

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет Гуманітарно-педагогічний факультет

ПОГОДЖЕНО

Декан факультету
(гуманітарно-педагогічний)

_____ Савицька І.М.

(підпис)

(ПБ)

«__» _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

(міжнародних відносин і суспільних наук)

_____ В. о. Хвіст В.О

(підпис)

(ПБ)

«__» _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему **Геополітичний порядок на Південному Кавказі**

Спеціальність

291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна _____
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

_____ канд. іст. наук, доцент _____ Кравченко Н.Б _____
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

_____ д-р. політ. наук, професор _____ Гольцов А. Г. _____
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПБ)

Виконав

_____ Бабаєв Р. І. _____
(підпис) (ПБ студента)

КИЇВ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет _____ гуманітарно-педагогічний _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри __ В.о. міжнародних відносин і суспільних наук __

__ канд. іст. наук, доцент __ **Хвіст В.О.**
(підпис)

« ____ » _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

_____ Бабаєву Рустаму Ібрагімовичу _____

Спеціальність

291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(код і назва)

Освітня програма

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна _____

Тема

магістерської

кваліфікаційної

роботи __ **Геополітичний порядок на Південному Кавказі**, затверджена наказом ректора НУБіП України від « 22 » листопада 2024 р. № 2086 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ 1 листопада 2025 р. _____

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи

наукові дослідження з питань Геополітичного порядку на Південному Кавказі

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Вплив історичних, економічних та культурних факторів на формування сучасного геополітичного порядку в регіоні.
2. Внутрішньополітичні процеси в країнах Південного Кавказу.
3. Аналіз основних конфліктів, що впливають на геополітичну динаміку регіону.
4. Визначення ролі зовнішніх держав на регіональну стабільність і розвиток.
5. Ефективність міжнародних організацій у вирішенні конфліктів та стабілізації ситуації.
6. Основні тенденції розвитку геополітичного порядку на Південному Кавказі.

Дата видачі завдання « 25 » листопада 2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Гольцов А. Г. _____

(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Бабаєв Р. І. _____

(підпис)

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

студента магістратури гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,

освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Бабаєва Рустама Ібрагімовича

на тему:

«Геополітичний порядок на Південному Кавказі»

Магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та 2 додатків. Загальний об'єм роботи – 119 сторінок, з них основного тексту – 91 сторінка. Список використаних джерел та літератури складається з 18 сторінок і містить 166 найменувань.

Магістерська робота присвячена дослідженню геополітичного порядку на Південному Кавказі. Геополітичний порядок на Південному Кавказі – це складна система, що формується під впливом історичних, політичних та економічних чинників. Регіон характеризується наявністю «заморожених конфліктів» і динамічною взаємодією між внутрішніми та зовнішніми силами. Історія регіону, його етнічна та релігійна різноманітність, а також напружені відносини між країнами стали основою для сучасної нестабільності.

Розвиток подій у регіоні визначається не лише внутрішніми процесами, але й інтересами глобальних і регіональних акторів. Зокрема, важливу роль відіграють стратегічні енергетичні та транспортні коридори, які перетворили Південний Кавказ на поле для економічної та політичної конкуренції. Ці чинники створюють умови для формування асиметричної інтеграції.

Таким чином, стабільність на Південному Кавказі залежить від збалансованого врахування інтересів усіх сторін. Врегулювання конфліктів та забезпечення тривалого миру можливі лише через розвиток багатостороннього співробітництва, яке мінімізує деструктивні зовнішні впливи та сприяє зміцненню регіональної безпеки та економічного зростання.

Ключові слова за темою кваліфікаційної роботи: геополітичний порядок, Південний Кавказ, регіональна безпека, заморожені конфлікти, транспортні коридори.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	1
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ.....	9
1.1. Теоретичні засади дослідження.....	9
1.2. Методологія та методи дослідження геополітичного порядку на Південному Кавказі.....	20
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ.....	33
2.1. Політичний розвиток регіону за часів Радянського Союзу	33
2.2. Геополітичні процеси на Південному Кавказі наприкінці ХХ століття ...	40
2.3. Динаміка геополітичної ситуації в регіоні у ХХІ столітті	46
2.4. Вплив зовнішніх акторів на геополітичний порядок на Південному Кавказі	58
Висновки до розділу 2	67
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ.....	69
3.1. Сучасні виклики та тенденції геополітичних змін у регіоні.....	69
3.2. Перспективні стратегії держав регіону та зовнішніх акторів на Південному Кавказі.....	80
Висновки до розділу 3	88
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ	112

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АО – Автономна Область
- АРСР – Автономна Радянська Соціалістична Республіка
- БПЛА – Безпілотний літальний апарат
- ВВП – Валовий внутрішній продукт
- ВПО – Внутрішньо переміщена особа
- ЄАЕС – Євразійський економічний союз
- ЄПС – Європейська політика сусідства
- ЄС – Європейський Союз
- ЗРФСР – Закавказька Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
- МЗС – Міністерство закордонних справ
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- НКАО – Нагірно-Карабаська автономна область
- НКР – Нагірно-Карабаська Республіка
- НФА – Народний фронт Азербайджану
- ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- ОДКБ – Організація Договору про колективну безпеку
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи
- ПВЗВТ – Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі
- ПДЧ – План дій щодо членства
- ППО – Протиповітряна оборона
- РБК – Регіональний безпековий комплекс
- РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
- РСР – Радянська Соціалістична Республіка
- РФ – Російська Федерація
- СНД – Співдружність Незалежних Держав
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США – Сполучені Штати Америки

ASPMS – Agreement on Strategic Partnership and Mutual Support (Угода про стратегічне партнерство і взаємну підтримку)

BRICS – Brazil, Russia, India, China, South Africa (Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка)

BTC – Baku – Tbilisi – Ceyhan pipeline (Нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан)

CEPA – Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement (Угода про всеосяжне економічне партнерство)

CINC-індекс – Composite Index of National Capability (Загальний індекс національного потенціалу)

COP29 – Conference of the Parties 29 (29-а Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату)

IGB – Greece – Bulgaria interconnector (Газовий інтерконектор Греція – Болгарія)

INSTC – International North – South Transport Corridor (Міжнародний транспортний коридор «Північ – Південь»)

ISAF – International Security Assistance Force (Міжнародні сили сприяння безпеці в Афганістані)

SCP – South Caucasus Pipeline (Південнокавказький трубопровід, газопровід Баку – Тбілісі – Ерзурум)

SGC – Southern Gas Corridor (Південний газовий коридор)

TANAP – Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (Трансанатолійський газопровід)

TAP – Trans Adriatic Pipeline (Трансадриатичний трубопровід)

TITR – Trans-Caspian International Transport Route (Середній коридор)

TRIPP – Trump Route for International Peace and Prosperity (Маршрут Трампа для міжнародного миру і процвітання)

YAP – Yeni Azərbaycan Partiyası (Політична партія «Новий Азербайджан»)

ВСТУП

Актуальність обраної теми зумовлена її винятковою геополітичною динамікою та стратегічною важливістю Південного Кавказу як ключового вузла на перехресті глобальних енергетичних, транспортних коридорів та інтересів провідних світових і регіональних держав. Цей регіон є яскравим прикладом незавершеної трансформації пострадянського простору і залишається однією з найбільш конфліктогенних зон у Євразії.

З науково-теоретичного погляду, дослідження геополітичного порядку на Південному Кавказі є актуальним через необхідність комплексного, багатовимірного аналізу, що виходить за рамки традиційного геополітичного детермінізму. Сучасний регіональний порядок вимагає синтезу теоретичних підходів для інтеграції як матеріальних реалій, так і ідейних чинників. Особливої актуальності тема набуває на тлі кардинальних змін регіональної архітектури безпеки після 2023 року, що вимагає негайного переосмислення ролі конфліктів та стратегій зовнішніх акторів.

З прикладного погляду, стратегічне розташування Південного Кавказу робить його життєво важливим вузлом для глобальної енергетичної безпеки та міжнародних торговельних шляхів. Внутрішня нестабільність регіону, що впливає із «заморожених конфліктів» (Нагірний Карабах, Абхазія та Південна Осетія) та активна участь зовнішніх держав, безпосередньо впливає на глобальну безпеку. Розуміння цієї динаміки має вирішальне значення для кращого прогнозування сценаріїв міжнародних відносин та вжиття превентивних заходів для уникнення ескалації конфліктів.

Для України дослідження Південного Кавказу є стратегічно важливим, оскільки динаміка регіону безпосередньо впливає на формування міжнародної коаліції проти російського експансіонізму та на зміцнення міжнародного права у сфері суверенітету та територіальної цілісності всього пострадянського простору.

Ступінь дослідженості теми. Проблематика геополітичного порядку на Південному Кавказі активно досліджується в українській та зарубіжній науковій літературі. Найбільш розробленим є напрямок, присвячений дослідженню регіональних конфліктів та безпеки. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили В. Е. Кошельник, С. Пивоваров, К. Коберник, В. В. Мачуський.

Окремий масив досліджень присвячений інтеграційним процесам та зовнішньополітичній взаємодії країн Південного Кавказу з міжнародними акторами. Дослідженням цих питань займалися О. О. Котелянець, А. Райков, В. Паливода, М. Коухі-Есфакані та інші. Крім цього, М. Дорошко, А. Пліс, Н. Шпакова, О. Волович та інші вивчали регіон у контексті ширших геополітичних зрушень. Також варто виокремити провідних західних науковців: Т. Де Ваал, С. Корнелл, Т. Мартін, Р. Кохейн, Дж. Най та інші розглядали як історичні передумови, так і вплив зовнішніх акторів на конфліктні динаміки.

Однак, незважаючи на актуальність обраної теми, питання комплексного, багатовимірного аналізу геополітичного порядку на Південному Кавказі, що синтезує різні теоретичні підходи та враховує взаємодію економічних, політичних, культурних та внутрішніх факторів, на сучасному етапі потребує більш детального та повного дослідження. Зокрема, бракує системного дослідження трансформації регіонального балансу сил після 2020 року та оцінки спільного впливу економічних інтересів, транспортних проєктів і військово-політичних важелів ключових акторів.

Мета даної магістерської роботи – вивчити динаміку формування та еволюції геополітичного порядку на Південному Кавказі шляхом системного дослідження векторів його трансформації та стратегій впливу основних міжнародних акторів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- охарактеризувати історичні, економічні та культурні передумови, що визначили формування сучасного геополітичного порядку в регіоні;
- здійснити аналіз внутрішньополітичної динаміки країн Південного Кавказу та її впливу на стабільність у регіоні;

- систематизувати та проаналізувати ключові конфлікти в регіоні, включаючи їхню трансформацію на сучасному етапі;
- порівняти стратегії та інтереси основних зовнішніх акторів (Росія, Туреччина, Іран, США, ЄС) щодо регіональної стабільності та розвитку;
- оцінити ефективність діяльності міжнародних організацій у сфері врегулювання конфліктів та стабілізації ситуації;
- визначити основні тенденції розвитку геополітичного порядку на Південному Кавказі.

Об'єктом дослідження є геополітичні процеси на Південному Кавказі.

Предметом дослідження є особливості формування та трансформації геополітичного порядку на Південному Кавказі в контексті сучасних міжнародних відносин.

Теоретична значущість дослідження полягає в комплексному та багатовимірному аналізі геополітичного порядку на Південному Кавказі. У межах досліджуваної теми, ця робота розглядає актуальні питання зовнішньої політики Південного Кавказу через призму довгострокової співпраці держав регіону, роблячи акцент на таких сферах взаємодії як торгівля, економіка, енергетика та транспорт. Робота демонструє ефективну застосовність сучасних геополітичних концепцій до аналізу складних постконфліктних та пост-імперських регіонів, що відзначаються високою динамікою та множинністю акторів впливу.

Дана магістерська робота вносить вклад у розуміння геополітичних трансформацій на пострадянському просторі. Зокрема, визначається, які внутрішні чинники (наприклад, економічна диверсифікація або політична стабільність) виступають каталізаторами чи стримуючими факторами зовнішнього впливу. Це своєю чергою сприяє уточненню та розробці нових аналітичних інструментів для розуміння подібних пост-імперських переходів та регіональної динаміки в глобальному масштабі.

Практична цінність отриманих результатів полягає в їхньому потенціалі для надання основи для розробки більш ефективних стратегій, спрямованих на

зміцнення стабільності в регіоні та формування більш виваженої та активної політики щодо Південного Кавказу, зокрема в контексті протидії російській експансії та зміцнення двосторонніх відносин із країнами регіону. Висновки, отримані з цього дослідження, можуть значно сприяти поточним зусиллям із запобігання, управління та врегулювання конфліктів, висвітлюючи історичні, політичні та ідейні фактори, що підтримують напруженість. Аналіз інтересів зовнішніх акторів також надає інформацію для адаптації дипломатичних заходів та програм допомоги.

Крім того, результати роботи є корисними для прогнозування сценаріїв розвитку регіону, управління конфліктами та оцінки ризиків у критично важливій сфері енергетичної та транспортної безпеки. Нарешті, матеріали дослідження можуть бути інтегровані в навчальний процес вищих навчальних закладів при викладанні профільних курсів з геополітики, міжнародних відносин та регіонознавства.

Методологічною основою цього дослідження є інтеграція системного підходу, що включає зокрема світ-системний підхід та інституціонального підходів. Системний підхід слугує для аналізу регіональної динаміки та взаємодії країн Південного Кавказу. Для оцінки впливу глобальних акторів він доповнюється світ-системним підходом. Інституціональний підхід дозволяє вивчити роль внутрішніх та зовнішніх інститутів (норм, правил) у формуванні політики. Основними методами дослідження виступають системний та геополітичний аналізи. Системний аналіз дозволяє розглядати об'єкт дослідження як цілісну сукупність взаємозалежних частин. Водночас геополітичний аналіз фокусується на предметному вивченні боротьби за владу та вплив між акторами. Комбінація цих методів дозволяє цілісно вивчити, як влада та вплив розподіляються та оскаржуються на різних рівнях (субсистеми (Азербайджан, Вірменія, Грузія та їхні внутрішні динаміки), системи (Південний Кавказ), надсистеми (Росія, США, НАТО, ЄС)).

У дослідженні переважно використані якісні методи дослідження: дискурс-аналіз для вивчення того, як мова використовується різними акторами

для конструювання загроз, легітимізації дій; ситуаційний аналіз дозволяє розглянути окремі конфлікти або спільні ініціативи; спостереження в контексті даної магістерської роботи полягає в цілеспрямованому та систематичному сприйнятті й реєстрації соціальних і політичних фактів.

Крім того, кількісні методи, зокрема статистичний аналіз, використовуються для кількісної оцінки та виявлення закономірностей у впливі конфліктів на різні аспекти життя регіону, такі як демографічні зміни та економічні показники, на основі офіційних звітів та міжнародних баз даних.

Також в рамках як якісного, так і кількісного дослідження були використані порівняльно-історичний метод, що використовується для розуміння того, як історичні події сформували сучасний стан регіону; порівняльно-географічний метод для вивчення просторових аспектів розвитку регіону.

Джерельна база дослідження включає широкий спектр наукових публікацій (монографії, рецензовані статті) з геополітики, міжнародних відносин та проблем Південного Кавказу, офіційні урядові документи, звіти провідних аналітичних центрів та матеріали міжнародних організацій, а також матеріали засобів масової інформації.

Апробація результатів дослідження. Бабаєв Р. І. Дипломатичні засоби врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. *Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи»*, 10 квітня 2025 р., Київ, Україна.

Бабаєв Р. І. Вплив зовнішніх акторів на трансформацію геополітичного порядку на Південному Кавказі після 2020 року. *Доповідь на ІХ Всеукраїнській студентській конференції «Розвиток сучасної науки: актуальні питання теорії та практики» (заочна форма участі)*, 21 листопада 2025 р., Київ, Україна.

Публікації. Бабаєв Р. І. Дипломатичні засоби врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. *Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи / за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 10 квітня 2025 р.* Київ. 2025. С. 144–146.

URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/konferenciya_zbirnik.pdf

Бабаєв Р. І. Вплив зовнішніх акторів на трансформацію геополітичного порядку на Південному Кавказі після 2020 року. *Розвиток сучасної науки: актуальні питання теорії та практики / за матеріалами ІХ Всеукраїнської студентської наукової конференції. Київ, 21 листопада 2025 р.* Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп». 2025. С. 203–205.

URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/ukr-21.11.2025/158>

Структура роботи складається з вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Перший розділ присвячений концептуальним основам дослідження. У ньому аналізується еволюція геополітичної думки та критично розглядається застосовність теорій реалізму, лібералізму та конструктивізму до регіону. Також у цьому розділі деталізуються системний, світ-системний та інституціональний підходи, системний геополітичний аналіз та інші використані якісні та кількісні методи дослідження. У другому розділі надається аналіз геополітичної еволюції регіону. Зокрема в ньому було досліджено політичний розвиток за радянських часів, геополітичні процеси наприкінці ХХ століття, динаміку ХХІ століття та багатогранний вплив зовнішніх акторів на регіональний порядок. Третій розділ сфокусований на дослідженні сучасних викликів та тенденцій, що формують геополітичну трансформацію регіону. У ньому було досліджено стратегії держав регіону та зовнішніх акторів зі зміцнення стабільності та співробітництва включаючи роль інфраструктурних проєктів та складності постконфліктної реконструкції.

Основний текст кваліфікаційної магістерської роботи займає 91 сторінку. Робота містить 2 таблиці та 166 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ

1.1. Теоретичні засади дослідження

Для аналізу геополітичного порядку на Південному Кавказі необхідно спочатку сформулювати чітке розуміння ширшого міжнародного контексту. У дослідженнях міжнародних відносин, поняття «міжнародний порядок» передбачає певний рівень «регулярності, передбачуваності та стабільності» у взаємодіях між акторами [111]. Таким чином, міжнародний порядок є не просто відсутністю хаосу, а скоріше наявністю узгоджених, хоча й не завжди рівноправних правил та домовленостей, що дозволяють акторам захищати свої інтереси.

Традиційно початки сучасного міжнародного порядку пов'язують з Вестфальським миром 1648 року, який запровадив принцип «*cuius regio, eius religio*» («Чия влада, того і віра») [112, с. 42]. Таким чином, держави набули суверенітету над своїми територіями, що спочатку проявлялося у праві визначати віросповідання, а згодом розширилося на інші сфери внутрішньої політики, включно з організацією управління та економіки. Отже, Вестфальський мир заклав основи державного суверенітету та принципу невтручання у внутрішні справи інших держав.

Однак, Вестфальський мир був насамперед локальною угодою, що стосувалася внутрішніх справ Священної Римської імперії, і лише частково вплинув на ширші європейські, а тим паче глобальні відносини. Насправді справжній «виразно сучасний міжнародний порядок», заснований на глобальній економіці та системі держав, сформувався лише протягом останніх двох століть під впливом таких факторів, як індустріалізація та імперіалізм [112, с. 38]. Сучасний міжнародний порядок значною мірою формується західними ідеями та організаціями, які відіграють у ньому ключову роль.

Після Другої світової війни, особливо під егідою Сполучених Штатів, сформувався так званий ліберальний міжнародний порядок. Зазвичай цей термін

тракується як «відкритий та заснований на правилах міжнародний порядок», який «закріплений в таких інституціях, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), та нормах, таких як багатосторонність» [99, с. 56]. Він ґрунтувався на принципах досягнення миру, забезпечення безпеки, підтримки суверенітету, сприянні економічному розвитку та вільній торгівлі. Центральною ідеєю цього порядку є його «правило-орієнтований» характер, що означає, що дії держав регулюються міжнародним правом та інституціями, як, наприклад, Організація Об'єднаних Націй [109]. Однак, цей порядок не є ані статичним, ані універсально прийнятим. Його послідовність була підірвана, наприклад, коли західні держави були готові порушувати правила, що вони самі ж і встановили, як, наприклад, під час військової інтервенції НАТО проти Сербії у 1999 році, що відбулася без мандата Ради Безпеки ООН [109].

Міжнародний порядок є набором взаємопов'язаних регіональних підсистем. Кожен регіон має власну специфіку, конфлікти та інтереси, які впливають на те, як глобальні правила застосовуються на місцевому рівні. Саме тому, для розуміння геополітичної динаміки, важливо перейти від загального поняття міжнародного порядку до концепції «регіонального порядку». Ця концепція дозволяє врахувати унікальні історичні, культурні та геополітичні чинники, що відрізняють один регіон від іншого, і які мають вирішальне значення для розуміння подій на Південному Кавказі.

Поняття «регіональний порядок» є надзвичайно цінним для вивчення регіональних динамік, оскільки фокус на структурі дозволяє порівнювати, здавалося б, дуже різні регіони та простежувати їхні зміни з часом. Один із ключових підходів до вивчення регіонального порядку полягає у його визначенні через призму управління конфліктами, що зводиться до концепції «регіонального безпекового комплексу» (РБК). За Б. Бузаном та О. Вевером РБК характеризується мережею взаємозалежностей у сфері безпеки, де загроза одній державі сприймається як загроза іншим, що призводить до спільного відчуття вразливості та потреби в колективних безпекових домовленостях [57, с. 12].

Однак, як зазначає Е. Солінген, безпекове управління, хоч і важливе, є лише однією з багатьох сфер регіональних взаємодій. Так, регіональні порядки, за Е. Солінген, складаються з «численних деталей та мінливих обставин, дилем безпеки та економічної взаємозалежності, відносин між демократіями та автократіями, війни та миру» [142, с. 11]. Це вказує на недостатність одновимірних підходів до регіонального порядку. Комплексне дослідження Південного Кавказу не може покладатися виключно на безпеково-орієнтований погляд, воно має інтегрувати економічні, політичні та культурні виміри, щоб охопити весь спектр усталених взаємодій.

Для аналізу Південного Кавказу доцільно перейти від поняття «регіонального безпекового комплексу» до концепції «суспільного безпекового комплексу», що був створений Б. Бузаном та О. Вевером з метою оновити теорію РБК. Оновлений підхід охоплює «не лише традиційні військовий та політичний сектори, а й економічний, суспільний та екологічний» [57, с. 7]. Цей підхід дозволяє включити до аналізу фактори, що часто ігноруються традиційними підходами, такі як політична та економічна нерівність, організована злочинність, дефіцит продовольства та енергії.

Внутрішні виклики не є ізольованими. Вони можуть бути використані зовнішніми акторами або політичними елітами для досягнення своїх геополітичних цілей. Наприклад, економічна залежність Вірменії від Росії робить її вразливою до політичного тиску, і ця вразливість є не просто економічною проблемою, а геополітичним важелем впливу. Так само, націоналістичні наративи, що виникають з історичної пам'яті, можуть бути посилені внутрішніми соціально-економічними викликами, коли лідери шукають зовнішнього ворога, щоб відвернути увагу від внутрішніх проблем. Таким чином, розуміння регіонального порядку вимагає аналізу не лише міждержавної динаміки, а й глибоких внутрішніх процесів, що формують політичні рішення та суспільні настрої.

Жоден регіональний порядок не існує у вакуумі, він є невіддільною частиною геополітики, де великі держави прагнуть посилити свій вплив,

контролювати стратегічні ресурси та території. Поняття геополітики, вперше введене шведським політологом Рудольфом Челленом на рубежі ХХ століття, спочатку визначалося як «аналіз географічних впливів на співвідношення сил у міжнародних відносинах» [70]. Це визначення підкреслювало роль фізичної географії, такої як клімат, топографія, орні землі та доступ до моря, у формуванні державної могутності та стратегічних інтересів. У цей період геополітики, такі як Альфред Тайер Мехен, Хелфорд Маккіндер та Карл Хаусхофер, зосереджувалися на тому, як нові технології промислової революції (залізниця, пароплави, авіація, телеграф) впливатимуть на світову політику [70]. Концепція Х. Маккіндера про «серцевину» Євразії, контроль над якою, на його думку, забезпечував би світове панування, є яскравим прикладом цього періоду.

Після Другої світової війни популярність класичної геополітичної теорії дещо знизилася, частково через її асоціацію з агресивними режимами нацистської Німеччини та імперської Японії, а також через появу ядерної зброї та балістичних ракет, що зменшило безпосереднє значення географічних факторів у глобальному стратегічному балансі сил. Це зумовило появу критичної геополітики, яка аналізує не лише розподіл матеріальної сили (військової, економічної), але й те, як актори інтерпретують цю силу та реагують на неї. Критична геополітика звертає увагу на те, як геополітичні уявлення формуються та використовуються для підтримки певних політичних та економічних інтересів. Цей аспект є особливо актуальним для Південного Кавказу, де історичні образи та національні ідентичності глибоко впливають на поведінку держав.

У контексті геополітики та міжнародних відносин, на відміну від поняття «міжнародного порядку», яке описує сукупність правил і норм, концепція геополітичного порядку наголошує на просторовому та силовому вимірах світової політики. Геополітичний порядок визначається як «співвідношення сил, розподіл сфер впливу та характер взаємодії геополітичних акторів у певному геопросторі» – світовому або регіональному [7, с. 77].

Геополітичний порядок демонструє як великі держави розподіляють доступ до стратегічно важливих територій, ресурсів, транспортних та енергетичних коридорів. Так, К. Флінт та П. Тейлор визначають світовий геополітичний порядок, як «стабільну модель світової політики, в якій домінує порядок денний, встановлений провідними державами» [81, с. 346]. Таким чином, геополітичний порядок у будь-якому регіоні є динамічною конструкцією, що постійно трансформується під впливом балансу сил.

Ця динаміка виникає не лише через коливання потужності акторів, але й через зовнішні чинники, як-от масштабні конфлікти чи суттєві технологічні зміни та, найголовніше, бажання переглянути встановлені правила. Коли країни, незадоволені поточним станом, намагаються перерозподілити сфери впливу, а держави-лідери прагнуть зберегти статус-кво, це призводить до геополітичної напруги та конфронтації, що безпосередньо формує регіональний порядок.

Геополітичний порядок, незважаючи на його визначення як «стабільної моделі», є, по суті, тимчасовою рівновагою конфліктних інтересів. Баланс сил виступає лише індикатором поточного стану, який може бути швидко порушений. У підсумку, геополітичний порядок є не тільки певною структурою, але й постійним процесом боротьби за владу та вплив.

Однією з основних парадигм, що найкраще пояснює цю динаміку, є реалізм. Реалізм зокрема наголошує на тому, що дії держав обмежуються їхніми власними інтересами та відсутністю єдиної влади у світі. У дослідженні С. Сміта зазначається, що «природний стан міжнародних відносин – це небезпечне та ненадійне середовище, яке зумовлює розгляд держави як такої, що переслідує власні інтереси» [82, с. 396]. Зокрема як зазначають Г. Саймонс та Ю. Чіфу, реалізм наголошує на ролі та застосуванні військової могутності, що пов'язано із зовнішньою політикою О. Бісмарка «реальна політика», яка зосереджена виключно на досягненні національних інтересів [141].

Регіон Південного Кавказу характеризується помітним зростанням геополітичного позиціонування, конкуренції та конфліктів, що робить його придатним для аналізу з реалістичної перспективи. Наприклад, Друга

Карабаська війна (2020) є яскравим прикладом застосування реалістичних підходів. Азербайджан зображував свої дії як необхідну реакцію на військові провокації, наголошуючи на історичному контексті та легітимності своїх дій [141]. Метою було утвердження та легітимізація морального права діяти без зовнішнього втручання, враховуючи їхню військову перевагу. Прагматична реалістична мета полягала у запобіганні «заморожуванню конфлікту» дипломатичними засобами. З іншого боку, Вірменія, залишаючись військово слабшою стороною, визнавала військово-технічну перевагу Азербайджану та намагалася накласти обмеження на його оперативні військові дії.

Роль великих держав також пояснюється реалізмом. Інтереси Росії, США та ЄС у регіоні розглядаються як прагнення до проєкції сили, контролю над енергетичними маршрутами, підтримки стабільності та протидії впливу конкурентів [144]. Дослідження Е. Насірова, К. Іскандарова та С. Садієва «Південний Кавказ: ігровий майданчик між НАТО та Росією?» розкриває цю конкуренцію, підкреслюючи, що хоча НАТО прагне протидіяти російській військовій присутності, його можливості обмежені через небажання загострювати відносини з Москвою [125, с. 49]. Крім цього, М. Коухі-Есфahanі у своїй праці «Зовнішня політика Ірану на Південному Кавказі: відносини з Азербайджаном та Вірменією» розглядає складну взаємодію Ірану з Вірменією та Азербайджаном, спрямовану на збереження регіонального балансу, протидію турецько-азербайджанському альянсу та захист власних енергетичних та транспортних інтересів [108].

М. Дорошко та А. Пліс у своїй роботі «Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни» [10] та А. Райков у дослідженні «Російська військова присутність на Південному Кавказі: вплив на геополітичну ситуацію регіону та інтереси США» [33] актуалізують реалістичний підхід, аналізуючи, як ослаблення Росії внаслідок її вторгнення в Україну створило умови для перерозподілу впливу в регіоні та призвело до її нездатності виконати свої безпекові зобов'язання перед союзниками.

Однак, попри ефективність реалізму в поясненні конфліктів та боротьби за владу, його зосередженість на матеріальних факторах та державоцентричність можуть не враховувати інші важливі виміри регіонального порядку, такі як економічна взаємозалежність або роль спільних ідей.

На противагу реалізму, лібералізм пропонує більш оптимістичний світогляд, ґрунтуючись на ідеї, що інституції, поведінка та економічні зв'язки можуть стримувати та пом'якшувати насильницьку силу держав. Його центральна ідея полягає у забезпеченні прав індивіда (життя, свобода, власність) як найвищої мети уряду, що призводить до побудови інституцій, які обмежують політичну владу [116]. Ліберали висловлюють особливе занепокоєння щодо мілітаристської зовнішньої політики, оскільки нарощування військової потужності в умовах війни може згодом бути використане для обмеження свобод і придушення прав власних громадян.

Ключові ідеї лібералізму в міжнародних відносинах включають:

1. Теорія демократичного миру стверджує, що демократичні держави рідко воюють одна з одною через внутрішні обмеження влади та спільні норми [116].

2. Міжнародні інституції та норми сприяють міжнародній співпраці, правам людини, демократії та верховенству права. Вони розсіюють владу на міжнародному рівні [116].

3. З погляду комерційного лібералізму, «економічна взаємозалежність створює стимули для миру та співпраці» [123, с. 1].

4. Суть неолібералізму полягає у твердженні, що держави можуть значно вигравати від співпраці, якщо вони довіряють одна одній у виконанні угод, зосереджуючись на абсолютних вигодах (загальне зростання добробуту для всіх сторін, хоча й не обов'язково рівномірне) [116].

Застосування ліберальних концепцій до Південного Кавказу висвітлюється у працях, таких як книга Хоумана А. Садрі «Конфлікт та співпраця в регіоні Південного Кавказу: від теорії до політики», яка аналізує застосування провідних теорій міжнародних відносин до регіону, включаючи ліберальні

перспективи [139]. Х. Садрі детально розглядає розвиток Вірменії, Азербайджану та Грузії з моменту здобуття незалежності, висвітлюючи як конфлікти, так і співпрацю, зокрема завершення енергетичних трубопроводів, що з'єднують регіональну та глобальну політичну економіку [139]. Це є яскравим прикладом комерційного лібералізму в дії, де економічні інтереси можуть стимулювати співпрацю навіть у конфліктному середовищі.

Роль міжнародних організацій також є важливим аспектом. Хоча регіон страждає від конфліктів, участь Європейського Союзу як наднаціональної системи у регіоні, що проявляється в енергетичній стратегії, торговельних зв'язках, прагненні до стабільності та застосуванні санкцій проти Росії, відображає ліберальні спроби інституціоналізації та співпраці. ЄС розглядає Південний Кавказ як геостратегічний шлюз між Європою та Азією, важливий для торговельних маршрутів та диверсифікації енергопостачання [144]. У своєму дослідженні С. Фенкарт «На шляху до нової ролі Європейського Союзу на Південному Кавказі?» стверджує, що ЄС повинен уникати чорно-білого мислення щодо країн регіону та зосередитися на взаємовигідних можливостях, таких як підтримка диверсифікації зовнішньої політики та інвестиції в інфраструктурні проекти [80, с. 31]. Це підкреслює складність регіону, який, як зазначається у колективній монографії «Південний Кавказ: виклик для ЄС» за редакцією Д. Лінча містить «практично всі безпекові виклики, які є типовими для постхолодної війни: трансформація держав, регіональні конфлікти, проблеми демократизації, транснаціональна злочинність» [154, с. 7].

С. Мейстер у своїй праці «Геополітика інфраструктури та зв'язку на Південному Кавказі: випадок Вірменії та Азербайджану» також підкреслює, що економічна взаємозалежність, що створюється інфраструктурними проектами, може бути як джерелом співпраці, так і вразливою мішенню для геополітичних суперників, як, наприклад, у випадку із Зангезурським коридором [117].

Крім того, лібералізм наголошує на взаємозв'язку внутрішніх та зовнішніх факторів. Ліберальна теорія стверджує, що діяльність держави за кордоном може сильно впливати на свободу всередині країни, а внутрішні політичні системи,

такі як вільні та чесні вибори, є вирішальними для захисту індивідуальної свободи [116]. Це означає, що розуміння регіонального порядку через ліберальну призму вимагає аналізу не лише міжнародних інституцій, а й внутрішнього управління, економічного розвитку та добробуту суспільства в державах Південного Кавказу, а також того, як ці фактори впливають на їхні зовнішньополітичні рішення та регіональні взаємодії.

Конструктивізм є сучасною теорією міжнародних відносин, яка стверджує, що ключові аспекти міжнародних відносин є соціально сконструйованими, тобто формуються через процеси соціальної взаємодії. Поняття «конструктивізм» було вперше сформульоване Ніколасом Онуфом у 1989 році як «люди та суспільства конструюють або складають одне одного» [64].

Ключові ідеї конструктивізму в міжнародних відносинах включають:

1. Конструктивізм зосереджується на впливі ідей, цінностей, культури, мови та ідеології, які створюють та відтворюють міжсуб'єктивне значення. Ідентичність та інтереси держав розглядаються як гнучкий результат особливих історичних процесів, що формуються нематеріальними факторами, такими як цінності, культура та норми [64].

2. Олександр Вендт зазначив «Анархія – це те, що держави з неї роблять» [64]. Конструктивізм ставить під сумнів реалістичну концепцію анархії, стверджуючи, що вона недостатньо пояснює, чому виникають конфлікти між державами [64].

3. Конструктивісти зосереджуються на домінантному дискурсі в суспільстві, оскільки він показує та змінює інтереси та переконання, встановлює прийнятні цінності та норми поведінки [64].

Застосування конструктивізму до Південного Кавказу яскраво ілюструється аналізом комунікацій під час Другої Карабаської війни (2020). Г. Саймонс та Ю. Чіфу зазначають, що Вірменія послідовно зображувала себе жертвою, посилаючись на моральну та етичну правоту. Вірменські лідери демонізували опонентів як «зло», «аморальних» та «агресорів» [141]. Азербайджан, зі свого боку, застосовував бінарний опозиційний

конструктивістський підхід, зображуючи свої дії як «визволення» проти «вірменської окупації», «справедливість» проти «несправедливості» [141]. Азербайджан зокрема наголошував на історичних образах та відновленні територіальної цілісності, а також підкреслював міцні культурні та політичні зв'язки з Туреччиною.

Національна ідентичність, історичні наративи та соціальне конструювання ролей жертви/агресора глибоко формують поведінку держави та громадську підтримку. Це виходить за межі матеріальної сили й підкреслює, як спільні ідеї та колективна пам'ять можуть бути потужними рушіями конфлікту або, навпаки, потенційними шляхами до примирення, якщо наративи змінюються. Це особливо важливо на Південному Кавказі, де етнотериторіальні конфлікти глибоко вкорінені в історичних та культурних ідентичностях. Праці О. Алексейченко «Етнополітичні конфлікти в регіоні Південного Кавказу: історико-політичні передумови» [3] та О. Осмолівської «Історичний аналіз стану і перспектив розвитку держав Південного Кавказу (кінець ХХ–поч. ХХІ ст.)» [29] розкривають, що історичні конфлікти в регіоні, особливо після розпаду СРСР, є наслідком політики імперського та радянського періодів, де адміністративні кордони встановлювалися без урахування етнічних та культурних реалій.

Крім того, дослідження Х. Шукли «Роль Нагірного Карабаху в наративі побудови національної ідентичності Азербайджану та нової постконфліктної ідентичності» є важливим для розуміння того, що конфлікт став показовим прикладом того, як принцип територіальної цілісності взяв гору над правом на самовизначення, що є ключовим для формування колективної ідентичності [166].

Реалісти, ліберали та конструктивісти пропонують конкурентні логіки та твердження, які можуть бути оцінені як кількісно, так і якісно. Кількісна оцінка передбачає використання статистичних методів та економетричного аналізу, де гіпотези перевіряються через вимірювання змінних, таких як розподіл військово-технологічних ресурсів (наприклад, CINC-індекс) або рівень економічної взаємозалежності. Натомість, якісна оцінка зосереджена на розумінні ідей, норм,

ідентичності та наративів. Наприклад, реалізм та конструктивізм не є взаємозаперечними, а можуть взаємно підсилювати вплив у контексті збройних конфліктів. Ведення бойових дій вимагає інформаційного контролю над уявленнями та переконаннями для впливу на масову свідомість і досягнення згоди [141].

Жодна окрема теорія міжнародних відносин не може повністю пояснити складність регіонального порядку Південного Кавказу. Реалізм пояснює конфлікти, лібералізм – співпрацю та роль інституцій, а конструктивізм – силу ідей та ідентичності. Комплексне розуміння геополітичного порядку на Південному Кавказі вимагає інтеграції знань з кількох теоретичних перспектив. Це допомагає уникнути спрощеного погляду та повноцінно дослідити складні, багатофакторні процеси, які формують регіон.

Хоча існують праці, що аналізують застосування теорій міжнародних відносин до Південного Кавказу, часто бракує комплексного, багатовимірного аналізу, який би синтезував різні теоретичні підходи для пояснення еволюції та поточного стану геополітичного порядку в регіоні. Наявні дослідження часто зосереджуються на безпекових аспектах, розглядаючи регіон через призму регіонального безпекового комплексу, але не завжди повною мірою враховують економічні, політичні та культурні виміри, а також їхню взаємодію. Внутрішні фактори, зокрема економічна нерівність, політичні орієнтації молоді та спадщина радянського періоду, нерідко розглядаються ізольовано від міжнародних теоретичних концепцій. Це призводить до значної аналітичної прогалини у вивченні регіонального порядку.

Південний Кавказ є регіоном «нової великої гри» основних світових держав, що робить його вивчення надзвичайно актуальним [165, с. 1]. Специфіка регіону полягає у його розташуванні на перехресті Європи, Азії та Близького Сходу, що робить його історично не лише полем битв, а й життєво важливим шляхом для торгівельних потоків та міграції. Наявність етнотериторіальних конфліктів (особливо Нагірного Карабаху), соціально-економічні проблеми та

активна участь великих держав (Росія, США, Китай) створюють унікальний та складний геополітичний ландшафт.

Для даної магістерської роботи буде використано комбінований підхід, що поєднує елементи реалізму, лібералізму та конструктивізму. Цей вибір обґрунтовується тим, що жодна окрема теорія не може пояснити динаміку регіонального порядку на Південному Кавказі, де співіснують як конфліктні, так і кооперативні, а також ідейно-обумовлені процеси. Цей підхід дозволяє подолати обмеження кожної окремої теорії та забезпечити краще розуміння складного геополітичного порядку Південного Кавказу.

Отже, еволюція поняття геополітики демонструє перехід від суто географічного детермінізму до комплексного розуміння, що охоплює як матеріальні, так і ідейні чинники. Для аналізу регіонального порядку на Південному Кавказі, який є динамічною сукупністю взаємодій, були досліджені три ключові теоретичні парадигми: реалізм (що пояснює конфлікти), лібералізм (фокус на співпраці та інституціях) та конструктивізм (роль ідей та ідентичності). Таким чином, з огляду на складність цього регіону, що характеризується переплетенням різноманітних процесів, для повного розуміння геополітичного порядку на Південному Кавказі необхідний комбінований теоретичний підхід.

1.2. Методологія та методи дослідження геополітичного порядку на Південному Кавказі

У даній магістерській роботі, прагнучи розкрити багатогранність та складність геополітичних процесів, особлива увага приділяється ретельному визначенню та обґрунтуванню методологічної основи. Вибір підходів та інструментів дослідження є ключовим для формування глибокого розуміння динаміки регіональних взаємодій та виявлення прихованих закономірностей, що формують сучасний геополітичний порядок на Південному Кавказі.

Філософська основа цього дослідження ґрунтується на плюралістичній онтології та критичному інтерпретивізмі, що дозволяє комплексно розглянути

природу геополітичного порядку на Південному Кавказі. Ми виходимо з розуміння того, що реальність формується як об'єктивними, матеріальними факторами, так і суб'єктивно сконструйованими ідеями. Завдяки поєднанню реалістичного та конструктивістського поглядів, ми визнаємо, що матеріальні чинники, такі як географічне положення, військові бази та енергетичні ресурси, мають визначальний вплив; та водночас вважаємо, що ці матеріальні фактори набувають свого сенсу, значення та сили лише через соціальне сприйняття, спільні вірування, історичну пам'ять та панівні наративи. Таким чином, онтологічно регіон є ареною взаємодії між жорсткою силою та «м'якими» конструктами ідентичності.

Епістемологічно дослідження зосереджується на концепціях влади та простору, прагнучи здобути знання шляхом критичної інтерпретації цих соціальних конструктів. Влада розуміється ширше, ніж військовий чи економічний потенціал, а як децентралізована мережа відносин, що формує саму можливість мислити про «порядок» чи «конфлікт» у регіоні. У цьому сенсі, важливим є філософський інструментарій постструктуралізму, який допомагає аналізувати, як великі геополітичні гравці використовують певні дискурси для конструювання загроз та легітимізації свого впливу. Не менш важливим є філософське осмислення ідентичності як динамічної, постійно змінної категорії, що безпосередньо впливає на вибір державами шляху співпраці чи конфронтації, і розуміння якої вимагає глибокого якісного аналізу.

Методологічну основу даної магістерської роботи становить поєднання кількох наукових підходів, що забезпечує комплексний і багатовимірний аналіз геополітичного порядку на Південному Кавказі. Актуальність такого вибору зумовлена тим, що досліджуваний регіон характеризується високою складністю, динамічністю та багатовекторністю політичних і соціальних процесів, які неможливо пояснити виключно в межах однієї теоретичної парадигми міжнародних відносин. Дослідження спирається на методологічний плюралізм, що дозволяє врахувати як силові, так і ідейні чинники регіональної динаміки.

Провідне місце у методологічній рамці дослідження займає системний підхід. У межах цього підходу Південний Кавказ розглядається як підсистема міжнародних відносин, що перебуває у постійній взаємодії з надсистемами глобального рівня та власними внутрішніми субсистемами. Такий підхід дозволяє аналізувати взаємозалежність різних рівнів – від внутрішньої політики Вірменії, Азербайджану та Грузії до впливу глобальних акторів, таких як США, Росія, ЄС тощо. У цьому контексті важливим є положення Кеннета Уолтца про структурний характер міжнародної системи, в якому структури визначаються розподілом можливостей між підрозділами, де співвідношення сил визначає можливості й обмеження для держав [160, с. 101]. Системний підхід дає можливість виявити причинно-наслідкові зв'язки між внутрішніми трансформаціями та зовнішнім втручанням, а також розкрити закономірності формування регіонального порядку.

Водночас доцільним є застосування світ-системного підходу Іммануїла Валлерстайна, який дозволяє розглядати Південний Кавказ у ширшій ієрархії «центр – напівпериферія – периферія» [159, с. 27]. Згідно з цією логікою, регіон виступає транзитною територією та ареною суперництва глобальних центрів сили, а його політична й економічна динаміка значною мірою залежить від рішень, що приймаються поза межами самого Південного Кавказу. У цьому сенсі підхід І. Валлерстайна дає змогу пояснити економічну вразливість регіону та його структурну залежність від глобальних енергетичних і транспортних потоків.

Важливою частиною методології виступає інституціональний підхід, який дозволяє оцінити роль міжнародних організацій та режимів у формуванні регіональної стабільності. Саме діяльність таких структур, як ООН, ОБСЄ, ЄС та НАТО, створює умови для врегулювання конфліктів, просування стандартів міжнародного права та формування правил співіснування. Зокрема Роберт Кохейн доводить, що міжнародні режими полегшують співпрацю між урядами, надаючи спільні правила, які підвищують довіру, що робить укладення й виконання угод ефективнішим [104, с. 244]. У своєму спільному дослідженні з

Джозефом Наєм, Р. Кохейн також стверджує, що міжнародні організації є важливими інструментами для малих і слабких держав, оскільки вони надають цим країнам платформу для координації дій і просування своїх інтересів [105, с. 30]. Це свідчить про те, що інституції здатні сприяти довгостроковій співпраці, зменшуючи невизначеність навіть в умовах, де немає єдиного центру влади. Для Південного Кавказу це особливо актуально, адже ефективність або слабкість міжнародних організацій безпосередньо впливає на перспективи врегулювання конфліктів.

Таким чином, методологія дослідження ґрунтується на інтеграції системного, світ-системного та інституціонального підходів.

Основними методами дослідження у цій магістерській роботі є системний аналіз та геополітичний аналіз. Системний аналіз передбачає, що для розв'язання будь-якої проблеми необхідно підходити системно, тобто розглядати об'єкт дослідження в єдності всіх його частин, зовнішніх та внутрішніх зв'язків. Такий підхід дозволяє уникнути спрощеного розгляду складних явищ через призму лише одного чинника і забезпечує цілісне сприйняття об'єкта дослідження.

Його філософські основи сягають давніх часів і ґрунтуються на розумінні світу як ієрархічно організованої сукупності співзалежних систем. Д. Неліпа виділяє три етапи в історії системних ідей. Перший, що сягає давнини й триває до початку ХХ століття, був часом їх інтуїтивного зародження та формулювання окремих понять. На другому етапі, який охоплює першу половину ХХ століття, системні ідеї почали теоретично оформлюватися, що призвело до появи загальних теорій систем. Нарешті, з середини ХХ століття системність трансформувалася в універсальний метод наукових досліджень, що знайшов своє застосування в багатьох дисциплінах, зокрема в міжнародно-політичній науці [27, с. 30–36].

Виходячи з онтологічних засад системного аналізу, міжнародні відносини є реальною, хоч і складною системою. Ця позиція протиставляється тим критичним теоріям, що вважають реальність соціальним конструктом, а не об'єктивним явищем. Системний аналіз стверджує, що існують певні

закономірності, які можуть бути ідентифіковані та підтвержені емпіричними даними. Ця ідея підтверджується твердженням про те, що наука про міжнародні відносини є «системно організованим образом існування певної сфери об'єктивної реальності», що вимагає системного дослідження явищ на противагу метафізичному методу, який розглядає світ як сукупність ізольованих явищ [18, с. 18].

З епістемологічного погляду, системний аналіз надає необхідні інструменти для пізнання цієї складної реальності. Він дозволяє представляти знання у вигляді взаємопов'язаних моделей, що допомагає виявити логічну обумовленість окремих фактів і є основою для глибокого наукового аналізу. Це особливо важливо у дослідженні геополітичного порядку, де не існує єдиного центру влади та управління. Так, вивчення онтологічної природи міжнародних систем потребує комплексного підходу, що спирається на теорію, соціологію, політологію та історію [18, с. 18].

У 60–70-х роках ХХ століття неореалісти зосередилися на вивченні взаємозв'язку між розподілом сил і стабільністю міжнародної системи. Наприклад, К. Дойч і Дж. Сінгер стверджували, що багатополлярність сприяє стабільності, тоді як К. Уолтц, навпаки, доводив перевагу біполярної структури для підтримки миру [18, с. 20]. Водночас інші дослідники, зокрема Б. Бузан, М. Каплан та інші, аналізували функціонування та еволюцію міжнародних систем, їхні системні якості.

У 80-х роках ХХ століття системний метод розширився завдяки роботам І. Валлерстайна та Х. Булла, які сформулювали нові концепції, такі як світ-системний підхід і теорія міжнародної спільноти. Популярність цього методу зросла через використання математичного моделювання та комп'ютерних технологій. Теоретики, як-от Дж. Розенау та М. Каплан, пропонували моделювати міжнародні процеси на основі поведінки держав. Вони розглядали систему як сукупність відносин, що постійно взаємодіє з навколишнім середовищем [18, с. 20].

В рамках системного аналізу буде досліджуватися комбінація чотирьох «геополітичних стовпів» [114, с. 476], що визначають діяльність геополітичних факторів:

1. Оборона/Безпека: військова міць, безпекові альянси, конфлікти (наприклад Нагірний Карабах, Абхазія, Південна Осетія).
2. Економіка: енергетичні маршрути, торгівля, інвестиції, економічна взаємозалежність (наприклад, Центральний коридор Ініціативи «Один пояс, один шлях»), роль Азербайджану як постачальника газу).
3. Політика: державне управління, політичні режими, дипломатія, внутрішня стабільність (наприклад зростання авторитаризму).
4. Культура та Інформація: ідентичності, наративи, історична пам'ять, інформаційні кампанії (наприклад, використання конструктивістської риторики Вірменією та Азербайджаном).

Концепція «геополітичних стовпів» забезпечує надійну аналітичну основу для дослідження різних вимірів влади та впливу на Південному Кавказі. Це виходить за рамки суто військово-центричного погляду на владу, дозволяючи вивчити, як економічні важелі, політичне управління та культурні наративи сприяють формуванню геополітичного порядку.

Геополітичний аналіз географічної системи – це метод, що дозволяє вивчати й прогнозувати наслідки, які виникають у відносинах між державами в контексті боротьби за владу в межах певних географічних комплексів. Він дозволяє врахувати багатосаровість впливів на регіон, від внутрішніх до глобальних [114, с. 473]. Системний аналіз надає необхідний інструментарій для структурування цієї багатосарової реальності, розглядаючи глобальну боротьбу за владу не як сукупність ізольованих фактів, а як ієрархічно організовану систему взаємодій. Таким чином, системний аналіз стає невід'ємною методологічною основою геополітичного аналізу, забезпечуючи інструментарій для моделювання й прогнозування складної, ієрархічно організованої динаміки боротьби за владу в межах географічної системи Південного Кавказу.

Такий підхід дозволяє охопити багат шарову природу геополітичного порядку на Південному Кавказі. Шляхом геополітичного аналізу субсистем (окремі держави та їхні внутрішні конфлікти), системи (сам регіон) та надсистем (глобальні держави та інституції), можна зрозуміти, як внутрішня динаміка формується регіональними взаємодіями, які, своєю чергою, перебувають під впливом ширших глобальних тенденцій та конкуренції великих держав. Цей підхід дозволяє структурувати складну реальність на керовані для аналізу елементи.

Системний геополітичний аналіз передбачає ідентифікацію меж геополітичних систем на трьох рівнях [114, с. 474], а саме:

1. Субсистеми – підмножини основної системи, наприклад, окремі держави Південного Кавказу (Вірменія, Азербайджан, Грузія) та їхні внутрішні конфлікти (Нагірний Карабах, Абхазія, Південна Осетія).

2. Система – географічний комплекс, що досліджується – Південний Кавказ як регіон, визначений Кавказькими горами та розташований на перехресті континентів.

3. Надсистеми – містять основну систему як підмножину, включаючи державні полюси влади (Росія, США, Туреччина), міжнародні системи колективної безпеки (НАТО), наднаціональні колективні системи (ЄС, ООН), міжнародні багатонаціональні фінансові або операційні полюси. Ці актори перебувають на вершині глобальної владно-силової ієрархії, і їхні відносини з нижчими за статусом державами є виключно асиметричними. Їхній вплив на регіон є визначальним, оскільки вони формують загальні правила гри та вектори розвитку.

Логіка аналізу передбачає, що дослідження впливів геополітичного фактора повинно починатися з рівня надсистем, продовжуватися на рівні системи, а потім переходити до рівня субсистем, оскільки вплив на нижчих рівнях часто є наслідком динаміки на вищих. Така ієрархія політичних суб'єктів є прямим наслідком об'єктивної асиметрії владно-силових ресурсів. Так, наприклад, зменшення ролі Росії внаслідок її вторгнення в Україну, як прояв

динаміки на рівні надсистеми, безпосередньо призвело до зміни балансу сил та перерозподілу впливу в регіоні, що, своєю чергою, вплинуло на внутрішні процеси в Азербайджані та Вірменії [10, с. 35].

Вибір синтезу системного та геополітичного аналізів, як ключових методів дослідження, обґрунтовується тим, що регіон Південного Кавказу характеризується складною взаємодією внутрішніх акторів (Вірменія, Азербайджан, Грузія), регіональних факторів (етнотериторіальні конфлікти, енергетичні маршрути) та зовнішніх гравців (Росія, США, ЄС, Туреччина), кожен з яких прагне перерозподілити владу та вплив.

Для дослідження геополітичного порядку на Південному Кавказі будуть використані як якісні, так і кількісні методи. Якісні методи є необхідними для виявлення значення ідей, наративів та соціокультурних факторів, тоді як кількісні дозволяють проаналізувати статистичні дані, виявити закономірності та підтвердити теоретичні припущення емпіричними показниками.

У цьому контексті порівняльно-історичний метод посідає особливе місце, оскільки поєднує елементи якісного та кількісного дослідження. З одного боку, він дозволяє реконструювати історичні процеси, простежити їхній вплив на сучасні політичні практики та знайти повторювані механізми у розвитку держав і конфліктів. З іншого боку, цей метод нерідко застосовує статистичні узагальнення, демографічні та економічні дані, що дозволяє йому виходити за межі суто описового аналізу. Порівняльно-історичний метод є фундаментальним інструментом у порівняльній політиці. Він дає змогу вивчати складні історичні явища та їхній прямий вплив на сучасні політичні процеси. Цей метод є незамінним для розуміння геополітичного порядку в регіоні, оскільки його поточний стан глибоко вкорінений в історичних подіях, таких як розпад СРСР, етнотериторіальні конфлікти, та спадщина імперського минулого. Цей метод зокрема дозволить простежити еволюцію інституцій та політик, виявити фактори, що сприяють успішним результатам, та зрозуміти, як уникнути помилок минулого.

У рамках системного підходу цей метод дозволяє розглядати поточний стан регіону як результат еволюції системи. Замість того щоб аналізувати лише окремі події, досліджується, як історичні процеси змінили структуру та динаміку всієї системи. Порівняльно-історичний метод допомагає дослідити елементи (держави), їхні взаємозв'язки (конфлікти, союзи) та правила взаємодії, що формувалися десятиліттями. Це дає змогу зрозуміти, чому система функціонує саме так, а не інакше.

Для забезпечення багатовимірного аналізу у дослідженні також використано порівняльно-географічний метод. Цей метод дозволяє вивчати просторові аспекти розвитку регіону, порівнюючи його з іншими географічними комплексами, що мають схожі характеристики (наприклад, інші постімперські регіони або регіони з «замороженими» конфліктами). Застосування цього методу є ключовим для системного підходу, оскільки він допомагає зрозуміти, як фізична географія, розташування та геостратегічне значення регіону впливають на його внутрішню динаміку та взаємодію з зовнішніми акторами.

Застосування цих двох методів дає змогу проаналізувати виникнення геополітичного порядку, охоплюючи як його розвиток у часі, так і просторові особливості. Це допомагає не тільки відстежити, як еволюціонували конфлікти, а й зрозуміти, чому вони виникли саме в цьому регіоні: на перетині інтересів великих держав та у складній місцевості.

Дискурс-аналіз полягає у дослідженні мови та способів її використання в міжнародних відносинах. Критичний дискурс-аналіз, як його глибша форма, дає змогу виявляти та інтерпретувати, як тексти відображають владні структури, репутацію акторів, баланс етичних та моральних норм, а також ціннісні орієнтири та очікування. Цей метод є критично важливим для аналізу того, як держави та інші актори конструюють загрози, легітимізують свої дії та формують сприйняття регіонального порядку. У контексті системного підходу цей метод використовується для вивчення, як актори конструюють реальність системи за допомогою мови. Це дозволяє зрозуміти, як ідеологія та риторика стають інструментами влади в межах системи.

Кейс-стаді, або дослідження конкретного випадку передбачає поглиблене вивчення одного або невеликої кількості випадків. Хоча дана магістерська робота зосереджена на регіоні в цілому, окремі конфлікти (наприклад, Нагірний Карабах) або конкретні ініціативи співпраці (наприклад, енергетичні проєкти) можуть бути розглянуті окремо в рамках загального системного аналізу для ілюстрації теоретичних положень та підтвердження висновків. Попри те, що цей метод зосереджений на одному випадку, в системному підході він слугує для ілюстрації та підтвердження загальних закономірностей системи. Наприклад, вивчення Нагірно-Карабаського конфлікту, дозволяє показати, як зовнішні актори (наприклад, Туреччина, Росія) впливають на внутрішню динаміку системи, змінюючи її баланс сил.

Цей метод дозволяє зануритися в деталі, перевірити або згенерувати гіпотези, а також виявити причинно-наслідкові механізми. Застосування цього методу має високу практичну значущість для розуміння реальних ситуацій та явищ. Важливо враховувати, що кейс-стаді має свої обмеження, такі як ризик суб'єктивності, унікальність випадку та складність узагальнення висновків. Для мінімізації цих недоліків, у даній роботі окремі кейси будуть розглядатися в рамках загального системного аналізу, що дозволить проаналізувати їх на тлі ширших регіональних та глобальних процесів, а не ізольовано.

Метод спостереження в контексті даної магістерської роботи полягає в цілеспрямованому та систематичному сприйнятті й реєстрації соціальних і політичних фактів. У даній роботі метод спостереження ґрунтується на аналізі офіційних документів, публічних заяв, звітів та інших матеріалів. Цей метод, хоч і має елемент суб'єктивності, дозволяє фіксувати події «в момент їх скоєння» через доступні джерела, на відміну від ретроспективних методів. Спостереження дозволяє збирати первинні дані про поведінку акторів у системі та їх реакції на певні події, що є важливим для підтвердження теоретичних положень.

Серед кількісних методів можна визначити статистичний аналіз, який дозволяє зокрема кількісно оцінити та виявити закономірності у впливі конфліктів на різні аспекти життя регіону. Цей метод передбачає систематичний

збір, обробку та інтерпретацію числових даних з офіційних звітів, баз даних міжнародних організацій та наукових досліджень. Завдяки статистичному аналізу можливо, наприклад не лише констатувати наявність наслідків конфліктів, а й виміряти їхню інтенсивність, динаміку та масштаб.

Зокрема, статистичний аналіз застосовується для оцінки демографічних змін, спричинених конфліктами, включаючи переміщення населення, кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Також дозволяє проаналізувати економічні показники, такі як динаміка ВВП, рівень безробіття, обсяги прямих іноземних інвестицій тощо, щоб виявити кореляції та закономірності, які вказують на функціонування системи в цілому.

Серед інших залучених у написанні даної роботи методів можна виокремити аналіз, синтез та узагальнення.

Основними джерелами даних для цієї магістерської роботи є широкий спектр наукових публікацій, офіційних документів та матеріалів провідних аналітичних центрів, що забезпечує всебічний та багатовимірний аналіз геополітичних трансформацій та міжнародних відносин у регіоні Південного Кавказу. Для забезпечення глибини дослідження використано монографії, статті у рецензованих наукових журналах, що аналізують конфлікти та співпрацю в регіоні. Дослідження також спирається на офіційні заяви урядів та міністерств закордонних справ, міжнародні договори та угоди, звіти та публікації міжнародних організацій (зокрема ООН, ОБСЄ, НАТО). Важливим джерелом інформації є аналітичні матеріали провідних аналітичних центрів, які надають експертну оцінку поточних подій та прогнозів розвитку ситуації, а також публікації авторитетних ЗМІ, що відображають різні погляди та оперативну інформацію.

Таким чином, методологія даної магістерської роботи ґрунтується на інтеграції системного, світ-системного та інституціонального підходів. Основним методом дослідження виступає системний геополітичний аналіз. Також для дослідження були використані порівняльно-історичний, порівняльно-географічний та інші якісні (дискурс-аналіз, кейс-стаді, аналіз, синтез,

узагальнення, спостереження) та кількісні (статистичний аналіз) методи. Така багатовекторна методологія дозволить не лише виявити та проаналізувати ключові фактори, що впливають на регіон, але й сформулювати об'єктивні висновки щодо його сучасної динаміки та перспектив трансформації.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи перший розділ, було розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження геополітичного порядку на Південному Кавказі. Розділ розпочався з розгляду поняття міжнародного та регіонального порядків. Надалі було проведено аналіз еволюції поняття геополітики, яка пройшла шлях від класичного, суто географічного детермінізму до сучасного, розширеного розуміння, що охоплює не лише матеріальні чинники, але й ідейні аспекти, зокрема ідентичності та культурні впливи.

Для комплексного аналізу регіонального порядку на Південному Кавказі були досліджені три основні теоретичні парадигми міжнародних відносин: реалізм, лібералізм та конструктивізм. Реалізм виявився ефективним у поясненні конфліктів, боротьби за владу та конкуренції великих держав, таких як Росія та США, а також внутрішніх конфліктів. Натомість лібералізм підкреслює роль міжнародних інституцій, економічної взаємозалежності та демократичних цінностей у сприянні співпраці та стабільності. Нарешті, конструктивізм зосереджується на силі ідей, ідентичності та соціальному конструюванні загроз, демонструючи, як національні наративи та історична пам'ять глибоко формують поведінку держав.

Філософська основа дослідження поєднує плюралістичну онтологію та критичний інтерпретивізм з елементами постструктуралізму. Для методології даної магістерської роботи було обрано поєднання системного, світ-системного та інституціонального підходів. Основним методом дослідження став системний геополітичний аналіз, що дозволяє врахувати багат шаровість впливів – від внутрішніх (субсистеми) до регіональних (система) та глобальних (надсистеми). Серед інших методів дослідження можна виділити порівняльно-історичний,

порівняльно-географічний, дискурс-аналіз, кейс-стаді, спостереження, статистичний аналіз. Застосування такої методології дозволить не лише виявити та проаналізувати ключові фактори, що впливають на регіон, але й сформулювати об'єктивні висновки щодо його сучасної динаміки та перспектив трансформації.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ

2.1. Політичний розвиток регіону за часів Радянського Союзу

Південний Кавказ, що знаходиться на перетині Східної Європи та Західної Азії, історично був ареною безперервних політичних, військових, релігійних та культурних змагань між великими імперіями, зокрема Іранською, Російською та Османською. Вплив Росії в регіоні сягає XVI століття, коли цар Іван IV ініціював будівництво фортеці Таркі на Каспійському морі. Протягом наступних століть Росія поступово розширювала контроль над навколишніми територіями. Туркменчайський договір 1829 року встановив річку Аракс як кордон між Російською імперією та Персією, завершивши процес російської територіальної експансії в регіоні. Це розширення часто супроводжувалося жорстокими збройними конфліктами, як-от Кавказька війна (1817–1863 рр.).

До 1917 року Російська імперія була величезною багатонаціональною державою, що включала близько 200 етнічних груп, причому етнічні росіяни становили менше половини (44,6%) від загальної чисельності населення [121]. Південний Кавказ був включений до імперії як шляхом завоювань, так і через договори. Яскравим прикладом такої інтеграції було Кавказьке намісництво, особлива адміністративна одиниця, що існувала з 1801 по 1917 рік, та охоплювала території сучасних Вірменії, Азербайджану, Грузії та частини Росії й Туреччини.

Однією з визначальних рис російського імперського правління на Кавказі була стратегія «розділяй та володарюй». Цей підхід передбачав надання переваги місцевим християнським групам, таким як грузини та вірмени, які часто визнавалися «культурно розвиненими» через їхню християнську віру. Натомість мусульманські азербайджанці часто позначалися як «культурно відсталі» [121].

Розпад Російської імперії внаслідок Лютневої революції 1917 року призвів до першої спроби створення трьох незалежних держав на Південному Кавказі – Азербайджану, Вірменії та Грузії. Несподіване проголошення незалежності

стало поштовхом для нових держав Закавказзя, спровокувавши внутрішні та зовнішні конфлікти на етнополітичному підґрунті.

Одночасно на території колишньої імперії вирувала ширша Громадянська війна в Росії (листопад 1917–жовтень 1922), в якій різні фракції боролися за контроль, що зрештою призвело до утворення Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР), а пізніше – Радянського Союзу (СРСР) [152]. До 1921 року Червона Армія окупувала Україну, Білорусь, Вірменію, Азербайджан та Грузію. Зокрема, вторгнення Червоної Армії до Грузії (лютий–березень 1921 року) було значною мірою ініційоване Йосипом Сталіним та Серго Орджонікідзе, які отримали згоду Володимира Леніна на проведення операції під приводом підтримки «селянського та робітничого повстання» [151].

Процес радянзації на Південному Кавказі, всупереч зображенню в радянській історіографії як «тріумфального маршу», був складним і суперечливим процесом, часто нав'язаним Москвою штучно та примусово [85]. Зрештою, під більшовицьким правлінням, ці три держави були примусово об'єднані в Закавказьку Радянську Федеративну Соціалістичну Республіку (ЗРФСР) з 1922 по 1936 рік, перш ніж бути знову розділеними на Вірменську, Азербайджанську та Грузинську Радянські Соціалістичні Республіки (РСР) [128].

Визначення нації Йосипом Сталіним 1913 року – на основі спільної мови, території, економічного життя та психологічного складу – слугувало наріжним каменем радянської національної політики, навіть якщо багато груп не повністю відповідали цим критеріям [143]. Політику Леніна і Сталіна, Террі Мартін описав як «Імперію позитивних дій»: «стратегію, спрямовану на роззброєння націоналізму шляхом надання так званих «форм» державності» [113, с. 3]. Реалізація цієї політики нерідко призводила до довільних кордонів, які часто не відповідали чинним культурним або лінгвістичним межах, іноді навіть розділяючи одну національність [84].

Ці розбіжності в політиці центральної влади посилювалися її підходом до управління національними меншинами. Радянська політика щодо національних

меншин часто спиралася на принцип «розділяй та володарюй», що поглиблювало відмінності та посилювало недовіру між різними народами [21, с. 63].

Характерною особливістю функціонування радянської системи було формування чіткої ієрархії між етнічними групами. Політика «коренізації» сприяла розвитку титульних національних культур і надавала перевагу представникам титульних національностей у державних пільгах, таких як освіта, житло та працевлаштування. Етнонаціональна політика Радянського Союзу призвела до створення ієрархії етносів, в якому одні з них отримали статус «титульних» етносів, тоді як інші отримали статус меншин або взагалі були позбавлені будь-якого статусу [155, с. 233].

Конфлікти в Південній Осетії, Абхазії та Нагірному Карабасі, які переросли у повномасштабні війни після розпаду Радянського Союзу, мають глибоке коріння в радянських і навіть дорадянських політичних рішеннях.

Розглядаючи Південну Осетію, необхідно спершу звернутися до історичного походження осетинського народу. Осетини є корінним населенням Північної Осетії, розташованої на Північному Кавказі. Їхніми прямими предками є алани, іраномовний кочовий народ, який мігрував до Північного Кавказу ще в I столітті нашої ери, а до IX століття заснував потужне царство Аланія [131]. У XVIII столітті осетини, після століть перебування у гірських ущелинах через монгольські навали, почали переселятися на рівнинні території Північної Осетії та інтегруватися до Російської імперії. Існують різні теорії щодо дати їхнього прибуття до Закавказзя, причому грузинські джерела вказують на пізніші міграції до Шида-Картлі.

Топонім «Південна Осетія» вперше був використаний на початку XIX століття окупаційною військовою адміністрацією Російської імперії для означення гірських районів грузинських історико-географічних областей Картлі, Рачі й Імереті [3, с. 66]. Це свідчить про штучне походження цього терміна та імперське коріння сепаратизму в Грузії.

У 1918 році розпочався конфлікт між безземельними осетинськими селянами, які перебували під впливом більшовизму та вимагали права власності

на землі, які вони обробляли, та етнічною грузинською знаттю, підтримуваною меншовицьким урядом, яка була законними власниками цих земель. Хоча спочатку осетини були незадоволені економічною позицією тбіліської влади, напруженість швидко переросла в етнічний конфлікт. Осетинські повстанці відбили грузинські війська у 1918 році та зайняли місто Цхінвалі, нападаючи на грузинських жителів. Під час повстань у 1919 та 1920 роках осетини таємно підтримувалися Радянською Росією, але все ж були розгромлені.

Південно-Осетинська Автономна Область (АО) була створена радянською владою у 1922 році як етнічний анклав для осетинів у Грузії. Це рішення значною мірою було винагородою за їхню політичну лояльність під час радянського вторгнення до Грузії у 1921 році. «У 1989 році південні осетини становили понад дві третини населення свого автономного регіону, приблизно 65 000 з 98 000 населення» [163].

Напруженість значно зросла в останні роки існування Радянського Союзу, зокрема, спровокована «маршем на Цхінвалі», столицю Південної Осетії, грузинськими націоналістами у 1989 році, що призвело до конфлікту, внаслідок якого загинуло шість людей, ще 140 отримали поранення [163]. Крім того, пропозиція у серпні 1989 року зробити грузинську єдиною офіційною мовою публічного використання, попри те, що лише 14% південних осетинів володіли цією мовою, ще більше спровокувала конфлікт [148].

Восени 1989 року Південна Осетія заявила про підвищення свого політичного статусу. «10 листопада 1989 року Південно-Осетинська АО, рішенням 12-ї сесії Обласної Ради народних депутатів, була перейменована в Автономну Республіку» [24, с. 134]. Одночасно було ухвалено звернення до Верховної Ради Грузинської РСР з проханням затвердити це рішення. У відповідь Верховна Рада Грузинської РСР визнала це рішення неконституційним, позбавила його юридичної сили та негайно скасувала.

Паралельно з подіями в Південній Осетії, в Абхазії загострювалися суперечності, початки яких були активізовані та посилені радянською національною політикою. Історично Абхазьке царство виникло як незалежна

держава у VIII столітті, охопивши значну частину сучасної Західної Грузії [41]. Цей період вважається часом найбільшого розквіту Абхазії. У X–XI століттях Абхазьке царство об'єдналося з іншими грузинськими територіями, сформувавши єдину Грузинську монархію. Ця єдність зберігалася до XV століття, коли держава розпалася на кілька окремих князівств, включаючи Абхазьке. У XVI–XVIII століттях Абхазьке князівство перебувало під впливом Османської імперії, що призвело до посилення ісламу в регіоні та послаблення зв'язків із Грузією [41].

Після Російської революції, з 1921 року, Абхазька РСР існувала як «договірна республіка» у складі Грузинської РСР, через яку у період з 1922 по 1931 роки входила до Закавказької РФСР. У 1931 році РСР Абхазія була скасована й перетворена в Абхазьку Автономну Радянську Соціалістичну Республіку (АРСР) у складі Грузинської РСР. Напруженість тліла десятиліттями, і у 1978 році Абхазія безрезультатно намагалася відокремитися від Грузії. Абхазькі інтелектуали неодноразово зверталися до центральної радянської влади (у 1957, 1964, 1967, 1978 та 1989 роках) з проханням створити окрему Абхазьку РСР, щоб Абхазія могла залишатися в СРСР, або інтегрувати її до РРФСР [118, с. 146].

Історично, сталінський період характеризувався переслідуванням та знищенням політичних і культурних еліт абхазького населення в Грузії. Ця епоха характеризувалася масовим переселенням грузинів до Абхазії, що призвело до помітного скорочення частки етнічних абхазів. Якщо наприкінці 1930-х–на початку 1950-х років їхня частка становила близько однієї третини, то до 1989 року вона зменшилася до менш ніж 18% [163]. У межах Абхазької АРСР абхази фактично були найбільшою меншиною, становлячи 17,3% населення, тоді як грузини становили майже половину [126]. Абхазькі політичні амбіції вступали в прямиий конфлікт із грузинським баченням унітарної національної держави.

Початки вірмено-азербайджанського конфлікту за Нагірний Карабах сягають періоду між 1801 та 1828 роками. У цей час Російська імперія анексувала території сучасної Вірменії та Азербайджану, включно з Карабаським ханством.

Посилення вірмено-азербайджанської напруженості припадає на кінець XIX століття і було пов'язане зі зростанням нафтовидобутку в Баку, що призвело до концентрації вірменського населення в місті, яке зайняло ключові позиції в нафтовій промисловості. Підтримка російською владою вірменського населення спровокувала напругу у відносинах з місцевими мешканцями, що переросло у відкриті зіткнення 1905–1906 років. Ці криваві події, що розпочалися в Баку, а згодом поширилися на Шушу (Західний Карабах), призвели до загибелі понад 10 тисяч людей [3, с. 62].

Після радянзації регіону в 1920 році Нагірний Карабах, попри переважну вірменську більшість, був включений до складу Азербайджану як автономна область. Це рішення, прийняте Кавказьким бюро Комуністичної партії Росії у 1921 році, було ухвалено «проти волі його народу» і, як стверджується, не мало належних повноважень [107, с. 5]. Крім того, територія була навмисно позбавлена спільного кордону з Вірменією.

В азербайджанській літературі існує протилежна думка, згідно з якою формування вірменської більшості в Нагірному Карабасі є штучним і було наслідком «провірменської» міграційної політики Російської імперії. Так, Іграр Алієв заперечує, що Карабах історично був вірменською землею, стверджуючи, що він був «мусульманською» територією, де азербайджанці становили більшість населення. Посилаючись на «Запис про Карабаську губернію за 1823 рік», зібраний чиновником Могилевським та полковником Єрмоловим, він наводить дані, що в Карабаському ханстві проживало близько 90 тис. осіб, з яких у селах проживало 12 902 азербайджанських сімей проти 4 331 вірменської сім'ї [44, с. 75–77].

Партійна еліта Азербайджану прагнула змінити етнічний склад регіону, заохочуючи переселення азербайджанців до Нагірного Карабаху. З початком «перебудови» вірменське населення Нагірного Карабаху стало відкрито виступати проти азербайджанського управління [35]. Паралельно Азербайджан проводив політику репресій та дискримінації проти вірменського населення у соціальній, економічній та культурній сферах. Ці політики призвели до значної

демографічної зміни: частка вірменського населення в Нагірному Карабасі зменшилася з 94,4% у 1923 році до 76,9% до 1989 року [107, с. 6].

Політика Перебудови та Гласності, ініційована Михайлом Горбачовим у 1985 році стала каталізатором глибокої дестабілізації. Гласність, або «відкритість», дозволила більшу свободу вираження, що призвело до публічних скарг на погіршення умов та нездатність уряду вирішити їх.

На тлі реформ Михайла Горбачова та наближення розпаду Радянського Союзу, у 1988 році в Нагірному Карабасі було проведено референдум щодо передачі регіону до Радянської Вірменії, посилаючись на закони про самовизначення в радянській конституції. У відповідь в Азербайджані відбулася серія погромів проти вірмен, що стало каталізатором початку Першої Нагірно-Карабаської війни.

Згідно із законодавством СРСР, зокрема законом від 3 квітня 1990 року «Про порядок виходу радянської республіки зі складу СРСР», стаття 3 передбачала важливе положення: «у разі виходу радянської республіки зі складу Радянського Союзу автономним областям та компактно проживаючим національним меншинам було надано право вийти зі складу республіки та самостійно визначити свій подальший статус» [107, с. 7]. Надання теоретичного права на відокремлення автономним одиницям у складі республік ненавмисно заклало правову основу для конфліктів після розпаду СРСР.

В останні роки існування СРСР спрацювала так звана «міна сповільненої дії». Кремль свідомо провокував міжетнічні конфлікти, щоб зберегти геополітичний вплив і мати привід для введення військ як миротворчих сил. Одним із таких прикладів є ситуація в Південній Осетії [3, с. 66]. Такий підхід дозволяв Москві зберігати свій вплив у регіоні, представляючи себе як необхідного посередника у врегулюванні конфліктів.

1990-ті роки на Південному Кавказі були відзначені низкою збройних конфліктів, що мали руйнівні наслідки для регіону та заклали основи для його подальшого геополітичного розвитку. Ці конфлікти, що часто називають «замороженими», призвели до значних людських втрат, масових переміщень

населення та глибокої економічної депресії. У Грузії спалахнули воєнні конфлікти в Абхазії та Південній Осетії, тоді як Вірменія та Азербайджан стали історичними ворогами через воєнне протистояння в Нагірному Карабасі.

Отже, аналіз політичного розвитку Південного Кавказу за часів Радянського Союзу виявляє глибокий вплив імперської та радянської політики на формування сучасного геополітичного порядку в регіоні. Історична спадщина Російської імперії, що характеризувалася стратегією «розділяй та володарюй» та довільним адміністративним поділом, заклала основу для майбутніх міжетнічних напружень. Радянська національна політика була інструментом контролю та фрагментації. Довільно проведені кордони та надання «титульного» статусу одним націям коштом інших породили глибокі образи та заклали основи для майбутніх конфліктів. Початки конфліктів у Нагірному Карабасі, Абхазії та Південній Осетії є прямим наслідком цих радянських адміністративних рішень та демографічних маніпуляцій.

2.2. Геополітичні процеси на Південному Кавказі наприкінці ХХ століття

Кінець «Холодної війни» та розпад біполярної системи міжнародних відносин збіглися в часі з посиленням процесу глобалізації. Це призвело до значного прискорення інвестиційних потоків, швидкого розвитку інформаційних технологій та розширення сфер домінування ринкової економіки, що посилювало взаємозалежність різних держав та регіонів. Головним викликом для новостворених держав стало збереження своєї унікальної національної ідентичності в умовах потужного тиску глобалізаційних і регіональних процесів.

Одразу після розпаду Радянського Союзу саме регіон Південного Кавказу став основним осередком невизнаних державних утворень на пострадянському просторі. У 1991 році були проголошені Нагірно-Карабаська Республіка та Республіка Південна Осетія, а в 1994 році – Республіка Абхазія [12, с. 183].

Після розпаду Радянського Союзу країни Південного Кавказу опинилися в центрі уваги Заходу. Цей інтерес був обумовлений декількома ключовими факторами: наявність невикористаного потенціалу для створення нових експортних маршрутів для каспійських вуглеводнів; прагнення Заходу до інтеграції цих нових держав у євроатлантичні структури з метою посилення безпеки на європейській периферії; а також бажання протистояти історичному впливу Росії та Ірану в регіоні [122].

Водночас на міжнародній арені існували більш пріоритетні питання для Заходу. До них належали, наприклад: війна в Перській затоці, конфлікти на Балканах, а також управління перехідним періодом у Росії та, що особливо важливо, питання контролю над її ядерним арсеналом [65, с. 12].

У нових геополітичних реаліях, що виникли після розпаду «імперії зла», країни Південного Кавказу почали активно налагоджувати співпрацю з провідними міжнародними організаціями, такими як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, НАТО та ЄС. Цей процес став важливим кроком на шляху відходу від пострадянського минулого та зміцнення їхнього суверенітету [12, с. 183].

Південна Осетія була однією з перших зон конфлікту в Грузії, де відбулися кровопролитні зіткнення у 1989–1992 роках. Напруженість зростала в останні роки існування Радянського Союзу та переросла у повномасштабний конфлікт між листопадом 1989 року та січнем 1990 року. Грузинський парламент скасував автономний статус Південної Осетії в Грузії та направив погано навчені грузинські збройні сили. Осетинське ополчення змогло дати відсіч, підтримуване російською армією та ополченнями з Північної Осетії. Конфлікт у Південній Осетії призвів до загибелі близько 1000 людей, десятки тисяч були змушені тікати, а інфраструктура зазнала значних пошкоджень [140, с. 3].

У січні 1992 року Південна Осетія провела референдум, на якому, за твердженням осетинської влади, переважна більшість (99%) проголосувала за приєднання до Російської Федерації та об'єднання з Північною Осетією [96, с. 69].

Росія зіграла ключову роль у врегулюванні конфлікту, і 24 червня 1992 року було підписано Дагомиську мирну угоду, що призвело до розгортання Спільних миротворчих сил, що склалися з грузинських, південноосетинських та російських батальйонів.

На початку 1990-х років Грузія була охоплена глибокою внутрішньою боротьбою, яка переросла у повномасштабну громадянську війну 1991–1993 рр. На початку 1990-х років Грузія не мала боєздатної регулярної армії, покладаючись на погано навчені та слабо організовані формування, такі як «Мхедріоні» [66, с. 20]. У грудні 1991 року повстанські фракції Національної гвардії та парамілітарне угруповання «Мхедріоні», очолюване Джабою Іоселіані, здійснили переворот проти першого демократично обраного президента Звіада Гамсахурдіа. Переворот, що супроводжувався інтенсивними боями в Тбілісі, змусив Гамсахурдіа втекти до Чечні [86].

Після повалення Гамсахурдіа до влади повернувся колишній лідер Грузинської РСР та міністр закордонних справ СРСР Едуард Шеварднадзе, що, як вважалося, мало надати новій владі законний статус і авторитет [86]. Проте у Грузії продовжував тліти внутрішній конфлікт, оскільки прихильники Гамсахурдіа, відомі як «звіадисти», залишалися впливовою силою.

Конфлікт в Абхазії розпочався 14 серпня 1992 року, коли грузинські підрозділи Національної гвардії увійшли до Гальського регіону, а потім продовжили рух до Сухумі, абхазької столиці.

У 1992 році Владислав Ардзінба створив Абхазьку національну гвардію, яка була моноетнічно абхазькою, і розпочав практику заміни етнічних грузинів на керівних посадах абхазами. Абхазький лідер активно шукав російської підтримки, яка включала пряме військове втручання, таке як застосування бомбардувальників Су-25, та логістичну підтримку [106].

Початкові бойові дії в Сухумі призвели до значних жертв серед цивільного населення, мародерства та руйнування культурних пам'яток, включаючи спалення абхазьких національних архівів грузинськими силами. Обидві сторони вдавалися до захоплення заручників та примусового переміщення населення за

етнічною ознакою, що призвело до масового відтоку від 230 до 250 тисяч грузинських біженців з Абхазії [86].

До кінця 1993 року абхазькі сили відтіснили грузинські війська, що призвело до масового переміщення етнічних грузинів. Майже половина довоєнного населення Абхазії, були насильно вигнані, що відповідає критеріям етнічної чистки, визнаним документами ОБСЄ та резолюціями ООН [157, с. 2–4].

Росія зіграла ключову роль у дипломатичних маневрах, які зрештою сприяли роззброєнню грузинських сил та тріумфу абхазьких сепаратистів. У травні 1994 року було розгорнуто миротворчі сили СНД для моніторингу режиму припинення вогню.

Шеварднадзе, зіткнувшись із ганебною поразкою в Абхазії та відновленням повстання прихильників Гамсахурдіа, був змушений звернутися по військову допомогу до Росії. Росія надала цю допомогу, відправивши військових і забезпечивши безпеку транспортних ліній, що допомогло уряду придушити повстання «звіадистів». Це створило залежність, якої прагнула Москва, дозволивши їй виступити в ролі єдиного арбітра та гаранта стабільності [86]. Шеварднадзе погодився на вступ до Співдружності Незалежних Держав (СНД) та розміщення російських прикордонних військ для контролю грузинсько-турецького кордону [86].

Прагнучи запобігти розгортанню конфліктів, світова спільнота зосередила свої зусилля на моніторингу регіону. Відреагувавши на перші спроби Абхазії та Південної Осетії відокремитися від Грузії, ОБСЄ заснувала свою місію в цій країні в грудні 1992 року. «Вона налічувала 180 осіб, включаючи 28 співробітників, які мали статус неозброєних військових спостерігачів» [20].

Геополітична нестабільність, характерна для Грузії на початку 1990-х років, була типовою і для інших новостворених держав Південного Кавказу. Після здобуття незалежності Азербайджан одразу зіткнувся з викликами, пов'язаними із захистом своєї території від вірменських сил у війні за Нагірний Карабах. Уряд Народного фронту Азербайджану (НФА) на чолі з президентом

Абульфазом Ельчибеєм, що прийшов до влади в 1992 році, не мав достатнього досвіду та адміністративних навичок для розв'язання цих проблем [132].

Конфлікт у Нагірному Карабасі є найдовшим у пострадянській Євразії. Він бере свій початок у 1988 році, коли етнічні вірмени, що проживали в Нагірному Карабасі, висунули вимогу щодо передачі Нагірно-Карабаської автономної області (НКАО) зі складу радянського Азербайджану до Вірменії.

У травні 1992 року вірменськими силами було захоплене місто Шуша, що розташоване на височині над Степанакертом, а також Лачинський коридор, який забезпечив сухопутний зв'язок між Нагірним Карабахом і Вірменією [31].

Невдачі у війні за Нагірний Карабах безпосередньо спричинили глибоку внутрішню політичну кризу. Кульмінацією цієї кризи став переворот у червні 1993 року, здійснений полковником Суретом Гусейновим, який командував одним із військових угруповань, що воювали в Карабасі. Після усунення від командування, Гусейнов очолив повстання, захопивши зброю та техніку, залишену російською дивізією в Гянджі, і повів свої сили на Баку, вимагаючи відставки уряду Ельчибея [37].

Переворот мав руйнівні наслідки для фронту. Коли підрозділи Гусейнова залишили свої позиції для маршу на столицю, це створило критичну слабкість на фронті, яку негайно використали вірменські сили.

Уряд Ельчибея проводив виразну прозахідну та антиросійську політику, відмовляючись від вступу до СНД, що суперечило інтересам Росії, яка бачила СНД як інструмент для відновлення свого домінування [97]. Ключовим моментом було бажання Баку розвивати енергетичні проекти із Заходом, зокрема так званий «Контракт століття», в обхід наявних російських трубопроводів. Стратегія Росії та її союзників полягала в тому, щоб представити альтернативні енергетичні маршрути через Південний Кавказ як «ризиковані та нестабільні», тим самим відлякавши інвесторів [78].

Наслідком перевороту 1993 року став прихід до влади Гейдара Алієва, який швидко зміцнив свої позиції та встановив сильний авторитарний режим.

Алієв централізував владу в руках президента, щоб запобігти подальшим заколотам та спробам сепаратизму, що виникали в інших регіонах країни.

Подібно до Азербайджану, внутрішньополітична ситуація у Вірменії була надзвичайно складною через глибоку економічну кризу та затяжний конфлікт у Нагірному Карабасі. Уряд першого президента Левона Тер-Петросяна зіткнувся з наслідками блокади з боку Азербайджану та Туреччини, що призвело до дефіциту палива та продовольства, зупинки промисловості та погіршення соціальних умов [72, с. 77, 87]. Політична опозиція, що включала Вірменську революційну федерацію «Дашнакцутюн», критикувала уряд за економічну політику та мирні переговори, що призвело до загострення внутрішнього протистояння [72, с. 161].

Протягом 1993 року вірменські сили продовжили наступ, захопивши не лише територію Нагірного Карабаху, але й сім прилеглих до нього районів Азербайджану. Ці території, що не входили до складу колишньої НКАО, були захоплені з метою створення буферної зони та забезпечення безпеки.

На початкових етапах конфлікту, міжнародні організації намагалися відігравати значну роль у його врегулюванні, хоча їхня активність була невисокою. Зокрема, ООН тривалий час займала позицію пасивного спостерігача, обмежуючись прийняттям резолюцій Ради Безпеки, які засуджували військові дії та підтверджували територіальну цілісність «усіх держав регіону», не визначаючи при цьому конкретного агресора.

До моменту припинення бойових дій «після майже 30 000 загиблих, перемир'я 1994 року залишило Вірменії контроль над Нагірним Карабахом, а також значно більші території Азербайджану» [65, с. 1]. У 1994 році Росія виступила посередником у підписанні Бішкекського протоколу про припинення вогню, залишивши Нагірний Карабах де-факто незалежним, зі самопроголошеним урядом у Степанакерті, але сильно залежним від тісних зв'язків з Вірменією. Після підписання угоди про припинення вогню, яка формально діяла до вересня 2020 року, конфлікт перейшов у фазу низької інтенсивності, а в регіоні панував статус-кво.

Перемога у війні та закріплення контролю над Нагірним Карабахом значно зміцнили позиції вірменського уряду, дозволивши йому зосередитися на внутрішній стабілізації та налагодженні відносин з Росією, яка виступала ключовим посередником і гарантом безпеки в регіоні.

Для врегулювання суперечки у 1994 році була створена Мінська група ОБСЄ, співголовами якої є США, Франція та Росія [124]. Попри зусилля Мінської групи, постійного вирішення конфлікту досягнуто не було, і територіальні суперечки залишалися нерозв'язними.

Отже, «заморожені конфлікти» стали інструментом геополітичного впливу та постійним джерелом нестабільності. Зростання націоналізму в Грузії, Вірменії та Азербайджані було потужним внутрішнім чинником, що спровокував ці конфлікти. Росія активно втручалася у ці конфлікти, часто підтримуючи сепаратистські сили або виступаючи посередником, що дозволяло їй зберігати військову присутність та політичний важіль у новостворених незалежних державах. Ця тактика дозволила Росії обмежувати суверенітет цих держав та перешкоджати їхній інтеграції із Заходом.

2.3. Динаміка геополітичної ситуації в регіоні у XXI столітті

Період з 1994 по 2020 рік на Південному Кавказі був часом крихкої стабільності, що характеризувався станом «заморожених конфліктів», постійною напругою, мілітаризацією та періодичними спалахами насильства.

Після воєн 1990-х років, Абхазія та Південна Осетія, за підтримки Росії, зберігали де-факто незалежність, хоча міжнародна спільнота здебільшого продовжувала визнавати їх частиною Грузії. Режим припинення вогню 1994 року в Абхазії та 1992 року в Південній Осетії підтримувався багатонаціональними миротворчими силами, але напруженість вздовж адміністративних кордонів залишалася високою, з періодичними порушеннями.

Обидва конфлікти призвели до зниження рівня життя та втрати десятків тисяч робочих місць [60]. За оцінками, економічні втрати, спричинені

безпосередньо конфліктом в Абхазії, включаючи зруйновану приватну власність, інфраструктуру, втрачені інвестиції та величезні непередбачені витрати, сягають 65 мільярдів доларів і продовжують зростати [60]. Через невизнання незалежності Абхазії міжнародною спільнотою, міжнародні бренди офіційно не представлені в регіоні, а компанії з інших країн (крім Росії) не мають прозорих відносин з абхазькими компаніями. Економічно та політично Абхазія та Південна Осетія повністю залежали від Росії, включаючи використання російського рубля у більшості комерційних та приватних операцій.

Росія активно втручалася у внутрішню політику Абхазії, диктуючи політичні результати через фінансову підтримку, адміністративний тиск та прямий медійний вплив. Ідея об'єднання осетинського народу в складі Росії є дуже актуальною в Південній Осетії, хоча нинішній президент Алан Гаглоєв не висловлює ентузіазму щодо цього. В Абхазії, на відміну від Південної Осетії, ідея приєднання до Росії або будь-кого іншого не підіймається і викликає різко негативну реакцію.

РФ також використала у власних геополітичних цілях абхазький та південноосетинський сепаратизм. РФ розпочала видачу своїх паспортів громадянам Грузії в Абхазії та Південній Осетії. Цей крок став частиною стратегії, спрямованої на створення формального приводу для військового втручання Росії, аргументуючи його необхідністю захисту своїх громадян у разі конфлікту між сепаратистами та грузинськими збройними силами [30].

Успішні демократичні рухи на пострадянському просторі на початку 2000-х років радикально змінили геополітичний ландшафт регіону. Після «революції троянд» 2003 року та «помаранчевої революції» 2004 року «і в Грузії, і в Україні почали формуватися державні системи, зорієнтовані на європейські принципи, а керівництво цих країн почало декларувати геополітичні орієнтації, пов'язані із системами колективної безпеки, створені країнами Заходу. З цим не могла змиритися новоімперська Росія» [11].

Після «Революції троянд» 2003 року Грузія під керівництвом президента Міхеїла Саакашвілі розпочала епоху радикальних перетворень та відверто

прозахідного зовнішньополітичного курсу. Ця політика була не лише ідеологічним вибором, а й радше прагматичною «великою стратегією», спрямованою на забезпечення влади в країні шляхом залучення Заходу, зокрема США [73]. Влада Саакашвілі прагнула позиціювати Грузію як успішну пострадянську державу, яка пройшла «ментальну революцію» та приєдналася до західного світу [73].

Центральним елементом цієї стратегії стало впровадження радикальних реформ. Уряд здійснив масштабну реорганізацію виконавчої влади, скоротивши бюрократичний апарат та спростивши податкову систему. Кількість податків була зменшена з 22 до 6, а заходи з боротьби з корупцією, такі як масові звільнення та підвищення зарплат чиновникам, привели до значного зниження рівня хабарництва [110, с. 83]. Завдяки цим заходам, довіра суспільства до антикорупційних ініціатив уряду швидко зросла. Про це свідчать результати опитування 2004 року, де 60% респондентів висловили очікування, що корупція знизиться протягом наступних трьох років [110, с. 82].

Ця внутрішня трансформація супроводжувалася активною зовнішньою політикою, спрямованою на тісне співробітництво з НАТО та США. Окрім підтримки реформ, важливою сферою співпраці є участь Грузії в операціях НАТО. Зокрема Грузія надала найбільший контингент військ, серед країн, які не є членами Альянсу, в Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані (ISAF) [68, с. 2].

Проте, ефективність цієї політики виявилася обмеженою, що підтвердилося під час Бухарестського саміту НАТО у 2008 році. Попри підтримку США, Франція [83] та Німеччина [56] виступили проти надання Грузії Плану дій щодо членства (ПДЧ НАТО), побоюючись негативної реакції Росії. Замість ПДЧ, Грузія отримала лише політичне запевнення, що «в майбутньому стане членом НАТО» [162]. Росія сприйняла це рішення як пряму загрозу своїм інтересам і, як наслідок, виступила на підтримку Абхазії та Південної Осетії.

Російсько-грузинська війна 2008 року стала кульмінацією довготривалого конфлікту, що тлів між Росією та Грузією після розпаду СРСР.

Південноосетинські сили, підтримувані Росією, почали обстрілювати грузинські села, що призвело до відповіді з боку грузинських миротворців. 7 серпня 2008 року, після місяців взаємних звинувачень та провокацій, а також серії зіткнень між південноосетинськими ополченцями та грузинськими військовими, президент Грузії Міхеїл Саакашвілі віддав наказ захопити столицю Південної Осетії, Цхінвалі [138]. Росія швидко відреагувала, перекинувши свої війська до кордону та завдавши авіаударів по грузинських позиціях у Південній Осетії, а також в Абхазії.

Хоча російська влада стверджувала, що війну розпочала Грузія, здійснивши неспровокований напад на Цхінвалі, існують докази, опубліковані в російських ЗМІ, що деякі російські регулярні війська увійшли до Південної Осетії ще до того, як грузинські військові контратакували Цхінвалі 7 серпня 2008 року. Ця війна була, по суті, свідомою провокацією та заздалегідь спланованим вторгненням Росії.

Конфлікт тривав п'ять днів, протягом яких Росія швидко встановила контроль над Цхінвалі та просунула свої танки та війська через Осетію вглиб Грузії, зупинившись лише за 30 миль від Тбілісі [134]. У відповідь на російські дії, Грузія оголосила «стан війни». Міжнародна спільнота, включаючи США, Велику Британію та НАТО, закликала до припинення вогню [134].

Наслідки війни були значними та багатограними. Росія офіційно визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії 26 серпня 2008 року, закликавши інші країни «визнати реальність» та наслідувати цей приклад [42]. Це рішення було рішуче засуджене більшістю країн світу, які продовжують вважати ці регіони частиною Грузії. Наслідком війни стало посилення російської військової присутності в цих регіонах, які Грузія та більша частина міжнародної спільноти вважають «окупованими територіями».

Це вторгнення мало на меті зберегти вплив Росії в регіоні та перешкодити західній інтеграції Грузії. Росія розглядала прозахідний курс Грузії під керівництвом президента Міхеїла Саакашвілі як загрозу. Москва усвідомлювала, що якщо таким країнам, як Грузія, дозволять демократизуватися та приєднатися

до ЄС та НАТО, це може викликати ефект доміно по всьому регіону, підриваючи вплив Москви на її «ближньому зарубіжжі» [49].

У відповідь на війну Грузія, розірвавши дипломатичні зв'язки з Росією, продовжила шлях політичних та економічних реформ, прагнучи тісніших зв'язків із західними інституціями, зокрема НАТО та Європейським Союзом.

Російсько-грузинська війна стала передвісником війни Росії в Україні. Досвід Грузії має значення для України при розгляді переговорів про припинення вогню з Росією, оскільки українські лідери повинні балансувати між збереженням національного суверенітету та практичними викликами переговорів з потужним і рішучим противником.

Однак, з приходом до влади партії «Грузинська мрія» у 2012 році, зовнішньополітична доктрина Грузії зазнала суттєвих змін. Хоча новий уряд офіційно декларував продовження курсу на євроатлантичну інтеграцію, він одночасно прагнув налагодити прагматичніші відносини з Росією, уникнувши конфронтаційного підходу, характерного для епохи Саакашвілі [71].

Замість того щоб активно інтегруватися в західні структури шляхом глибоких реформ, як це робив Саакашвілі, уряд «Грузинської Мрії» прагне переконати Захід прийняти Грузію «такою, якою вона є», використовуючи геополітичний шантаж – загрозу повного повороту на бік Росії [61]. Ця концепція дозволяє керівній партії уникнути впровадження реформ, які могли б підірвати її підтримку всередині країни, одночасно формально зберігаючи декларації про європейський вибір.

Вершиною цієї стратегії стало прийняття у 2024 році скандального закону «Про прозорість іноземного впливу». Цей закон, який вимагає від неурядових організацій та медіа, що отримують понад 20% фінансування з-за кордону, реєструватися як «організації, що захищають інтереси іноземної держави», викликав масові протести та різку критику з боку ЄС та США [36]. Цей крок був охарактеризований як «серйозний крок назад для демократії» та підірвав відносини Грузії з її західними партнерами [8]. Як наслідок, ЄС призупинив

військову допомогу та переглядає фінансову, а США запровадили санкції проти грузинських чиновників, звинувативши їх у підриві демократії [119, с. 6].

Політика «Грузинської мрії» демонструє внутрішню суперечність: з одного боку, уряд прагне зберегти шлях до євроатлантичної інтеграції, а з іншого – приймає законодавство, яке суперечить європейським цінностям та стандартам. Це призводить до зростання міжнародної ізоляції та підриває довіру західних партнерів, які дедалі більше розглядають Грузію як країну, що відходить від демократичних принципів.

Після підписання Бішкекського протоколу у 1994 році, Нагірний Карабах залишався де-факто незалежним, але його статус не був міжнародно визнаний, а конфлікт вважався «замороженим». Цей період, хоча і називався «без війни, без миру», характеризувався періодичними зіткненнями та наростанням напруги. Режим припинення вогню постійно порушувався, що призводило до регулярних прикордонних сутичок. Так, наприклад «Під час зіткнень 2016 року Азербайджан взяв під контроль дві стратегічні точки, але переважна більшість залишилася в руках Вірменії, і жоден з азербайджанців, переміщених на початку 1990-х років, не зміг повернутися» [69]. Згідно з даними під час спалаху конфлікту у 2016 році загинуло близько 200 осіб [69]. Крім того, відбулось «близько 300 інших інцидентів і понад 250 жертв і поранених серед військових і цивільних з 2015 року» [69].

Напругу також підживлювала політизація історичних подій. Наприклад у 2013 році «Виступаючи на Вірменській службі «Голосу Америки», Томас де Ваал пояснив, що лютий приніс додаткову напругу на Південний Кавказ, оскільки й Вірменія, і Азербайджан продовжують політизувати річницю погрому в Сумгаїті 1988 року і різанини в Ходжали 1992 року, відповідно» [74].

Після Першої Нагірно-Карабаської війни обидві сторони, Вірменія та Азербайджан, значно наростили свої військові бюджети та модернізували збройні сили. Росія залишалася найбільшим постачальником озброєнь для обох країн. «У 2016–2020 роках загалом 94 відсотки імпорту зброї до Вірменії надходило з Росії. До них належать системи Протиповітряної оборони (ППО),

бойові літаки, балістичні ракети та артилерія. Імпорт зброї до Азербайджану у 2016–2020 роках був більш ніж у 2,5 раза вищим, ніж до Вірменії» [161, с. 11]. Це відображало значну диспропорцію у військових можливостях. Азербайджан також диверсифікував свої джерела постачання, закупаючи зброю в Ізраїлі, Білорусі та Туреччині.

У 2020 році ситуація в регіоні Південного Кавказу зазнала значних змін, що було обумовлено глобальними кризами, зокрема епідемією COVID-19 та дестабілізацією нафтового ринку. Так, загострення внутрішніх проблем в Росії, Туреччині, США та інших провідних державах, відвернули їх увагу від Південного Кавказу, що призвело до ослаблення дієвості чинників стримування і для Вірменії, і для Азербайджану [6]. Конфлікт спалахнув 27 вересня 2020 року, коли Азербайджан розпочав наступальні операції проти Нагірного Карабаху.

Азербайджанські БПЛА знищили значну частину вірменських систем протиповітряної оборони та наземної техніки, включаючи танки, артилерію та вантажівки [135, с. 5]. Це дозволило азербайджанським силам проникати за вірменські лінії оборони та атакувати цілі з високою точністю. Війна призвела до загибелі понад 7000 військовослужбовців та близько 170 цивільних [149].

Друга Карабаська війна 2020 року докорінно змінила баланс сил у регіоні, зробивши застарілими зовнішні рамки переговорів, які діяли з часів розпаду СРСР. Азербайджан відновив контроль над більшістю територій, втрачених два десятиліття тому, залишивши Вірменії лише частину Карабаху. У результаті було досягнуто угоди про припинення вогню, що була підписана президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим, прем'єр-міністром Вірменії Ніколом Пашиняном і президентом Росії Володимиром Путіним. Угода набрала чинності 10 листопада 2020 року [17, с. 52]. Угода також передбачала створення Лачинського коридору – невеликої смуги землі, що мала контролюватися російськими миротворцями та слугувати транзитним маршрутом, що з'єднує Вірменію з Нагірним Карабахом [147].

Прем'єр-міністр Вірменії обґрунтував своє рішення детальним вивченням бойової ситуації та порадами найкращих експертів у цій галузі. «Це не перемога,

але немає і поразки, поки ти не визнаєш себе переможеним», – сказав пан Пашинян» [46]. У цих умовах зовнішня політика Вірменії опинилася на роздоріжжі, змушуючи країну маневрувати між своїм традиційним союзником Росією та західними державами.

Насправді кризові моменти у зовнішній політиці Вірменії проявлялися ще до ескалації 2020 року. Найяскравішим проявом цього стало рішення 2013 року відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, включно з зоною вільної торгівлі. Хоча президент Серж Саргсян пізніше стверджував, що Євросоюз сам відмовив Єревану [32], аналітичні джерела підтверджують, що це рішення було прийнято під тиском Москви [62]. Таким чином, після відмови від асоціації з ЄС Вірменія приєдналася до Митного союзу, а у 2015 році стала членом Євразійського економічного союзу (ЄАЕС).

Ключовим фактором, що визначив вибір Вірменії, стала її потреба в гарантіях безпеки. На відміну від Грузії, Вірменія не отримала від Заходу жодних гарантій чи обіцянок військової допомоги. Росія ж, навпаки, надавала пряму підтримку, яка включала розміщення військової бази на вірменсько-турецькому кордоні та допомогу у врегулюванні Карабаського конфлікту.

Паралельно, Вірменія продовжувала залишатися ключовим членом Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) – військового альянсу, створеного під егідою Росії. Однак роль та ефективність ОДКБ була поставлена під сумнів після Другої Карабаської війни у 2020 році. Під час конфлікту з Азербайджаном ОДКБ продемонструвала свою повну неспроможність, оскільки не змогла надати Вірменії необхідну допомогу. Її спроби виступити в ролі посередника виявилися марними через брак реального впливу на сторони конфлікту [16, с. 106].

Бездіяльність ОДКБ виявила принципову слабкість альянсу. Його статут містить положення, про те, що військові гарантії застосовуються лише у випадку, якщо конфлікт відбувається «на території члена організації», що дозволило уникнути втручання в Нагірному Карабасі [53]. Ця ситуація підірвала довіру Єревана до ОДКБ як надійного механізму колективної безпеки. Це посилювало

відчуття, що ОДКБ є скоріше інструментом російської зовнішньої політики, ніж повноцінним безпековим альянсом [28].

На відміну від Вірменії, зовнішня політика Азербайджану ґрунтувалася на багатовекторній та збалансованій дипломатії. Цей підхід, започаткований ще за часів президентства Гейдара Алієва, базується на принципах політичного реалізму та прагматизму [92, с. 26]. Метою є уникнення виключного впливу з боку одного силового центру. Для цього Азербайджан активно співпрацює з різними геополітичними гравцями для захисту власних національних інтересів.

Азербайджанська багатовекторна зовнішня політика знайшла своє відображення в посиленні її активності у Русі неприєднання. Починаючи з 2011 року, країна відігравала проактивну роль в організації, зміцнюючи відносини з країнами, що розвиваються, на основі солідарності та спільних інтересів [92, с. 24]. Ця активна участь дозволила Азербайджану захищати свою позицію щодо врегулювання Карабаського конфлікту на основі резолюцій Ради Безпеки ООН та посилити легітимність своїх дій на міжнародній арені.

Після війни в Нагірному Карабасі у 2020 році спостерігалось певне послаблення впливу ОБСЄ, зокрема Мінської групи, яка раніше відігравала ключову роль у переговорному процесі.

Ця група була центральним майданчиком для міжнародної спільноти, яка робила спроби врегулювати конфлікт ще з початку 2000-х років, про що свідчать її резолюції. 25 січня 2005 року Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла резолюцію 1416 «Конфлікт навколо Нагірно-Карабаського регіону, що є предметом розгляду на Мінській конференції ОБСЄ» [48]. Асамблея підкреслила, що окупація іноземної території державою-членом є серйозним порушенням її зобов'язань перед Радою Європи, та підтвердила право біженців із зони конфлікту на безпечне й гідне повернення до своїх домівок.

Безрезультатність роботи Співголів Мінської групи ОБСЄ з часом призвела до відкритої критики з боку Азербайджану. За два дні до початку війни 2020 року Ільхам Алієв зробив таку заяву: «Президенти країн-співголів Мінської групи ОБСЄ – Франція, Росія, США – у своїх заявах підкреслили, що статус-кво

є неприйнятним. Ми вітаємо ці заяви, але заяв недостатньо. Потрібні дії. Наша участь у переговорному процесі протягом майже 30 років є чіткою демонстрацією нашої відданості миру» [48].

Після 2020 року Азербайджан фактично відсунув Мінську групу на другий план, сигналізуючи про перехід до двосторонніх переговорів. «Азербайджанська влада вбачає в продовженні місії ЄС в районі вірменоазербайджанського кордону загрозу своїм інтересам, оскільки побоюється, що вона буде використовуватися вірменським лобі та захищатиме інтереси виключно Єревану» [1, с. 4].

Реакція ООН на ескалацію конфлікту в Нагірному Карабасі у 2020 році була зосереджена на дипломатичних зусиллях, спрямованих на деескалацію напруженості та відновлення мирного процесу. Генеральний секретар ООН А. Гутерріш звернувся до сторін конфлікту в Карабасі із закликом негайно припинити бойові дії та відновити мирні переговори. Він підкреслив важливість Мінської групи ОБСЄ як ключового посередника і закликав сторони до співпраці для термінового відновлення діалогу [16, с. 105–106].

НАТО демонструвало значну обережність у своїй реакції на загострення конфлікту в Нагірному Карабаху. Організація не робила гучних заяв і уникала прямого втручання в конфлікт, оскільки він не підпадав під зону її безпосередньої дії. [16, с. 106]. Натомість Сполучені Штати, як провідний член НАТО, віддають перевагу підтримці регіональної самостійності та координації зусиль з Туреччиною, іншим членом Альянсу, яка має значні інтереси в регіоні.

19–20 вересня 2023 року Азербайджан розпочав масштабний військовий наступ проти самопроголошеної Республіки Арцах (Нагірного Карабаху) [120]. Цей крок був розцінений як порушення угоди про припинення вогню, підписаної після Другої Нагірно-Карабаської війни у 2020 році. Азербайджанське міністерство оборони заявило, що проводить «місцеві антитерористичні заходи», посилаючись на міни, нібито встановлені вірменами, які призвели до загибелі цивільних та поліціантів. Азербайджан вимагав роззброєння та виведення всіх

етнічних вірменських військових, а також беззастережної капітуляції та розпуску Республіки Арцах [120].

Наступ, що тривав близько 24–48 годин, призвів до швидкої поразки місцевих вірменських сил та розпуску де-факто уряду Нагірного Карабаху. Російські миротворці, розміщені в регіоні з 2020 року, не втрутилися, щоб зупинити бойові дії. Росія заявила, що її миротворці були поінформовані про наступ лише за «кілька хвилин» до його початку, що вказує на обмеженість або відсутність її здатності чи бажання запобігти ескалації [87].

Азербайджан провів «блискавичний наступ» на Нагірний Карабах, що призвело до повного відновлення контролю над регіоном. Виведення вірменських військ з Карабаху та указ про припинення існування самопроголошеної Нагірно-Карабаської Республіки (НКР) з 1 січня 2024 року, поклали край одній із найтриваліших і найскладніших територіальних суперечок на пострадянському просторі [21, с. 65].

Цій події передувала дев'ятимісячна блокада Азербайджаном Лачинського коридору – єдиної дороги, що з'єднувала Нагірний Карабах з Вірменією – з грудня 2022 по вересень 2023 року [50]. Блокада Лачинського коридору призвела до гострої нестачі продовольства, медикаментів, питної води та інших предметів першої потреби для 120 000 людей, що проживали в Нагірному Карабасі. Азербайджан також саботував важливу цивільну інфраструктуру, таку як лінії електропередач та стаціонарний інтернет [59, с. 4].

Після ескалації напруженості у вересні 2023 року було досягнуто угоди про припинення вогню, яка не вирішила конфлікту остаточно. «Угода складається з трьох пунктів: власне припинення вогню; капітуляція і роззброєння вірмено-карабаських сил; обговорення з місцевими представниками майбутнього статусу вірмен в Азербайджані в рамках азербайджанської конституції» [77].

Конфлікт у Нагірному Карабаху мав катастрофічні гуманітарні, економічні та соціальні наслідки. Війна призвела до сотень тисяч біженців та внутрішньо переміщених осіб [164, с. 1]. У 2020 році половина жителів Нагірного Карабаху були переміщені [95]. Наступ Азербайджану у вересні 2023 року призвів до

вимушеного виїзду майже всього вірменського населення Нагірного Карабаху до Вірменії протягом одного тижня, що створило значну гуманітарну кризу та збільшило населення Вірменії більш ніж на 3% [164, с. 2].

Наслідком цих подій стала гуманітарна криза, що потребувала термінового втручання. ЄС оперативно відреагував, виділивши 300 000 євро на допомогу етнічним вірменам, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії у вересні, при чому хтось був змушений виїхати вже вдруге або навіть втретє. Азербайджан також високо оцінив діяльність ЄС з розмінування територій, відвойованих у війні 2020 року, а також підтримку, надану переміщеним азербайджанцям [150].

Таким чином, попри свої відмінності, конфлікти на Південному Кавказі – Нагірно-Карабаський, в Абхазії та Південній Осетії – мали чимало спільних рис.

Так, серед спільних рис можна виокремити наступні:

1. Усі конфлікти мають глибокі корені в адміністративно-територіальних рішеннях радянського періоду, які штучно створювали або посилювали етнічні та територіальні суперечності. Розміщення НКАО в складі Азербайджанської РСР, а також надання автономного статусу Абхазії та Південній Осетії в складі Грузинської РСР, призвели до майбутніх конфліктів, які вибухнули після розпаду СРСР.

2. В основі кожного конфлікту лежить зіткнення двох фундаментальних принципів міжнародного права: права націй на самовизначення та принципу територіальної цілісності держав. Це призвело до антагоністичних етнополітичних суперечностей та територіальних претензій, що переросли у збройну агресію.

3. Росія відіграє ключову роль у конфліктах, часто підтримуючи сепаратистські утворення, постачаючи зброю (нерідко обом сторонам) та виступаючи «миротворцем» для збереження свого впливу та запобігання інтеграції регіону до західних структур. Її політика часто є непослідовною та двозначною, спрямованою на підтримку нестабільності для збереження важелів впливу.

4. Усі конфлікти призвели до значних гуманітарних катастроф, включаючи масові переміщення населення, сотні тисяч біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також тисячі жертв.

5. Після початкових фаз інтенсивних бойових дій, усі конфлікти переходили у фазу «замороженого» стану низької інтенсивності, з періодичними спалахами насильства та відсутністю остаточного мирного врегулювання.

2.4. Вплив зовнішніх акторів на геополітичний порядок на Південному Кавказі

Південний Кавказ, розташований на стратегічному перехресті між Європою та Азією, має виняткове геополітичне значення. Економічне значення регіону підкреслюється значними природними ресурсами. За даними досліджень, Каспійське море має 90% світових запасів осетрових, що є важливим джерелом доходу для прикаспійських країн. Крім цього, регіон має великий потенціал стати ключовим транспортним вузлом, що з'єднає Європу з Азією через коридори «Південь – Північ» (INSTC) та «Схід – Захід» [29, с. 73].

Економічна міць Азербайджану та його геополітичний вплив значною мірою базуються зокрема на колосальних запасах нафти та природного газу. Постачання азербайджанських вуглеводнів до Європи стало ключовим елементом стратегії диверсифікації для європейських країн, що прагнуть зменшити свою залежність від російських енергоресурсів. Наприклад, газове родовище Шах-Деніз є одним із найбільших у світі, його підтвержені запаси оцінюються приблизно у 1,2 трильйона кубометрів газу [153]. Що стосується нафти, доведені запаси Азербайджану становлять 7 мільярдів барелів, а нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан (BTC) забезпечує транспортування 1.2 мільйона барелів нафти щодня [52].

Межуючи з такими державами як Росія, Туреччина та Іран, Південний Кавказ є ареною складної динаміки впливу, де переплітаються інтереси регіональних та глобальних гравців. Інтереси зовнішніх гравців часто є несумісними та призводять до складної мережі альянсів та протистоянь, що визначають геополітичну ситуацію на Південному Кавказі.

Російська Федерація має глибоке історичне коріння свого впливу на Південному Кавказі. Одним із ключових елементів російської стратегії є використання «заморожених конфліктів» як важелів впливу на країни регіону, дозволяючи Москві виступати в ролі арбітра та миротворця.

Конфлікт між Вірменією та Азербайджаном навколо Нагірного Карабаху став одним із ключових інструментів у стратегії Росії. Не сприяючи повному врегулюванню конфлікту та підтримуючи тісні зв'язки з Вірменією, Росія забезпечує свою постійну значущість як гаранта безпеки та посередника, не дозволяючи іншим зовнішнім державам отримати вирішальну перевагу.

Ключовим прикладом відкритої підтримки Вірменії є розташування на її території 102-ї російської військової бази в місті Гюмрі. Уже в серпні 1992 року уряди Вірменії та Росії уклали угоду, яка визначала правовий статус збройних сил РФ на території Вірменії. За місяць сторони окремо домовилися про розміщення російських прикордонних військ на кордонах з Туреччиною та Іраном, а також в аеропорту Єревану. У 1995 році співпраця поглибилася підписанням договору про російську військову базу в Гюмрі [33, с. 47]. Вона є найбільшим військовим об'єктом РФ у регіоні, що наразі діє на підставі підписаного у 2010 році договору щодо продовження оренди бази до 2044 року [34].

Для Вірменії ця база традиційно розглядалася як єдина гарантія безпеки від потенційної військової загрози з боку Туреччини [34]. По суті, вона є фізичним символом вірменської залежності від Росії у сфері безпеки. У відносинах між Москвою та Єреваном спостерігається асиметрія, яка глибоко підкреслює характер цієї залежності. На відміну від типових військових союзів, утримання бази фактично фінансується Вірменією [34].

Попри стратегічне значення бази в Гюмрі, ефективність російської військової присутності як інструменту захисту для Вірменії значно похитнулася після Другої Карабаської війни 2020 року. Хоча конфлікт відбувався на території, міжнародно визнаній як азербайджанська, багато вірмен сприйняли позицію Росії як надмірно нейтральну [34]. Так, за думкою О. Воловича, «Практично не надавши Єревану своєчасної військово-дипломатичної допомоги, В. Путін «задушив оксамитову революцію» у Вірменії й тим самим поклав край політичному майбутньому Н. Пашиняна як народного і проєвропейського вірменського лідера» [5].

Окрім іншого, Росія є постачальником зброї як для Вірменії, так і для Азербайджану, яку вони використовують у збройному протистоянні. Така політика постачання зброї свідчить про свідоме прагнення Росії підтримувати безпекову дилему на Південному Кавказі, забезпечуючи залежність від Москви у військових ресурсах і врегулюванні конфліктів.

Енергетична політика Росії також відіграє важливу роль у її регіональній стратегії, особливо у відносинах з Вірменією, яка значною мірою залежить від російського імпорту енергоносіїв. Росія також використовувала енергетичні угоди з Азербайджаном і Туркменістаном, щоб потенційно резервувати постачання, які могли б піти до ЄС через такі проєкти, як Nabucco, прагнучи зберегти своє домінування на європейському енергетичному ринку. Контроль Росії над енергетичними маршрутами Південного Кавказу дає їй змогу блокувати європейські ініціативи щодо диверсифікації джерел енергії, що зміцнює її позиції як ключового геополітичного гравця в регіоні.

Москва активно протидіє посиленню впливу Сполучених Штатів та НАТО, а також ЄС в регіоні, розглядаючи це як загрозу своїм стратегічним інтересам. Для просування своїх інтересів Росія використовує формат «3+3», який включає Росію, Туреччину, Іран та три країни Південного Кавказу (Азербайджан, Вірменію, Грузію), розглядаючи його як платформу для регіональної співпраці без втручання західних держав [38].

Війна в Україні мала значний вплив на роль Росії на Південному Кавказі. Через перекидання військових сил на український фронт спостерігається зменшення російської військової присутності в регіоні. Це призвело до послаблення впливу Росії на Вірменію, яка на тлі розчарування у своєму традиційному союзнику почала активно шукати нових партнерів на Заході.

Сполучені Штати Америки мають важливі стратегічні інтереси на Південному Кавказі. До них належать підтримка регіональної стабільності, запобігання відновленню «заморожених конфліктів», сприяння демократичним змінам та покращенню управління, а також підтримка міжнародної інтеграції Вірменії, Азербайджану та Грузії. У другій половині 1990-х років США, за президентства Б. Клінтона і Дж. Буша-молодшого, посилили військову співпрацю з країнами Південного Кавказу [25, с. 183].

У відповідь на виклики нового тисячоліття, зовнішня політика США зазнала суттєвих коректив, що зумовило перегляд стратегічних партнерств. «Після 11 вересня 2001 року і війни в Іраку важливість Азербайджану зросла в очах американських політиків через усвідомлення необхідності зміцнення зв'язків з державами з мусульманською більшістю, особливо з такими, як Азербайджан, що межують з Близьким Сходом» [154, с. 57–58]. У цей період спостерігалось посилення співпраці США з Азербайджаном у сфері безпеки.

Двосторонні відносини США з країнами Південного Кавказу мають свої особливості. З Вірменією Сполучені Штати розвивають стратегічне партнерство, надаючи підтримку демократичним реформам, сприяючи економічному співробітництву та надаючи військову допомогу для зміцнення обороноздатності країни. У відносинах з Азербайджаном США зосереджуються на співпраці у сфері енергетики та безпеки, зокрема на протидії міжнародному тероризму, боротьбі з незаконним обігом наркотиків і запобіганні розповсюдженню ядерної зброї [25, с. 186].

Одним із найскладніших аспектів політики США на Південному Кавказі є їхні відносини з Грузією у сфері безпеки та публічна підтримка її прагнення до членства в НАТО. Сполучені Штати активно виступали за інтеграцію Грузії до

Альянсу. Однак, після російської агресії в Грузії у 2008 році та в Україні починаючи з 2014 року, стало очевидно, що членство в НАТО є малоімовірним для Грузії. Як зазначається, «ані НАТО в цілому, ані окремі його члени не ризикнуть воювати з Росією заради вступу Грузії до НАТО» [137].

США також брали участь в енергетичних проєктах у регіоні, таких як нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан (BTC). Однак вплив США на Південному Кавказі стикався з обмеженнями через домінуюче становище Росії та її опозицію до залучення США. Інвестиції США в енергетичні проєкти сприяють зміні геополітичного порядку, зменшуючи залежність європейських країн від російських енергоресурсів.

Туреччина розглядає Південний Кавказ як ключовий регіон для реалізації своїх геополітичних амбіцій, прагнучи стати важливим гравцем у ширшому євразійському просторі. Її політичні та безпекові інтереси включають підтримку незалежності та суверенітету країн регіону, особливо Азербайджану та Грузії, з якими Анкара розвинула тісні двосторонні відносини. Анкара підтримує вирішення конфліктів у регіоні мирним шляхом, у рамках територіальної цілісності Азербайджану та Грузії, що відображає її прагнення до стабільного та передбачуваного сусідства [79].

Туреччина значно посилила свій вплив на Південному Кавказі, особливо завдяки міцному союзу з Азербайджаном, заснованому на спільних культурних та мовних зв'язках («Одна нація – дві держави»). Високий рівень співпраці між Туреччиною та Азербайджаном підкріплюється низкою офіційних документів. Серед них укладена у 2010 році Угода про стратегічне партнерство і взаємну підтримку (ASPMS), що зокрема зобов'язує обидві сторони співпрацювати, коли будь-яка з країн стикається з агресією з боку третьої держави або групи держав [98]. Цей договір, разом із Шушинською декларацією, формалізує союз та підкреслює зобов'язання Туреччини щодо безпеки Азербайджану.

Цей союз став важливим фактором у зміні балансу сил у регіоні, особливо під час війни в Нагірному Карабасі 2020 року. Підтримка Туреччини була вирішальною для військової переваги Азербайджану.

Натомість з Вірменією у Туреччини відсутні дипломатичні відносини, а спільний кордон залишається закритим з 1993 року через конфлікт у Нагірному Карабасі та інші історичні питання. Туреччина періодично робить спроби нормалізувати відносини з Вірменією, проте ці зусилля поки не принесли значних результатів. Азербайджан також прагне ізолювати Вірменію через свої тісні відносини з Туреччиною. Для досягнення цієї мети Азербайджан використовує свій «енергетичний квиток» як інструмент шантажу, фактично роблячи Туреччину «заручником» в цьому процесі [54].

Туреччина є активним учасником ключових енергетичних проєктів, таких як нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан (BTC) та газопровід Трансанатолійський (TANAP), які забезпечують транспортування азербайджанських енергоресурсів до Туреччини та далі до Європи. Анкара також активно просуває проєкт транспортного коридору Зангезур, який має надати Туреччині прямий сухопутний доступ до Каспійського регіону та Центральної Азії, що значно посилить її економічні та геополітичні позиції.

Зміни в глобальній геополітиці, спричинені переходом від однополярності, дають можливість «вільним від обмежень середнім державам», як-от Туреччина чи Індія, посилити свої позиції. Ці країни більше не обмежені залежністю від одного центру сили і можуть вільно підтримувати контакти з усіма сторонами конфліктів, що дозволяє їм посилювати свої позиції на глобальному та регіональному рівнях [88, с. 1].

Іран прагне зберегти свій історичний вплив у Південному Кавказі, враховуючи його безпосереднє сусідство з регіоном та глибокі культурні та релігійні зв'язки. Однією з ключових геополітичних цілей Ірану є протидія посиленню впливу Туреччини та її союзника Азербайджану, яких Тегеран розглядає як своїх головних конкурентів у регіоні. Тегеран також висловлює серйозне занепокоєння щодо можливого розширення впливу Ізраїлю на Південному Кавказі, враховуючи тісні зв'язки Азербайджану з Єрусалимом, що розглядається Іраном як пряма загроза його безпеці [40].

У складній геополітичній структурі регіону Південного Кавказу Вірменія відіграє критично важливу роль для Ірану, що ґрунтується на кількох ключових факторах. По-перше, вона слугує стратегічним шляхом, який дозволяє Ірану обходити міжнародну блокаду та ізоляцію. По-друге, Іран зацікавлений у стабільній та дружній Вірменії як у надійному географічному партнері. По-третє, Вірменія розглядається як геополітична платформа завдяки її доступу до Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) та ключової транспортної мережі «Північ – Південь» (INSTC), що дозволяє Ірану розширювати свій вплив на весь регіон Південного Кавказу [89].

З метою посилення впливу на Закавказзі Іран підтримував шийтські спільноти в Грузії та Азербайджані наприкінці 1990-х років. Це здійснювалося через фінансування релігійних громад і благодійних проєктів, а також за допомогою програм обміну для студентів та духовенства, які включали стипендії на навчання в Ірані [101]. Взаємодіючи з шийтським населенням у сусідніх країнах, Іран прагне побудувати «м'яку силу» та потенційно створити мережі впливу, що відповідають його регіональним інтересам. Тегеран висловлює занепокоєння щодо можливого зростання пантюркізму, який може мати вплив на азербайджанське населення Ірану, особливо в його північно-західних провінціях [102].

Спільна шийтська віра, яку поділяє більшість населення Азербайджану та Ірану, могла б стати основою для міцного альянсу [108, с. 4]. Однак, попри цю релігійну спорідненість, політичні розбіжності та геополітична конкуренція часто переважають, ускладнюючи відносини між цими країнами.

Економічні зв'язки та контроль над транзитними маршрутами є критично важливими для Ірану на Південному Кавказі, особливо в умовах дії міжнародних санкцій, які обмежують його можливості в інших сферах. Регіон слугує важливим транзитним коридором для іранської торгівлі, забезпечуючи зв'язок з іншими країнами, включаючи Росію та Індію, в рамках проєкту міжнародного транспортного коридору «Північ – Південь» (INSTC).

Присутність Китаю на Південному Кавказі неухильно зростає, головним чином завдяки його ініціативі «Один пояс, один шлях», зосередженій на розвитку інфраструктури, торгівлі та інвестиціях. «З 2010 по 2020 рік загальний обсяг регіональної торгівлі з Китаєм зріс майже втричі з 1,33 до 3,7 млрд доларів США, обсяг прямих інвестицій Китаю збільшився вп'ятеро з 0,16 до 0,82 млрд доларів США, а 1 млрд доларів США офіційного фінансування Китаю було використано для проєктів розвитку у Вірменії, Азербайджані та Грузії» [103, с. 7]. Китай розглядає регіон як ключову частину Середнього коридору (TITR).

Індія також виявляє все більший інтерес до регіону, особливо через свою участь у Міжнародному транспортному коридорі «Північ – Південь» (INSTC) та військову співпрацю з Вірменією. Індія стала основним постачальником зброї для Вірменії, замінивши Росію. Залучення Індії, особливо її військові зв'язки з Вірменією, свідчить про прагнення протистояти іншим впливовим державам та закріпитися на Південному Кавказі. Дедалі ширша військова співпраця Індії з Вірменією вносить нову динаміку в регіональний безпековий порядок, створюючи альтернативну вісь впливу та потенційно змінюючи баланс сил.

Ізраїль розвинув тісні зв'язки з Азербайджаном, особливо у військовій сфері, будучи значним постачальником зброї. Ця співпраця слугує противагою іранському тиску на Азербайджан. «Згідно з даними Стокгольмського інституту міжнародних досліджень і миру, між 2014 і 2018 роками Азербайджан був другим за величиною покупцем ізраїльської зброї, що становило 17% експорту озброєнь цієї країни» [115]. Ця військова співпраця має наслідки для регіонального балансу сил та безпекових інтересів Ірану. Значні продажі зброї Ізраїлем Азербайджану вносять ще один рівень складності в регіональний геополітичний ландшафт, особливо враховуючи напруженість між Ізраїлем та Іраном, а також близькість Азербайджану до Ірану.

Європейський Союз традиційно підходив до Південного Кавказу через свою Європейську політику сусідства (ЄПС) та Східне партнерство, зосереджуючись на сприянні демократії, належному управлінню та економічній інтеграції. Стратегія ЄС була спрямована на створення безпечного середовища

на його східних кордонах. ЄС також прагнув забезпечити свої енергетичні інтереси, підтримуючи проєкт Південного газового коридору (SGC), прагнучи диверсифікувати свої джерела енергії, зменшивши залежність від Росії. ЄС збільшив свої інвестиції в цей коридор, особливо після вторгнення Росії в Україну [76].

Політика ЄС формувала різні моделі взаємодії з країнами регіону. У 2014 році Грузія підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, частиною якої є Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) [43]. Спочатку Вірменія також мала плани щодо підписання подібної угоди з ЄС, однак згодом обрала вступ до очолюваного Росією Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). В результаті, відносини Вірменії з ЄС були оформлені менш масштабною Угодою про всеосяжне економічне партнерство (СЕРА).

Економічне та енергетичне співробітництво є важливим компонентом політики ЄС на Південному Кавказі. Європейський Союз є основним торгівельним партнером для Грузії та Азербайджану, що свідчить про глибокий рівень їхньої економічної інтеграції. Азербайджан відіграє ключову роль у забезпеченні енергетичної безпеки Європи, залишаючись важливим постачальником природного газу через Південний газовий коридор (SGC), який є стратегічним проєктом для диверсифікації енергопостачання до ЄС. ЄС також підтримує розвиток транспортного Середнього коридору (TITR), який проходить через Південний Кавказ і є важливим маршрутом для торгівлі між Азією та Європою, пропонуючи альтернативу традиційним північним шляхам (INSTC).

Крім того, розглядається проєкт будівництва підводного кабелю для транспортування відновлюваної енергії з Південного Кавказу до Європейського Союзу, що сприятиме переходу до «зеленої» енергетики [94].

Україна послідовно демонструє зацікавленість у Південнокавказькому регіоні, наголошуючи на важливості підтримки процесів регіональної нормалізації та безумовній повазі до суверенітету й територіальної цілісності держав. Зокрема міністр закордонних справ України Андрій Сибіга зазначив, що «під час зустрічі з Джейхуном Байрамовим (2024) ми підтвердили взаємну

повагу до суверенітету та територіальної цілісності України та Азербайджану. Ми вдячні Азербайджану за гуманітарну допомогу та підтримку у розмінуванні. Ми також вітаємо процес регіональної нормалізації на Південному Кавказі» [4]. У цьому контексті, підтримка Азербайджану відображає ширшу стратегію України щодо побудови коаліції держав, які поділяють спільні цінності та зацікавлені у зміцненні міжнародного права та територіальної цілісності як фундаментальних принципів міждержавних відносин.

Порівняльна характеристика інтересів основних зовнішніх гравців в регіоні Південного Кавказу наведена в Додатку А.

Отже, регіон Південного Кавказу перебуває під впливом складного сплетіння інтересів численних глобальних та регіональних гравців. Туреччина, Іран, США, Росія, Китай, ЄС та Ізраїль використовують різні інструменти впливу, від політичної підтримки та економічної співпраці до військової присутності та енергетичних проєктів, для досягнення своїх цілей. Складність геополітичної ситуації полягає у переплетенні та розбіжностях інтересів цих зовнішніх гравців, що безпосередньо впливає на внутрішню політику та зовнішньополітичний курс країн Південного Кавказу, а також на загальну стабільність у регіоні.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи другий розділ, варто зазначити, що геополітичний ландшафт Південного Кавказу є складним і багатограним, сформованим взаємодією внутрішніх факторів та зовнішніх амбіцій регіональних держав, а також впливом великих світових гравців. Він сформований тривалою спадщиною імперського панування, яке заклало глибоке підґрунтя для майбутніх конфліктів. Зокрема, політика Російської імперії, а згодом і Радянського Союзу, що ґрунтувалася на принципі «розділяй та володарюй», призвела до поглиблення етнічних розбіжностей та використання внутрішніх суперечностей для утримання контролю. Цей підхід включав надання переваг одним етнічним групам, і водночас маргіналізацію інших. Наслідком цієї політики стало

створення довільних кордонів та невизнаних сепаратистських утворень, які стали гарячими точками після розпаду СРСР, зокрема Нагірно-Карабаський конфлікт, а також Абхазія та Південна Осетія.

Після розпаду СРСР Південний Кавказ став полем геополітичного суперництва між Заходом, що прагнув інтегрувати нові держави та отримати доступ до енергоресурсів, та Росією, яка намагалася зберегти свій вплив. Ця боротьба, в поєднанні з внутрішньою нестабільністю та націоналістичними рухами, спровокувала «заморожені конфлікти» в Нагірному Карабасі, Південній Осетії та Абхазії. Росія активно використовувала ці конфлікти як інструмент для збереження контролю, надаючи військову підтримку сепаратистам і виступаючи посередником, що дозволило їй зберігати військову присутність, обмежувати суверенітет цих держав і перешкоджати їхній інтеграції із Заходом.

У XXI столітті динаміка регіону зазнала значних змін. Російсько-грузинська війна 2008 року та війни в Нагірному Карабасі 2020 і 2023 років продемонстрували готовність Росії та Туреччини використовувати військову силу та політичний вплив для зміни регіонального балансу сил. Це призвело до значного посилення позицій Азербайджану та Туреччини, тоді як вплив Вірменії та, меншою мірою, Росії, послабився. Останні конфлікти виявили неефективність міжнародних організацій, таких як ОБСЄ та ОДКБ, у запобіганні ескалації та врегулюванні суперечок.

Зовнішні гравці, такі як Росія, Туреччина, Іран, США та Китай, мають власні стратегічні інтереси в регіоні, що часто суперечать один одному. Їхнє втручання, використовуючи політичний, економічний та військовий вплив, значно ускладнює геополітичну динаміку Південного Кавказу. Міжнародні організації, зокрема ООН та ОБСЄ, докладають зусиль для врегулювання конфліктів та сприяння стабільності, проте їхня ефективність обмежена складністю регіональних проблем та інтересами ключових геополітичних гравців.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ

3.1. Сучасні виклики та тенденції геополітичних змін у регіоні

Сучасний геополітичний порядок на Південному Кавказі характеризується складною динамікою, що формується під впливом внутрішніх конфліктів, важкої спадщини радянського етнофедералізму та мінливих інтересів зовнішніх акторів. Регіон переживає складний процес трансформації від пострадянської системи, що супроводжується численними викликами. До них належать тривалі регіональні конфлікти та сепаратистські рухи, які часто мають глибоке історичне та релігійне підґрунтя. Крім того, ці виклики посилюються складними процесами демократизації у країнах з нестабільними державними інститутами, а також зростанням транснаціональної злочинності та тероризму.

Сучасна геополітична архітектура в регіоні значною мірою визначається наслідками Нагірно-Карабаського конфлікту, який пройшов шлях від «замороженого» стану до кардинального переформатування регіонального балансу сил. Завершення бойових дій залишило вірмен Нагірного Карабаху, етнічну групу, чий статус лежить в основі конфлікту, в підвішеному стані. Цей конфлікт мав глибокі наслідки для обох країн. Ключові виклики для майбутнього Нагірного Карабаху, а також Вірменії та Азербайджану, полягають у розв'язанні гуманітарних питань. Зокрема, йдеться про проблеми переміщених осіб, відновлення громад, що постраждали від війни, та подолання соціально-економічних наслідків конфлікту [21, с. 65].

Конфлікт змусив багатьох, зокрема більшість мешканців Степанакерта, покинути свої домівки та перебратися до Вірменії. Через конфлікт десятки тисяч людей із загальної чисельності населення, що не перевищує 150 000 осіб, були змушені залишити свої домівки. Це стосується жителів Гадрутського району, міста Шуша (яке вірмени називають Шуші) та кількох сіл на півночі й сході регіону [75].

Внутрішня політика обох країн в результаті завершення конфлікту зазнала фундаментальних змін. «В Азербайджані цей конфлікт часто використовувався урядом як засіб консолідації влади та відволікання уваги від внутрішніх проблем, тоді як для Вірменії питання Нагірного Карабаху було центральним у національній ідентичності та зовнішній політиці» [21, с. 64]. У випадку Азербайджану конфлікт створював відчуття зовнішньої загрози, що дозволяло уряду об'єднувати населення навколо ідеї «відновлення територіальної цілісності». Це зменшувало опозиційні настрої та зміцнювало позиції керівної партії. На тлі затяжного конфлікту було легше відсунути на другий план соціально-економічні проблеми, корупцію та питання демократизації. Уряд міг виправдовувати певні недоліки в управлінні тим, що країна перебуває в стані війни.

Нагірний Карабах сприймався вірменами як історична вірменська земля. Майже вся зовнішня політика Вірменії після 1994 року була спрямована на забезпечення безпеки Нагірного Карабаху, реалізацію його права на самовизначення та збереження статус-кво. Варто зазначити, що попри тісну військово-політичну підтримку, Вірменія офіційно не визнавала незалежність Республіки Арцах. Таким чином, Єреван зберігав стратегічну двозначність, щоб уникнути повної делегітимізації переговорного процесу, який залишався ключовим дипломатичним механізмом підтримки статус-кво. Країна була змушена шукати союзи (зокрема, з Росією) та формувати відносини з іншими державами з огляду на «карабаське питання». Враховуючи ці обставини, остаточна втрата Нагірного Карабаху у 2023 році стала не просто військовою поразкою, а й призвела до глибокої кризи. Перемога Азербайджану у конфлікті посилила його впевненість у регіональній безпеці, тоді як для Вірменії вона стала поштовхом до перегляду своєї зовнішньополітичної стратегії.

Однак цей процес переосмислення значно ускладнюється через потужні економічні зв'язки, що історично склалися між Вірменією та Росією. Попри політичні розбіжності та пошук нових векторів співпраці, Росія незмінно залишається найбільшим економічним партнером Вірменії. Наприклад, у 2022

році на Росію припадало близько 35% зовнішньої торгівлі Вірменії, приблизно 53% усіх іноземних інвестицій та близько 62% грошових переказів [43]. Ця залежність особливо відчутна в енергетичному секторі, зважаючи на те, що протягом 2019–2023 років Вірменія імпортувала з Росії близько 70% нафти і 85% природного газу [43].

Саме ця економічна та політична вага Росії дозволила їй сформувати певний шаблон поведінки в регіоні. Закономірним явищем останніх десятиліть стало те, що жоден конфлікт на пострадянському просторі не обходився без участі у ньому Російської Федерації, у тому числі як миротворця. Російська сторона, контролюючи процес врегулювання «заморожених конфліктів» або ініціюючи їх розмороження (російсько-грузинська війна 2008 року), доводила міжнародній спільноті особливе право на свій вплив у регіоні [19].

Ще одним каталізатором для Вірменії до перегляду своїх зв'язків із Росією стала повномасштабна війна в Україні. Традиційно орієнтована на Росію у питаннях безпеки, Вірменія активно диверсифікує свою зовнішню політику, прагнучи до зближення з ЄС та США. «Єреван усвідомив, що статус-кво більше не є дієздатним, і це фактично стало точкою перелому для Вірменії в диверсифікації та пошуку нових партнерів, як-от Індія, ЄС, та навіть Іран» [10, с. 35]. Вірменія прагне проводити політику диверсифікації зовнішніх зв'язків, керуючись принципом «додавання, а не віднімання», розвиваючи відносини з різними центрами сили [45].

Водночас відволікання Росії на війну в Україні створило «вікно можливостей» для зовнішніх акторів та держав регіону. Це призвело до обговорення статусу російських миротворців у Нагірному Карабасі, а також до усвідомлення зміни балансу сил між Росією та Туреччиною. Війна в Україні стала каталізатором мирних переговорів між Вірменією та Азербайджаном. Уряд у Єревані почав схилитися до політики примирення з Азербайджаном і навіть Туреччиною, оскільки усвідомив, що більше не може покладатися на союзницьку підтримку з боку Росії у протистоянні з Азербайджаном, озброєним турецькою та ізраїльською зброєю [10, с. 35].

Після десятиліть військових ескалацій та марних переговорів під егідою міжнародних організацій, Вірменія та Азербайджан активізували переговори щодо всеосяжної Угоди про встановлення миру та міждержавних відносин. Прогрес у цьому переговорному процесі отримав широку підтримку міжнародної спільноти, яка вважає його важливим етапом. «Сполучені Штати вітають Вірменію та Азербайджан із завершенням переговорів щодо історичного мирного договору. Це можливість для обох країн перегорнути сторінку десятирічного конфлікту відповідно до бачення президента Трампа щодо більш мирного світу» [136].

Україна зокрема також висловила підтримку, зазначивши, що угода має велике значення для встановлення стабільності в регіоні Південного Кавказу. «Україна підтримує нормалізацію відносин між Азербайджаном і Вірменією і вітатиме підписання цієї важливої угоди вже найближчим часом» [14].

8 серпня 2025 р. у Вашингтоні, за посередництва Д. Трампа, І. Алієв та Н. Пашинян парафували Угоду про встановлення миру та міждержавних відносин між Азербайджанською Республікою та Республікою Вірменія [2]. Ця угода, яка стала кульмінацією низки зустрічей та переговорів, має на меті назавжди припинити бойові дії та закласти основу для тривалого миру. Ключові положення договору включають взаємне визнання суверенітету та територіальної цілісності, відкриття торгівлі, подорожей та дипломатичних відносин [23].

Політичне значення цієї угоди полягає в тому, що вона слугує стратегічним інструментом американської дипломатії, що вийшла за межі посередництва задля забезпечення своїх інтересів у регіоні. Окрім узгодження основної мирної угоди, Д. Трамп підписав окремі угоди з Вірменією та Азербайджаном, які передбачають співпрацю у сферах енергетики, технологій, безпеки кордонів та інфраструктури [23].

У тексті декларації зазначається, що після парафування Угоди про мир та міждержавні відносини, І. Алієв, Н. Пашинян і Д. Трамп визнали, що це лише перший крок до тривалого миру. Вони підкреслили необхідність подальших дій

для підписання та ратифікації Угоди, наголосивши на важливості майбутнього зміцнення миру між їхніми країнами [2].

Для Азербайджану ця угода юридично закріплює результати воєнної перемоги 2023 року, дозволяючи країні зосередитися на інтеграції та відбудові регіону Нагірного Карабаху. Для Вірменії, хоча підписання й було вимушеним кроком після поразки 2023 року, воно відкриває шлях до виходу з довготривалої ізоляції, перегляду своєї зовнішньополітичної стратегії та розвитку нових відносин із західними партнерами.

Ключовим елементом Вашингтонської угоди стало вирішення долі Зангезурського коридору. Зангезурський коридор – це запропонований транспортний маршрут, призначений для з'єднання материкової частини Азербайджану з його ексклавом, Нахічеванською Автономною Республікою, через територію Сюнікської області Вірменії [58]. Згідно з мирним договором, цей маршрут отримав нову назву – «Маршрут Трампа для міжнародного миру і процвітання» (TRIPP) [133].

Для США цей коридор є частиною ширшої мережі транспортних маршрутів, таких як Середній коридор (TITR). Згідно з умовами, американська компанія отримала ексклюзивні права на розвиток цього коридору, а також на його «оперативне управління» протягом 99 років [133]. TRIPP відкриває нові можливості для американських компаній та сприятиме «суттєвому розвитку інфраструктури» [133].

Проект викликає занепокоєння Ірану, який стурбований можливістю військового втручання [117, с. 21]. Тому Іран прагне створити альтернативний маршрут для Міжнародного транспортного коридору «Північ – Південь» (INSTC), який би виключав Азербайджан та включав Вірменію. Попри публічну підтримку мирної угоди, Тегеран вважає TRIPP прямою загрозою своїм національним інтересам. Зокрема один з високопосадовців, Алі Акбар Велаяті, висловив думку, що не виключає співпраці з Росією, щоб протидіяти його реалізації [90].

Попри внутрішню опозицію, яка висловлює занепокоєння щодо суверенітету, угода надає Єревану непрямі безпекові гарантії з боку США, які мають інтерес у стабільності маршруту. Ключовою поступкою Баку стало те, що угода підтверджує, що коридор функціонуватиме відповідно до законодавства Вірменії [146].

Остаточне узгодження тексту мирної угоди у Вашингтоні мало ще один, не менш важливий наслідок – воно знаменує собою офіційне «завершення Мінського процесу ОБСЄ» [9]. Протягом десятиліть Мінська група, яка була створена для пошуку мирного рішення Карабаського конфлікту, не змогла досягти значного прогресу, що перетворило її на символічний, але неефективний механізм для управління «замороженим конфліктом». Неефективність Групи була багато в чому зумовлена її природою, що відображала конкурентні інтереси трьох співголів: Росії, США та Франції. Замість того щоб сприяти остаточному врегулюванню, цей формат лише підтримував статус-кво.

Припинення Мінського процесу символізує перехід від колективного посередництва до одноосібної, проактивної ролі Сполучених Штатів. Цей крок формує нову геополітичну реальність, де Південний Кавказ «виходить з-під російського домінування» і рухається до нової ери безпеки під егідою США [9].

Однак, ключові геополітичні суперечності, що лежали в основі конфлікту, не були повністю усунені, а лише набули нової форми, що зумовлює структурну вразливість досягнутого миру. Сутність нового порядку полягає у заміні старої російської безпекової залежності на нову, що центрується навколо американських гарантій та комерційних інтересів. Ця заміна є ілюзорною гарантією стабільності, оскільки вона вразлива до переорієнтації пріоритетів адміністрації США та залежить від збереження їхнього інтересу в регіоні.

Більш того, надання американській компанії ексклюзивних прав на управління TRIPR автоматично перетворює цей транспортний коридор на зону гострого геополітичного змагання, а не стабілізації. Таким чином, замість усунення першопричин нестабільності, Вашингтонська угода, по суті, перенесла

конфлікт із військової площини у площину регіональної конкуренції великих держав, що створює нові загрози для стабільності на Південному Кавказі.

Аналіз внутрішньополітичних процесів у країнах Південного Кавказу є ключовим для розуміння регіональної стабільності. В Азербайджані влада залишається сильно сконцентрованою в руках Ільхама Алієва та його родини, що характеризується як авторитарний режим. У країні спостерігається поширення корупції, а політична опозиція значно послаблена через багаторічні переслідування. Влада посилила тиск на громадянські свободи, що призвело до збільшення кількості політичних в'язнів та обмеження простору для незалежного вираження думок та активізму. Проведені у 2024 році позачергові президентські та парламентські вибори не були визнані міжнародними спостерігачами як вільні та справедливі, що свідчить про відсутність реальної політичної конкуренції.

Домінування керівної партії «Новий Азербайджан» (YAP) обмежує можливості опозиційних партій для діяльності та взаємодії з громадськістю. Такий рівень авторитаризму та централізації влади в Азербайджані вказує на те, що зовнішньополітичні рішення приймаються переважно керівництвом країни і менш залежать від внутрішньої опозиції чи громадської думки, що може робити зовнішню політику більш непередбачуваною. Посилення контролю над громадянським суспільством та медіа, як зазначено у звітах міжнародних організацій, ще більше обмежує внутрішні фактори впливу на зовнішню політику країни.

Після відновлення територіальної цілісності Азербайджан зосереджується на інтеграції та відбудові регіону Нагірного Карабаху. Пріоритетним напрямком є також розвиток відносин з тюркським світом. Баку проводить багатовекторну зовнішню політику, прагнучи збалансувати відносини із Заходом, а також активно розвиває співпрацю з країнами BRICS.

Енергетична політика залишається важливим інструментом зовнішньої політики Азербайджану. Після конфлікту 2023 року Азербайджан демонструє більшу впевненість у своїй зовнішній політиці, прагнучи до незалежності у

прийнятті рішень. У своїй зовнішній політиці Азербайджан активно використовує нафтову стратегію та розвиток міжкультурних зв'язків. «Запровадження диверсифікації трубопроводів, що сприяє зниженню залежності Азербайджану від будь-якої транзитної держави та розширенню постачання енергоресурсів на світові ринки, виступає важливими пріоритетами цієї стратегії» [26].

Завдяки цій стратегії, а також через зміну геополітичної ситуації, для Азербайджану відкрилися нові можливості для поглиблення співпраці із західними партнерами. На тлі зусиль ЄС щодо зменшення залежності від російських енергоресурсів після початку війни в Україні, співробітництво між ЄС та Азербайджаном переважно зосереджувалося на енергетичній сфері. Оскільки вторгнення Росії призвело до переривання Північного транспортного коридору (INSTC), Азербайджан і Грузія набули особливого значення для торгівлі та транзиту через Середній коридор (TITR) [43].

На відміну від консолідації влади та стратегічного зростання Азербайджану, внутрішня ситуація у Вірменії є значно складнішою та нестабільнішою. Вірменія є частково вільною країною, яка переживає складний період після війни 2020 року та подальших подій 2023 року, включаючи масовий вихід етнічних вірмен з Нагірного Карабаху. У країні спостерігається політична нестабільність та поляризація, особливо на тлі невдоволення результатами конфлікту та політикою уряду.

Громадське невдоволення діями уряду щодо Нагірного Карабаху залишається високим. Внутрішньополітична ситуація у Вірменії значною мірою визначається наслідками конфлікту з Азербайджаном та її складною історією відносин з Росією, а зближення із Заходом може спричинити нові виклики у регіональній безпеці. Процес внутрішніх реформ, хоча і повільний, також впливає на зовнішньополітичний курс, оскільки прагнення до демократичних стандартів може сприяти зближенню з західними партнерами.

Внутрішня ситуація у Вірменії формується не лише наслідками конфлікту з Азербайджаном, але й складними історичними травмами, що впливають на її

зовнішню політику. До Першої світової війни в Османській імперії проживало близько двох мільйонів вірмен. У період з 1915 по 1923 рік загинуло приблизно півтора мільйона вірмен, а ще один мільйон або знайшов притулок за кордоном, або був ісламізований [47]. Ця історична трагедія, відома як Геноцид вірмен, глибоко вкоренилася в національній свідомості Вірменії та суттєво впливає на її відносини з Туреччиною. Попри міжнародне визнання Геноциду вірмен, «Туреччина послідовно бореться проти визнання Геноциду вірмен будь-якими засобами, включаючи фальсифікацію історичних фактів, пропагандистські кампанії, лобіювання і т.д.» [47]. Заперечення Туреччиною Геноциду вірмен залишається серйозною перешкодою на шляху до нормалізації двосторонніх відносин та є постійним джерелом напруги в регіоні.

Внутрішньополітична нестабільність та зміна зовнішньополітичного курсу Грузії створюють значну невизначеність щодо її майбутньої ролі в регіональній стабільності. У 2023 році Грузія разом з Україною та Молдовою, отримала статус кандидата на членство в ЄС, проте її європейська інтеграція наразі сповільнилася через відхід від демократичних принципів. Наразі уряд Грузії фактично зупинив переговори про вступ до ЄС та демонструє тенденцію до зближення з Росією та Китаєм. При цьому стратегічне партнерство зі США зберігається. Попри офіційну прозахідну риторику, спостерігається зростання впливу проросійських сил у грузинській політиці.

У Грузії після парламентських виборів 2024 року розгорілася політична криза, пов'язана зі звинуваченнями в фальсифікаціях та недемократичних процесах. Головним елементом внутрішньополітичного життя країни є тривала боротьба між владою (партією «Грузинська мрія», заснованою російським мільярдером Б. Іванішвілі) та опозицією (різними політичними силами, найпотужнішою з яких залишається «Єдиний національний рух» прибічників колишнього президента М. Саакашвілі) [1, с. 9].

Протести 2024–2025 років відображають глибокий розкол у суспільстві щодо зовнішньополітичної орієнтації країни. «З огляду на те, що понад 80 % населення Грузії виступає за вступ до ЄС, надзвичайно важливо керувати

очікуваннями, пов'язаними з наданням шляху до ЄС, і дотримуватися обіцянок, щоб зберегти політичну довіру до процесу розширення» [80, с. 36].

Посилення позицій проросійських політичних сил у Грузії суттєво впливає на сучасну зовнішню політику Тбілісі, зокрема на реакцію на російську агресію проти України. Грузія продовжує на словах засуджувати дії РФ і нагадувати про те, як сама постраждала від російської агресії. Однак грузинська влада уникає конкретних дій, які могли б бути розцінені як ворожі до Росії. Зокрема, вона не приєдналася до санкцій і відмовилася надати зброю Україні. Також грузинські чиновники перешкоджали виїзду грузинських добровольців до України. Проте цей крок слід розглядати з урахуванням внутрішньополітичної ситуації в Грузії. «Очевидно, «Грузинська мрія» побоюється консолідації опозиційно налаштованих до неї сил та набуття ними бойового досвіду, що можливе в лавах «Грузинського легіону» в Україні» [1, с. 9].

Попри стриману реакцію Грузії на російську агресію, Україна послідовно підтримує її суверенітет та територіальну цілісність, виходячи з принципів міжнародного права. Ця позиція є частиною ширшої зовнішньополітичної стратегії, що поширюється і на інші ключові конфлікти в регіоні. Так, у своїй заяві від 2024 року, присвяченій 16-й річниці початку збройної агресії РФ проти Грузії, Міністерство закордонних справ (МЗС) України підкреслило: «Україна підтримує незалежність, суверенітет і територіальну цілісність Грузії в її міжнародно визнаних кордонах та рішуче засуджує загарбницьку політику Кремля» [13].

Наразі майже 20% грузинської території перебуває поза контролем центральної влади. Це є однією з головних перешкод для розвитку грузинсько-російських відносин та інтеграції Грузії до Євроатлантичних структур. ЄС та НАТО вагаються щодо просування членства Грузії через побоювання, що невирішені територіальні конфлікти ускладнять гарантії безпеки та юридичні зобов'язання. Фактично, Росія змогла «заблокувати» європейські прагнення Грузії через свій контроль над Абхазією та Південною Осетією.

Підтримка НАТО суверенітету Грузії є чіткою позицією Альянсу, особливо у світлі російської окупації частини грузинської території. Під час візиту до Грузії у березні 2019 року Голова Військового комітету НАТО, головний маршал авіації С. Піч, під час зустрічі у форматі НАТО – Грузія, чітко заявив про підтримку Грузії з боку НАТО та закликав Росію вивести свої війська з її території: «Росія повинна вивести свої війська з окупованих регіонів Грузії і навчитись поважати суверенітет, територію й міжнародно визнані кордони Грузії» [127].

Попри політичну підтримку з боку НАТО, Грузія не отримала прямої військової допомоги від Альянсу для відновлення контролю над своїми окупованими територіями. Сполучені Штати, як провідний член НАТО, демонструють обережний підхід до надання військової підтримки, щоб уникнути прямої конфронтації з Росією, яка має значну військову перевагу в регіоні. Війна 2008 року між Росією та Грузією стала чітким сигналом про готовність Москви застосувати силу для захисту своїх інтересів, що стримує НАТО від більш активних дій у регіоні.

Така обережна політика західних країн контрастує з більш активною та багатовекторною роллю Туреччини в регіоні, яка є ключовим регіональним гравцем, що має значні енергетичні інтереси. Нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан (BTC) та газопровід Баку – Тбілісі – Ерзурум (SCP) у поєднанні з Трансанатолійським газопроводом (TANAP) є свідченням енергетичних інтересів Туреччини. Розвиток постачання нафти та газу з Кавказу дозволяє президенту Р. Ердогану зменшити залежність від російського лідера В. Путіна в питаннях, що стосуються газопроводів «Турецький потік» та «Блакитний потік» [15]. Туреччина має стратегічне партнерство з Азербайджаном, засноване на концепції «одна нація, дві держави», що поглибилося після Другої Карабаської війни.

Її вплив в регіоні не обмежується лише енергетичними та державними інтересами. Зокрема, велика абхазька діаспора в Туреччині, що налічує близько 500 тисяч осіб є важливим актором, який прагне впливати на політику Анкари

щодо Абхазії [22]. Ця діаспора просуває інтереси Абхазії та чинить тиск на турецький уряд, хоча її вплив не є лінійним і обмежується інтересами Туреччини. Діаспора відіграє важливу роль у легітимізації турецької політики в Абхазії, протидіючи можливим запереченням з боку Грузії. Проте, зростання турецького впливу викликає занепокоєння серед вірменської громади в Абхазії, яка побоюється за свою безпеку та становище.

Отже, геополітичний порядок на Південному Кавказі перебуває у стані безперервної трансформації, що зумовлена складною взаємодією внутрішніх конфліктів та конкурентних стратегічних інтересів зовнішніх акторів. Авторитарна система в Азербайджані, складна постконфліктна ситуація у Вірменії та політична криза в Грузії є важливими внутрішніми чинниками, що впливають на регіональну стабільність. Зовнішньополітичні амбіції цих країн, зокрема прагнення Азербайджану до регіонального лідерства, Вірменії до диверсифікації зовнішніх зв'язків та Грузії до євроатлантичної інтеграції (принаймні на рівні суспільних настроїв), формують складну картину взаємодії в регіоні.

Майбутнє геополітичного порядку на Південному Кавказі залежатиме від кількох ключових факторів. По-перше, від здатності держав регіону адаптуватися до мінливої геополітичної ситуації, одночасно розв'язуючи внутрішні проблеми. По-друге, від успішної реалізації мирної угоди, парафованої Вірменією та Азербайджаном. По-третє, від того, як розвиватиметься конкуренція між зовнішніми акторами: чи зможе Захід посилити свій вплив на тлі ослаблення Росії, чи, навпаки, регіон стане ареною для посилення російсько-китайського співробітництва, що може призвести до утворення нового блоку, що протистоятиме західним інтересам.

3.2. Перспективні стратегії держав регіону та зовнішніх акторів на Південному Кавказі

Сучасний геополітичний ландшафт Південного Кавказу є вкрай динамічним і складним, що зумовлено переплетінням історичних конфліктів, стратегічних інтересів зовнішніх держав і внутрішньополітичних процесів. Довгий час регіон розглядався крізь призму «заморожених конфліктів», які значно обмежували можливості для розвитку та співпраці.

Особливу увагу слід приділити тому факту, що після Другої Карабаської війни 2020 року та подальших подій, що призвели до повного відновлення суверенітету Азербайджану над Нагірним Карабахом у 2023 році, геополітичний ландшафт Південного Кавказу зазнав кардинальних змін. Азербайджан здобув політичне та військове домінування, тоді як влада та вплив Вірменії значно зменшилися. Ці зміни створили як нові виклики, так і безпрецедентні можливості для зміцнення стабільності та розвитку співробітництва в регіоні. З одного боку, завершення конфлікту навколо Нагірного Карабаху усунуло одне з найтриваліших джерел напруги, відкриваючи шлях до потенційної нормалізації відносин між Вірменією та Азербайджаном. З іншого боку, нова реальність вимагає переосмислення традиційних підходів та вироблення інноваційних стратегій для забезпечення довгострокового миру та процвітання.

Ці трансформації виявили певну парадоксальну динаміку: хоча конфлікти за своєю суттю є джерелом дестабілізації, результат Карабаської війни 2020 року та подальші події 2023 року створили нову основу для стабільності. Це вказує на те, що вирішення довготривалого конфлікту, навіть якщо воно є вимушеним, може відкрити нові шляхи для співпраці. Це означає, що для Південного Кавказу остаточне вирішення конфлікту може бути передумовою для значущої співпраці, а не співпраця бути інструментом для вирішення конфлікту. Такий розвиток подій зміщує фокус з управління конфліктом на постконфліктну реконструкцію та інтеграцію як основні стратегії забезпечення довгострокової стабільності.

Для зміцнення стабільності та співробітництва в регіоні Південного Кавказу необхідні багатосторонні зусилля. Першочерговою умовою є відновлення діалогу між Вірменією та Азербайджаном, що має ґрунтуватися на взаємній повазі та готовності до компромісів. Крім того, міжнародні організації

повинні активізувати свою роль посередників, пропонуючи реалістичні та взаємоприйнятні рішення. Також ключовим є залучення громадського суспільства та спільнот з обох сторін для побудови довіри та взаєморозуміння [21, с. 65].

Саме тому все більшого значення набуває роль Європейського Союзу. ЄС є організацією, що має дедалі більший вплив на світовій арені, про що свідчить поглиблення її політичних та економічних зв'язків із регіоном Південного Кавказу. «Визнання Європейським Союзом (ЄС) необхідності тіснішої участі у справах Південного Кавказу – це подія, яку слід вітати й заохочувати» [154, с. 129].

Щоб стати більш ефективним, ЄС повинен підвищити свою політичну видимість, адже наразі «порівняно з Росією, США, ООН та ОБСЄ, його фінансова та політична активність у регіоні є мінімальною» [63]. Зі збільшенням обсягів допомоги та розробкою нових механізмів, у ЄС зросте потенціал для заохочення та забезпечення виконання умов, прописаних в угодах. Порівняно з іншими акторами, ЄС має додаткову перевагу завдяки своєму іміджу «чесного посередника», незалежного від традиційного протистояння між США та Росією; наявності різноманітних інструментів «м'якої» та «жорсткої» сили, а також привабливості поглибленої інтеграції з Європою.

Поряд з цим, у контексті безпеки, окреме місце займає НАТО, чия роль у регіоні є предметом дискусій. НАТО може бути однією з умов безпеки на Південному Кавказі, але це не обов'язково означає, що країни цього регіону повинні стати повноправними членами Альянсу. «Найбільш перспективним і, можливо, єдиним засобом усунення «дефіциту безпеки» на Південному Кавказі є поступове поширення програм НАТО на регіон» [125, с. 53].

Окрім ЄС та НАТО, інші міжнародні організації також відіграють важливу роль у зміцненні стабільності. Наприклад, щорічні медіаконференції ОБСЄ, організовані на Південному Кавказі Представником ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, є важливою платформою. Такі заходи сприяють відкритому діалогу та прозорості в інформаційному просторі регіону. Про важливість таких ініціатив

свідчить зміст обговорень. До прикладу, на одній з сесій було представлено «огляд подій у сфері свободи ЗМІ в регіоні Південного Кавказу за останній рік, включаючи законодавчі ініціативи та практику їх реалізації, безпеку журналістів, плюралізм і різноманітність національних і місцевих ЗМІ» [130]. Таким чином, ОБСЄ використовує інструменти «м'якої сили» для розв'язання ключових проблем, пов'язаних із правами людини та свободою слова, що є основою для побудови довіри та довготривалого миру.

Водночас стратегії зміцнення стабільності не обмежуються лише дипломатією та правами людини, а й охоплюють інфраструктурні та економічні проєкти. Одним із ключових аспектів цих стратегій є розблокування транспортних коридорів. Внаслідок взаємних блокад, запроваджених Вірменією та Азербайджаном у 1990-х роках, було перервано транзитне сполучення через Південний Кавказ. Це, зокрема, торкнулося автомобільних і залізничних маршрутів з Росії до Вірменії, Ірану та Туреччини. Також було розірвано сполучення між основною територією Азербайджану та його ексклавом Нахічевань, що суттєво знизило привабливість і доцільність транзитних коридорів «Північ – Південь» (INSTC) та «Схід – Захід» через цей регіон [55, с. 3].

Південний газовий коридор (SGC) є ініціативою Європейської комісії, започаткованою у 2008 році з метою диверсифікації джерел постачання природного газу до Європи та зменшення її критичної залежності від російських енергоносіїв [91]. Цей проєкт, оцінюваний у загальну вартість близько \$35 млрд, є складною мережею, що об'єднує три ключові трубопроводи: розширення Південнокавказького трубопроводу (SCP), Трансанатолійський газопровід (TANAP) та Трансадриатичний трубопровід (TAP) а також газовий інтерконектор Греція – Болгарія (IGB) [156]. Загальна протяжність маршруту становить близько 3,500 км, що дозволяє транспортувати газ з родовища Шах-Деніз у Каспійському морі безпосередньо до європейських споживачів [156].

Сучасний стан проєкту демонструє його перетворення з довгострокової ініціативи на нагальну геополітичну реальність. У 2024 році обсяги постачання

азербайджанського газу до Європи через цей коридор зросли до 12.9 млрд м³, що становить зростання на 9% порівняно з 2023 роком [51]. Плани на майбутнє передбачають подальше значне розширення: потужність TANAP може бути збільшена до 32 млрд м³ на рік, що дозволить Європі отримувати ще більші обсяги газу з альтернативних маршрутів [145]. Туреччина, зі свого боку, висловила амбіції подвоїти пропускну спроможність трубопроводу, що ще більше посилює її роль як ключового енергетичного посередника на шляху до Європи [145].

Для Азербайджану та Туреччини цей проєкт має не лише економічне, а й глибоке стратегічне значення. Баку використовує свої енергетичні ресурси як інструмент «м'якої сили», про що свідчить укладення двосторонніх угод про стратегічне партнерство з дев'ятьма країнами Європейського Союзу [51]. Цей підхід дозволяє перетворювати енергетичну залежність європейських країн на політичний вплив. Для Анкари успіх TANAP є підтвердженням її дедалі більшої ролі як центральної ланки між Сходом і Заходом, що дозволяє їй зменшувати власну енергетичну залежність від Росії, одночасно закріплюючи свій статус регіонального лідера. Своєю чергою, для Європейського Союзу, що активно шукає альтернативи російському газу після повномасштабного вторгнення в Україну, SGC є важливим компонентом стратегії енергетичної безпеки та диверсифікації.

Південний газовий коридор (SGC) є лише одним із прикладів інфраструктурних проєктів, що формують новий геополітичний порядок у регіоні. Проєкт Середній коридор (TITR), що проходить через Грузію є стратегічно важливим транспортним маршрутом, що з'єднує Китай і Європу в обхід Росії. Цей маршрут пролягає через Китай, Казахстан, Каспійське море, Азербайджан, а потім через Грузію до Туреччини й далі в Європу. У цьому коридорі Грузія відіграє ключову роль, виступаючи мостом між Каспійським регіоном та Чорним морем. Її участь у цьому проєкті посилює її економіку завдяки інвестиціям в інфраструктуру та доходам від транзиту. Це також зміцнює геополітичну позицію Грузії та допомагає їй зменшити залежність від

Росії, надаючи альтернативні торгівельні шляхи. Сам проєкт був офіційно заснований у 2013 році. Проте справжній імпульс для розвитку та зростання Середній коридор (TITR) отримав після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Ця подія змусила багато країн і компаній шукати надійні альтернативні торгові шляхи, щоб уникнути російської території.

Політичний зсув призвів до стрімкого зростання інтересу до TITR. Дані свідчать про зростання вантажопотоку: у 2024 році обсяг вантажів з Китаю до Європи через цей маршрут збільшився у 25 разів порівняно з 2023 роком [67]. Загальний обсяг вантажів по коридору зріс на 89% у 2023 році та на 70% у 2024 році [158]. Розвиток цього маршруту активно підтримується Китаєм у рамках його ініціативи «Один пояс, один шлях» та Європейським Союзом, який розглядає TITR як ключовий компонент своєї стратегії Глобальний Портал ЄС [158].

Проте варто зазначити, що маршрут стикається із серйозними викликами, що обмежують його потенціал. Основні проблеми пов'язані з логістичними та інфраструктурними недоліками. Багаторазові перевантаження, спричинені мультимодальністю маршруту, та негармонізовані митні процедури призводять до суттєвого збільшення часу та вартості транспортування. Світовий банк визначив «10 пріоритетних заходів», необхідних для усунення цих перешкод. Вони включають модернізацію залізничних шляхів, зокрема лінії Сівас – Карс – Грузія, розширення потужностей ключових портів (Поті, Актау), збільшення кількості рухомого складу в Грузії та поглиблення цифрової інтеграції між країнами-учасницями [39].

Зосередженість Росії на війні в Україні відкрила нові можливості для розширення TITR. Це, своєю чергою, збільшило інвестиційну привабливість Південного Кавказу для Заходу. Нарощування західних інвестицій в цей маршрут є не лише економічним, але й стратегічним кроком, який є центральною частиною ширшої політики геоекономічного стримування Росії. Відмова від російських транспортних шляхів дозволяє Європі не лише диверсифікувати свої

логістичні ланцюжки, а й зменшити фінансову та політичну залежність від Москви.

У відповідь на зростання популярності Серединного коридору (TITR), Росія та Іран активно співпрацюють над розвитком транспортного коридору «Північ – Південь» (INSTC). Цей мультимодальний маршрут, що з'єднує Росію, Азербайджан, Іран та Індію, є для них інструментом для обходу західних санкцій та збереження свого транзитного впливу. З геополітичного погляду, конкуренція між TITR та INSTC є відображенням ширшого глобального суперництва між Заходом (США, ЄС, Туреччина) та віссю Москва – Тегеран, де Південний Кавказ є ключовим «перехрестям» цих інтересів.

Інфраструктурні проекти на Південному Кавказі не є взаємозаперечними, а створюють складну мережу взаємозалежностей та розбіжностей. На перший погляд, TITR та INSTC є прямими конкурентами. Однак Азербайджан є учасником обох проектів, а Вірменія тепер інтегрується в TITR через TRIP [129]. Це свідчить про те, що країни регіону прагнуть отримати максимальну вигоду від усіх доступних маршрутів. Така політика змушує інших впливових гравців – США, ЄС, Росію, Іран – конкурувати за їхню лояльність, що робить регіональну динаміку ще складнішою та непередбачуванішою.

Ці факти вказують на чітку модель глибокої економічної та інфраструктурної інтеграції між Азербайджаном, Туреччиною та Грузією, яка часто явно виключає Вірменію. Це створює динаміку асиметричної інтеграції на Південному Кавказі, де співпраця посилюється вздовж однієї осі, тоді як вздовж іншої вона свідомо ігнорується або блокується. Це не просто відсутність співпраці, а активна стратегія обходу та виключення. Це створює таку регіональну інтеграцію, де одна частина регіону розвиває міцні економічні зв'язки, тоді як інша залишається ізольованою, що збільшує геополітичну напругу, а не зменшує її. Справжня регіональна стабільність може вимагати інклюзивної зв'язності, що залишається значним викликом.

Водночас Азербайджан прагне посилити свою міжнародну репутацію та привабити інвестиції через інші, більш «м'які» ініціативи, просуваючи

екологічні та економічні проекти. Азербайджан активно просуває концепцію «зеленої» зони в Нагірному Карабасі, що є частиною його плану «Азербайджан 2030: Національні пріоритети соціально-економічного розвитку» [166, с. 196]. Цей план передбачає просування відновлюваних джерел енергії та розмінування територій. Організація 29-ї Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP29) в Азербайджані також була тісно пов'язана з пошуком остаточної мирної угоди з Вірменією, що вказує на використання міжнародних подій для заохочення миру та співробітництва. «Існує тісний взаємозв'язок між запуском ініціатив щодо боротьби зі зміною клімату та організацією COP29 з пошуком остаточної мирної угоди між Азербайджаном та Вірменією» [166, с. 194].

Ініціативи Азербайджану щодо «зеленої зони» та COP29 є не просто планами екологічного чи економічного розвитку, а стратегічно пов'язані з його постконфліктною національною ідентичністю та дипломатичними зусиллями щодо укладення мирної угоди. Це свідчить, що ці «зелені» ініціативи є багатофункціональними інструментами, які слугують як внутрішнім цілям розвитку, так і зовнішнім геополітичним амбіціям. Використання таких платформ, як COP29 є прикладом того, як країни можуть інтегрувати екологічні та економічні цілі з ширшими стратегіями стабілізації та міжнародного позиціонування. Реалізуючи ці проекти, Азербайджан прагне показати себе як відповідальний гравець, що сприяє модернізації. Це, своєю чергою, допомагає йому зміцнити свої позиції в регіоні.

Окреме місце посідають відносини між Азербайджаном, Туреччиною та Грузією, які слугують прикладом успішного партнерства. Хоча між Азербайджаном та Туреччиною немає угоди про вільну торгівлю, існують спроби укласти таку угоду між Туреччиною та Грузією [93, с. 135]. Азербайджан є одним з ключових інвесторів в економіку Грузії, з загальними інвестиціями, що сягають 3,6 млрд доларів, і обидві країни зміцнюють стратегічне партнерство через високорівневі переговори щодо регіональної стабільності, торгівлі та енергетичних проектів [100]. Міністр закордонних справ Азербайджану

Джейхун Байрамов підкреслив, що «великі проєкти, реалізовані за спільної участі наших країн, зробили значний внесок не тільки у розвиток Азербайджану та Грузії, але й у ширшу регіональну географію в цілому» [100].

Хоча ініціативи окремих країн є важливими, вони не можуть повністю розв'язати проблему стабільності. Тому для досягнення довготривалого миру необхідна ширша регіональна співпраця.

Оцінка стратегій ключових зовнішніх акторів на Південному Кавказі (2022–2025 рр.) наведена в Додатку Б.

Отже, стратегії зміцнення стабільності та співробітництва на Південному Кавказі після 2020 року характеризуються складною взаємодією постконфліктних реалій, економічних амбіцій та впливу зовнішніх акторів. Масштабні інфраструктурні проєкти, такі як Південний газовий коридор (SGC) та Середній коридор (TITR), перетворюють регіон на важливий транзитний центр, що поєднує Азію та Європу в обхід Росії. Вирішення конфлікту навколо Нагірного Карабаху змістило фокус з управління конфліктом на постконфліктну реконструкцію та розвиток. Успіх цих стратегій залежатиме від здатності держав регіону подолати історичні розбіжності, сприяти інклюзивному розвитку та збалансувати конкурентні геополітичні інтереси. Це означає, що майбутні проєкти повинні бути розроблені таким чином, щоб створювати взаємну вигоду для всіх учасників, а не лише для окремих партнерів. Лише через спільну роботу, діалог і готовність до компромісів Південний Кавказ зможе реалізувати свій повний потенціал і досягти стабільності.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи третій розділ, можна дійти висновку, що сучасний геополітичний порядок на Південному Кавказі перебуває у стані динамічної трансформації, що зумовлена складною взаємодією постконфліктних реалій, економічних амбіцій та впливу зовнішніх акторів.

Внутрішньополітичні процеси в трьох державах регіону значно відрізняються, що суттєво впливає на регіональну стабільність та

зовнішньополітичні орієнтації. Азербайджан має авторитарну систему, що дозволяє йому проводити послідовну зовнішню політику, особливо в контексті відновлення контролю над Нагірним Карабахом. Натомість Вірменія переживає складний постконфліктний період, що характеризується внутрішньою політичною нестабільністю, спровокованою поразкою у Нагірно-Карабаському конфлікті та втратою територій, що змусило її шукати нові зовнішньополітичні орієнтири. У Грузії, попри сильні суспільні прагнення до євроатлантичної інтеграції, спостерігається політична криза та зростання авторитарних тенденцій, що створює напругу у відносинах із західними партнерами. Економічні інтереси, особливо у сфері енергетики та транзиту, а також історичні травми, як-от Геноцид вірмен, є важливими чинниками, що формують зовнішню політику кожної з цих держав.

Завершення конфлікту навколо Нагірного Карабаху у 2023 році та ослаблення традиційного впливу Росії після її повномасштабного вторгнення в Україну стали ключовими факторами, що переформатували регіональний баланс сил. Ці події змістили фокус з управління конфліктом на постконфліктну реконструкцію та розвиток, відкривши нові можливості, але й призвівши до нових викликів.

Стратегії зміцнення стабільності в регіоні охоплюють як дипломатичні зусилля, так і масштабні інфраструктурні проекти, такі як TITR, TRIPP та SGC. Вони мають на меті не лише відновити транспортні зв'язки між країнами, а й посилити економічний розвиток та енергетичну безпеку. Однак, ці проекти часто призводять до асиметричної інтеграції, де Азербайджан, Грузія та Туреччина посилюють свої зв'язки, тоді як Вірменія залишається частково ізольованою, хоча й інтегрується через проекти на зразок TRIPP. Це своєю чергою поглиблює напругу, а не зменшує її, адже справжня стабільність вимагає інклюзивності.

Для досягнення справжньої довготривалої стабільності в регіоні необхідно подолати глибокі історичні розбіжності та збалансувати конкурентні геополітичні інтереси. Успіх залежатиме від здатності акторів розв'язати фундаментальні питання, що залишаються невирішеними, такі як делімітація

кордонів та остаточна нормалізація відносин. Це вимагає переходу від часткової інтеграції до інклюзивної співпраці, яка створюватиме взаємну вигоду для всіх країн регіону і відкриє шлях до стабільного розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Геополітичний порядок розглядається як динамічна конструкція та тимчасова рівновага конфліктних інтересів, яка постійно переглядається акторами, що прагнуть змінити існуючий баланс влади.

2. Теоретичною основою дослідження є комбінований підхід, що поєднує елементи реалізму, лібералізму та конструктивізму. Особливе місце посідає критична геополітика, яка наголошує, що на поведінку держав значний вплив мають ідейні чинники (історичні образи та національні ідентичності), що часто переважають раціональні розрахунки. Методологічна основа дослідження – це інтеграція системного, світ-системного та інституціонального підходів. Основними методами є системний та геополітичний аналізи, що дозволяє вивчити розподіл та боротьбу за владу на трьох різних рівнях: субсистем (внутрішня динаміка Азербайджану, Вірменії, Грузії), системи (регіон Південного Кавказу) та надсистем (вплив глобальних акторів, таких як Росія, США, НАТО та ЄС). Для проведення дослідження було застосовано низку методів, включаючи дискурс-аналіз, кейс-стаді, спостереження, порівняльно-історичний, порівняльно-географічний, статистичний аналіз.

3. Сучасні конфлікти на Південному Кавказі є прямим наслідком цілеспрямованої політики імперського та радянського періодів. Аналіз історичних подій доводить, що замість створення єдиної ідентичності, влада свідомо вбудувала в адміністративну систему передумови для етнічних розбіжностей. Ця спадщина сформувала не лише кордони, а й сучасну політичну культуру регіону, що характеризується домінуванням авторитарних лідерів, які використовують націоналістичну риторику для консолідації влади та легітимізації свого правління. Адміністративні кордони, зокрема розміщення Нагірного Карабаху з його переважним вірменським населенням у складі Азербайджанської РСР, були інструментом контролю, що ігнорував етнічні реалії та заклав основу для майбутніх конфліктів.

4. Довгострокові механізми врегулювання, зокрема Мінська група ОБСЄ та російські безпекові інструменти (ОДКБ), виявилися функціонально застарілими, що спричинило їхній крах. Мирна угода за посередництва США стала завершенням Мінського процесу та кардинально змінила регіональну архітектуру, ознаменувавши втрату Росією її історичної ролі «миротворця».

5. Друга та Третя Карабаські війни кардинально змінили баланс сил у регіоні заклавши основу для нової осі впливу, очолюваної Азербайджаном та Туреччиною. Азербайджан, завдяки значним інвестиціям у військові технології, зокрема БПЛА, та вирішальній підтримці з боку Туреччини, здобув військову та політичну перевагу. Ця зміна стала можливою через ослаблення позицій Росії, чії військові ресурси були перекинуті на український фронт. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило «вікно можливостей» для інших акторів та має прямі й далекосяжні наслідки для геополітичного порядку на Південному Кавказі, сприяючи формуванню нових альянсів.

6. Геополітична боротьба на Південному Кавказі перетворилася з територіальних суперечок на стратегічну конкуренцію за контроль над ключовими транспортними та енергетичними коридорами, що слугують інструментами проєкції влади та впливу. Проєкти, як-от Південний газовий коридор (SGC) та Середній коридор (TITR), є важливими ініціативами для диверсифікації енергетичного постачання та торгівельних шляхів, що дозволяє зменшити залежність від Росії. Натомість Росія разом з Іраном співпрацюють над розвитком конкурентного маршруту «Північ – Південь» (INSTC), який має на меті обійти західні санкції та зберегти транзитний вплив. Наразі ці проєкти призводять до «асиметричної інтеграції», де ключові актори (Азербайджан, Грузія, Туреччина) свідомо блокують Вірменію, посилюючи нові регіональні лінії поділу. Запропонований «Маршрут Трампа для міжнародного миру і процвітання» (TRIPP) має потенціал змінити цю динаміку, оскільки надає Вірменії можливість інтегруватися в ключові транспортні маршрути. Проте його повна реалізація залишається під

питанням зокрема через протидію Ірану, що сприймає його як загрозу своїм національним інтересам.

7. Внутрішньополітичні системи держав регіону відіграють вирішальну роль у їхній зовнішній орієнтації та загальній стабільності. Авторитарна система в Азербайджані, що консолідувала владу під керівництвом Ільхама Алієва, використовувала Нагірно-Карабаський конфлікт як інструмент для мобілізації суспільства та відволікання від внутрішніх проблем. Перемога у війні закріпила легітимність уряду та дозволила йому зосередитися на внутрішньому розвитку, тоді як для Вірменії поразка спровокувала глибоку кризу ідентичності та політичну нестабільність, що змусило уряд шукати нові зовнішньополітичні орієнтири на Заході. У Грузії, попри значне прагнення грузинського суспільства до євроатлантичної інтеграції, влада країни використовує ці настрої в політичних цілях, приймаючи при цьому законодавчі акти, що йдуть всупереч європейським стандартам.

8. Довготривала стабільність на Південному Кавказі залежить від здатності акторів подолати історичні розбіжності та збалансувати конкурентні інтереси. Для досягнення стабільного майбутнього країнам необхідно відмовитись від політики виключення та перейти до інклюзивного партнерства, підкріплюючи парафовану Угоду про встановлення миру та міждержавних відносин між Вірменією та Азербайджаном повноцінним діалогом та всебічною співпрацею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О. Суспільно-політичні процеси в країнах Південного Кавказу в умовах ослаблення Російського впливу в регіоні : дослідження. К: Центр міжнародної безпеки, 2023. 15 с.
2. Азербайджан і Вірменія підписали в Білому домі мирну угоду, яка створює «шлях Трампа» в регіоні. *BBC News Україна*. 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4gjeez4we8o>
3. Алексейченко О. В. Етнополітичні конфлікти в регіоні Південного Кавказу: історико-політичні передумови. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Частина I (у двох частинах)*. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. 2013. Вип. 116. С. 61–69
4. Андрій Сибіга провів зустріч з міністром закордонних справ Азербайджану Джейхуном Байрамовим. *Міністерство закордонних справ України*. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/andrij-sibiga-proviv-zustrich-z-ministrom-zakordonnih-sprav-azerbajdzhanu-dzhejhunom-bajramovim>
5. Волович О. Південний Кавказ у геополітичному трикутнику «Туреччина – Росія – Іран». *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*. 2020. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/armii-voorugenie/pivdennij-kavkaz-v-geopolitichnomu-trikutniku-turechchina-rosiya-iran-2/>
6. Гвоздь В. Конфлікт в Нагірному Карабаху. Причини загострення ситуації та перспективи її розвитку. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*. 2020. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/konflikt-v-nagirnomu-karabaxu/>
7. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі: монографія. Київ: ЦУЛ. 2018. 392 с.
8. Горон Д. У ЄС розкритикували новий закон Грузії «про іноагентів». *«Детектор медіа»*. 2025. URL:

- <https://detector.media/infospace/article/241405/2025-05-31-u-ies-rozkrytykuvaly-novyu-zakon-gruzii-pro-inoagentiv/>
9. Гусєв. Ю. Вашингтонський мир і нова ера для Південного Кавказу. *Укрінформ*. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4024310-vasingtonskij-mir-i-nova-era-dla-pivdenного-kavkazu.html>
 10. Дорошко М., Пліс А. Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2023. №1(57). С. 34–41.
 11. Дорошко М. С., Шпакова Н.В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД: навч. посіб. К: Центр учбової літератури, 2011. 204 с.
 12. Європейська та євразійська парадигми інтеграції як фактор трансформації пострадянського простору: монографія / за ред. П. М. Рудякова та П. Ф. Вознюка. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. 264 с.
 13. Заява МЗС України до 16-ї річниці початку збройної агресії РФ проти Грузії. *Міністерство закордонних справ України*. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-do-16-yi-richnici-pochatku-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proti-gruziyi>
 14. Заява МЗС України щодо мирної угоди між Азербайджаном і Вірменією. *Міністерство закордонних справ України*. 2025. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-mirnoyi-ugodi-mizh-azerbajdzhanom-i-vironeniyeyu>
 15. Карвацький В. Геополітика Південного Кавказу: близькосхідний вектор. *Аналітичний центр ADASTRA*. 2019. URL: <https://adastra.org.ua/blog/geopolitika-pivdenного-kavkazu-blizkoshidnij-vektor>
 16. Квятковський Р. В. Карабаський конфлікт: погляди світової спільноти щодо загострення конфлікту у 2020 році. *Наукові записки Міжнародного*

- гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 40. С. 104–107
17. Коврик-Токар Л. Особливості зовнішньополітичної стратегії Турецької Республіки у регіоні Південного Кавказу на сучасному етапі у контексті взаємовідносин з Азербайджаном і Вірменією. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2020. Т. 42. С. 46–56
 18. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні системи як об'єкт наукового дослідження в контексті парадигмальної еволюції науки. *S.P.A.C.E.* 2017. Вип. 7. с. 18–23
 19. Котелянець О. Миротворчі місії у процесі врегулювання конфліктів на Південному Кавказі: досвід для України. *ПолітКом*. 2015. URL: <https://politcom.org.ua/mirotvorchi-misii-u-procesi-vreguljuva>
 20. Котелянець О. О. Південний кавказ у зовнішньополітичних та безпекових стратегіях ЄС, США та НАТО. *Стратегічна панорама*. 2009. Вип. 4.
 21. Кошельник В. Е. Вірмено-азербайджанський конфлікт: хронологія подій та політичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2023. Вип. 44. С. 61–67
 22. Кучуберія А. Абхазька діаспора Туреччини просить визнати незалежність Абхазії. *Кавказький вузол*. 2006. URL: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/105442>
 23. Лідери Азербайджану та Вірменії у Білому домі підписали мирну угоду. *Укрінформ*. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4023729-lideri-azerbajdzanu-j-virmenii-u-bilomu-domi-pidpisali-ugodu-pro-mir.html>
 24. Мачуський В. В. Витоки та еволюція грузино-осетинського конфлікту. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 1. С. 132–143
 25. Мустафазаде П. Т. Зовнішньополітичні відносини Азербайджану та США в Каспійському регіоні. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 182–188

26. Мустафазаде П. Т. Основні пріоритети зовнішньої політики Азербайджану в Каспійському регіоні. *Журнал Науковий огляд*. 2021. Т. 6, № 78. С. 6–18
27. Неліпа Д. Системний аналіз в політології: навч. посібник. К.: ФОП Колісник К.І. 2009. 144 с.
28. ОДКБ створює загрози безпеці, існуванню та суверенітету Вірменії – Пашипян. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3906852-odkb-stvorue-zagrozi-bezpeci-isnuvannu-ta-suverenitetu-virmenii-pasinan.html>
29. Осмоловська О.Ю. Історичний аналіз стану і перспектив розвитку держав Південного Кавказу (кінець ХХ–поч. ХХІ ст.). *«Гілея: науковий вісник»*: Збірник наукових праць. К. 2009. Вип. 29. С. 71–76
30. Паливода В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як виклик європейській безпеці. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)*. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy>
31. Пивоваров С., Коберник К. Вірменія і Азербайджан воюють за Нагірний Карабах понад 100 років. Цей конфлікт створив Орджонікідзе, підігрів Сталін і посилив розпад СРСР – дві версії однієї війни. *Бабель*. 2023. URL: <https://babel.ua/texts/51830-virmeniya-i-azerbaydzhan-voyuyut-za-nagirniy-karabah-ponad-100-rokiv-cey-konflikt-stvoriv-ordzhonikidze-pidigriv-stalin-i-posiliv-rozpad-srsr-dvi-versiji-odniyeji-viyni>
32. Президент Вірменії заявив, що саме ЄС відмовив країні в Угоді про асоціацію. *Європейська правда*. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/24/7074158/>
33. Райков А. Російська військова присутність на Південному Кавказі: вплив на геополітичну ситуацію регіону та інтереси США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2024. №1(58). С. 46–53.

34. Російська військова база у Вірменії в центрі геополітичної бурі. *Радіо Свобода*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/virmenia-rosiya-viyskova-baza-gyumri/32878460.html>
35. Савчук Т. Нагірний Карабах: конфлікт у 10 відповідях. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30864543.html>
36. У Грузії остаточно ухвалили скандальний закон про «іноагентів», який спричинив масові протести. «Новинарня». 2024. URL: <https://novynarnia.com/2024/05/14/u-gruziyi-ostatochno-uhvalyly-skandalnyj-zakon-pro-inoagentiv-yakuj-sprychynyv-masovi-protesty/>
37. Хачатуров В. Азербайджан у червні 1993 року. *МІГПД*. URL: <http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/jun1993/azerb.html>
38. 3+3 Initiative as a New Order in the South Caucasus. *Caucasus Watch*. 2025. URL: <https://caucasuswatch.de/en/insights/33-initiative-as-a-new-order-in-the-south-caucasus.html>
39. 10 Priority Actions That Can Triple Trade in the Middle Corridor by 2030. *World Bank Group*. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/10-priority-actions-that-can-triple-trade-in-the-middle-corridor-by-2030>
40. Abbassoy A. Between Rock and Hard Place: Azerbaijan factor in Iran-Israel tensions. *Modern Diplomacy*. 2025. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2025/06/20/between-rock-and-hard-place-azerbaijan-factor-in-iran-israel-tensions/>
41. Abkhazia. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Abkhazia>
42. Abkhazia: Russia Welcomes Nicaragua's Recognition Of South Ossetia And Abkhazia. *Unrepresented Nations and Peoples Organization*. 2008. URL: <https://web.archive.org/web/20160419075451/http://www.unpo.org/content/view/8624/236/>
43. Akhvlediani T. The EU and the South Caucasus: Geoeconomics at Play. *Carnegie endowment for international peace*. 2024. URL:

- <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/the-eu-and-the-south-caucasus-geo-economics-at-play?lang=en>
44. Aliev I. Nagorny Karabakh. Baku: Elm. 1989. 104 p.
 45. Antonyan D. Armenia's Foreign Policy Diversification Amid New Geopolitical Realities. *Applied Policy Research Institute of Armenia*. 2024. URL: <https://apri.institute/armenias-foreign-policy-diversification-amid-new-geopolitical-realities/>
 46. Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh peace deal. *The British Broadcasting Corporation (BBC)*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564>
 47. Armenian Genocide. *Ministry of foreign affairs of the Republic of Armenia*. URL: <https://www.mfa.am/en/genocide/>
 48. Armenia's Aggression against Azerbaijan. Conflict Settlement Process (1991-2020). *Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs*. URL: <https://mfa.gov.az/en/category/conflict-settlement-process-1991-2020>
 49. Aubin L. Russia in the Post-Soviet Space: What Strategies of Influence? *IRIS*. 2024. URL: <https://www.iris-france.org/en/russia-in-the-post-soviet-space-what-strategies-of-influence/>
 50. Azerbaijan: Blockade of Lachin corridor putting thousands of lives in peril must be immediately lifted. *Amnesty International*. 2023. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/02/azerbaijan-blockade-of-lachin-corridor-putting-thousands-of-lives-in-peril-must-be-immediately-lifted/>
 51. Azerbaijan's gas card in Europe. «Geghard» *Scientific Analytical Foundation*. 2025. URL: <https://geghard-saf.am/en/530/azerbaijan-gas-europe/>
 52. Azerbaijan. U.S. *Energy Information Administration*. 2021. URL: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/AZE>
 53. Bakytova K. Why did the CSTO not intervene in the Nagorno Karabakh conflict, as Armenia wanted? *Journal of Territorial and Maritime Studies*. 2023. URL: <https://www.journalofterritorialandmaritimestudies.net/post/why-did-the-csto-not-intervene-in-the-nagorno-karabakh-conflict-as-armenia-wanted>

54. Balci B. Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus. *Carnegie endowment for international peace*. 2014. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2014/06/strengths-and-constraints-of-turkish-policy-in-the-south-caucasus?lang=en>
55. Broers L. The Connectivity Debate in the South Caucasus Reconsidered. *Caucasus Analytical Digest*. 2023. No. 132. P. 3–6.
56. Bush: ‘Biggest Disagreement’ With Merkel Was Georgia’s NATO Membership. *Civil Georgia*. 2021. URL: <https://civil.ge/archives/432381>
57. Buzan B., Waever O., De Wilde J. Security. A New Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishers. 1998. 239 p.
58. Carafano J. U.S. eyes greater influence in the South Caucasus. *Geopolitical Intelligence Services*. 2025. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/south-caucasus-united-states/>
59. Center for Truth and Justice. An Exodus Out of Indigenous Lands: Azerbaijan’s Forced Displacement of the Ethnic Armenians from Nagorno-Karabakh. Los Angeles: Center for Truth and Justice. 2023. 20 p.
60. Charaya V. Georgian-Abkhaz conflict and economic realities and prospects. *Georgian-Abkhaz Context*. 2022. URL: <https://geabconflict.net/blog/georgian-abkhaz-conflict-and-economic-realities-and-prospects/>
61. Chedia. B. Consequences for Georgia After the Peace Declaration Between Azerbaijan and Armenia. *The Jamestown Foundation*. 2025. URL: <https://jamestown.org/program/consequences-for-georgia-after-the-peace-declaration-between-azerbaijan-and-armenia/>
62. Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement with Armenia. *European Parliament*. 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2018\)623_565](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2018)623_565)
63. Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU’s Role. *International Crisis group*. 2006. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/conflict-resolution-south-caucasus-eu-s-role>

64. Constructivism in International Relations. *International Affairs Forum*. URL: https://www.ia-forum.org/Content/ViewInternal_Document.cfm?contenttype_id=5&ContentID=8773
65. Cornell S. The Armenian-Azerbaijani Conflict and European Security. *The International Politics of the Armenian-Azerbaijani Conflict. The Original «Frozen Conflict» and European Security*. NY: This Palgrave Macmillan. 2017. pp. 1–13 (Scopus)
66. Country report. Georgia/Abkhazia. Report by Greenberg Research, Inc. Geneva: ICRC. 1999. 50 p.
67. Daly J. C. K. Trade Along Trans-Caspian International Transport Route Surges. *The Jamestown Foundation*. 2025. URL: <https://jamestown.org/program/trade-along-trans-caspian-international-transport-route-surges/>
68. Deepening relations with Georgia. *NATO Backgrounders*. Brussels: NATO Public Diplomacy Division. 2013. 15 p.
69. De-escalating the New Nagorno-Karabakh War. *International Crisis group*. 2020. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/containing-violence-south-caucasus>
70. Deudney D. Geopolitics. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/geopolitics>
71. De Waal T. A Crucial Election in Georgia. *Carnegie endowment for international peace*. 2012. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2012/09/a-crucial-election-in-georgia?lang=en>
72. De Waal T. Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War. NY and London: New York University Press. 2003. 337 p.
73. De Waal T. So Long, Saakashvili. *Carnegie endowment for international peace*. 2013. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2013/10/so-long-saakashvili?lang=en>

74. De Waal T. Tensions Between Armenia and Azerbaijan. *Carnegie endowment for international peace*. 2013. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2013/02/tensions-between-armenia-and-azerbaijan?lang=en>
75. De Waal T. Unfinished Business in the Armenia-Azerbaijan Conflict. *Carnegie Europe*. 2021. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2021/02/unfinished-business-in-the-armenia-azerbaijan-conflict?lang=en¢er=europe>
76. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations EU and Azerbaijan enhance bilateral relations, including energy cooperation. *European Commission*. 2022. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-azerbaijan-enhance-bilateral-relations-including-energy-cooperation-2022-07-18_en
77. Dumoulin M., Gressel G. The war of opportunity: How Azerbaijan's offensive against Nagorno-Karabakh is shifting the geopolitics of the South Caucasus. *European council on foreign relations*. 2023. URL: <https://ecfr.eu/article/the-war-of-opportunity-how-azerbajians-offensive-against-nagorno-karabakh-is-shifting-the-geopolitics-of-the-south-caucasus/>
78. Energy Security and the PKK Threat to the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline. *The Jamestown Foundation*. 2008. URL: <https://jamestown.org/program/energy-security-and-the-pkk-threat-to-the-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline/>
79. Erdoğan once again supported Azerbaijan and Georgia's territorial integrity. *24news*. 2020. URL: <https://24news.ge/read/id/37184>
80. Fenkart S. Towards a New Role for the European Union in the South Caucasus? *Connections: The Quarterly Journal*. 2025. Vol. 24, №. 1. pp. 31–47 (Scopus)
81. Flint C., Taylor P. J. Political geography. World-economy, nation-state and locality. NY: Routledge. 2018. 376 p.
82. Foreign policy: Theories, actors, cases / за ред. Smith S., Hadfield A., Dunne T. Oxford: Oxford University Press. 2008. 438 p.

83. France won't back Ukraine and Georgia NATO bids. *Reuters*. 2008. URL: <https://www.reuters.com/article/worldNews/idUSL0115117020080401/?feedType=RSS&feedName=worldNews>
84. Freni S. The Soviet Nationality Policy in Central Asia. *Inquiries*. 2013. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/731/the-soviet-nationality-policy-in-central-asia>
85. Gatagova L. S. The Republics of the Southern Caucasus on their way to the 'Socialist federation' (1917–1922). *DOAJ*. 2022. URL: <https://doaj.org/article/acd54efdf264c58b4b751a8049d6a65>
86. Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict. *The UN Refugee Agency*. 1995. URL: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/1995/en/22166>
87. Ghazanchyan S. Russia denies peacekeepers were informed about Azerbaijan's attack on Nagorno Karabakh. *Public Radio of Armenia*. 2023. URL: <https://en.armradio.am/2023/09/19/russia-denies-peacekeepers-were-informed-about-azerbaijans-attack-on-nagorno-karabakh/>
88. Giedraityte I. Beyond hierarchy: regional orders in the twenty-first century. *International Politics*. 2023. pp. 1–27.
89. Giragosian R., Sharashenidze T. Engaging Iran: Implications for the South Caucasus. *European council on foreign relations*. 2015. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_engaging_iran_implications_for_the_south_caucasus4022/
90. Guliyev. V. Geopolitical Realignment In South Caucasus After Washington Summit. *The Caspian Post*. 2025. URL: <https://caspianpost.com/analytics/geopolitical-realignment-in-south-caucasus-after-washington-summit>
91. Gumbatov. A. Completing the Southern Gas Corridor. *Baku Dialogues*. URL: <https://bakudialogues.idd.az/articles/completing-the-southern-gas-corridor>
92. Gurbanov R. The Evolution of Azerbaijan's Balanced Foreign Policy since 2003. *Grani*. 2025. Vol. 28, No. 2. pp. 21–26.

93. Güney A., Özdemir S. Is the regional economic cooperation in South Caucasus myth or reality? *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*. Isparta: Suleyman Demirel University. 2011. Vol.16, No.1 pp. 133–145.
94. Hajiev S., Margvelashvili M. The Black Sea Submarine. Cable Powering Europe's Green Future from the Caspian to the EU. *The scientific platform of Ludovika University of Public Service*. 2025. URL: <https://www.ludovika.hu/en/blogs/ludohub-blog/2025/05/19/the-black-sea-submarine-cable/>
95. Half of Nagorno-Karabakh population displaced due to fighting. *Alarabiya*. 2020. URL: <https://english.alarabiya.net/News/world/2020/10/07/Half-of-Nagorno-Karabakh-population-displaced-due-to-fighting>
96. Hoch T. Independence or Unification with a Patron State? Not Such Dichotomous Ideas as One Would Think: Evidence from South Ossetia. *Studies of Transition States and Societies*. 2020. Vol. 12. Issue 1. pp. 68–89.
97. How did the internal political turmoil of 1993 in Azerbaijan affect the outcome of the First Karabakh War? *Insight Karabakh*. URL: <https://insightkarabakh.com/2020/10/30/how-did-the-internal-turmoil-of-1993-in-azerbaijan-affect-the-results-of-the-first-karabakh-war/>
98. Huseynov V. Azerbaijan–Turkey Strategic Alliance Deepens amid Recent Conflicts. *Center of analysis of international relations*. 2022. URL: <https://aircenter.az/en/single/azerbaijanturkey-strategic-alliance-deepens-amid-recent-conflicts-459>
99. Ikenberry G. J. The Future of the Liberal World Order. *Foreign Affairs*. 2011. Vol. 90, No. 3. pp. 56–68
100. Jeyhun Bayramov: Joint projects between Azerbaijan and Georgia made significant contribution to wider region. *Report News Agency*. 2025. URL: <https://report.az/en/foreign-politics/jeyhun-bayramov-joint-projects-between-azerbaijan-and-georgia-made-significant-contribution-to-wider-region/>

101. Jödicke A. Religious soft power in the South Caucasus: The influence of Iran and Turkey. *Brookings*. 2018. URL: <https://www.brookings.edu/articles/religious-soft-power-in-the-south-caucasus-the-influence-of-iran-and-turkey/>
102. Kaleji V. Increasing Rivalries Between Iran and Turkey after Assad's Fall. *The Turkiye Analyst*. 2025. URL: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/730-increasing-rivalries-between-iran-and-turkey-after-assad%E2%80%99s-fall.html>
103. Kalkschmied K. China's Infrastructure Investment in the South Caucasus before and after Russia's Invasion of Ukraine. *Caucasus Analytical Digest*. 2023. No. 132. P. 7–11.
104. Keohane R. O. *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 1984. 290 p.
105. Keohane R. O., Nye J. S. *Power and Interdependence*. Boston: Longman. 2012. 51 p.
106. Kikalishvili S., Bragvadze D. Rethinking historiographical disparities and pathways to reconciliation in the Georgian-Abkhazian conflict. *Frontiers in Political Science*. 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1523526/full>
107. Kocharyan S. *Why is the Nagorno-Karabakh Conflict still not Resolved?* Yerevan: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2016. 30 p.
108. Kouhi - Esfahani M. *Iran's Foreign Policy in the South Caucasus: Relations with Azerbaijan and Armenia*. Durham University : manuscript. NY: Routledge, 2019. 318 p.
109. Kundnani H. What is the Liberal International Order? *German Marshall Fund*. 2017. URL: https://www.gmfus.org/news/what-liberal-international-order#_ftn1

110. Kupatadze A. Georgia: breaking out of a vicious cycle? *Social and Political Science*. London: University College London. 2017. pp. 80–101
111. Lascurettes K. M., Poznansky M. International Order in Theory and Practice. *Oxford University Press*. 2021. URL: <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-673>
112. Lawson G. The Rise of Modern International Order. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* / за ред. Baylis J., Smithson S., Owens P. Oxford: Oxford University Press. 2017. pp. 37–51
113. Martin T. Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939. Ithaca: Cornell University Press. 2001. 496 p.
114. Mazis I. Methodology for Systemic Geopolitical Analysis according to the Lakatosian Model Definition of Modern Systemic Geopolitics. *Geopolitics Academic Dissertations*. 2014. pp. 473–482.
115. Mehdiyev M. Azerbaijan Becomes 1st Muslim-Majority Country Represented At AIPAC. *Caspian News*. 2020. URL: <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-becomes-1st-muslim-majority-country-represented-at-aipac-2020-3-9-0/>
116. Meiser J. Introducing Liberalism in International Relations Theory. *E-International Relations*. 2018. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/>
117. Meister S. Geopolitics of Infrastructure and Connectivity in the South Caucasus: The Case of Armenia and Azerbaijan. *Caucasus Analytical Digest*. 2023. No. 132. P. 21–25.
118. Mihalkanin E. The Abkhazians: A National Minority in their Own Homeland. *De Facto States. The quest for sovereignty* / за ред. Bahcheli T., Bartmann B., Srebrnik H. London: Routledge. 2016. pp. 143–163.
119. Mills C. The impact of Georgia's 'foreign influence' law. London: Commons Library Research. 2024. 33 p.

120. Mills C. What is happening in Nagorno-Karabakh? UK Parliament. *House of Commons Library*. 2023. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9862/>
121. Mironov B. The Price of Expansion: The Nationality Problem in Russia of the Eighteenth-Early Twentieth Centuries. *Slavic Research Center*. URL: https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo_7summer/mironov.html
122. Moffatt A. The South Caucasus and the limits of Western power. *Brookings*. 2015. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-south-caucasus-and-the-limits-of-western-power/>
123. Moravcsik A. Liberalism and International Relations Theory. Cambridge: Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University. 2001. Paper No. 92-6. 38 p.
124. Nagorno-Karabakh Conflict. Center for Preventive Action. *Global Conflict Tracker*. 2025. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>
125. Nasirov E., Iskandarov K., Sadiyev S. The South Caucasus: A Playground Between NATO and Russia? *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. Vol. 16, No. 3. pp. 47–56
126. Nationalism, Soviet Legacies and Majority-Minorities Dynamic amid the Establishment of the Independent State of Georgia. *Security Outlines*. 2016. URL: <https://securityoutlines.cz/nationalism-soviet-legacies-and-majority-minorities-dynamic-amid-the-establishment-of-the-independent-state-of-georgia/>
127. NATO Military Committee visit Georgia in show of continued support. *North Atlantic Treaty Organization (NATO)*. 2019. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_165091.htm?selectedLocale=en
128. Neset S. Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry. *CHR. Michelsen Institute*. 2023. URL: <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war>

129. Nurlu H. Zangezur Corridor, a century-long artery between rivalry and resilience. *TRT Global*. 2025. URL: <https://trt.global/world/article/2859d3513152>
130. OSCE South Caucasus Media Conferences. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/445870>
131. Ossetian. *Endangered Language Alliance*. URL: <https://www.elalliance.org/languages/ossetian>
132. Öztürk S. The Rise And Fall of Popular Front of Azerbaijan: 1992–1993. *TASAV*. 2013. URL: <https://www.tasav.org/the-rise-and-fall-of-popular-front-of-azerbaijan-1992-1993.html>
133. Popli N. Trump Celebrates ‘Peace Deal’ With Azerbaijan and Armenia That Gives U.S. Access to Key Transit Route. *TIME*. 2025. URL: <https://time.com/7308564/trump-peace-deal-armenia-azerbaijan/>
134. Pruitt S. How a Five-Day War With Georgia Allowed Russia to Reassert Its Military Might. *HISTORY*. 2018. URL: <https://www.history.com/articles/russia-georgia-war-military-nato>
135. Rubin U. The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs. *Mideast Security and Policy Studies*. Ramat Gan: The Begin-Sadat Center for Strategic Studies Bar-Ilan University. 2020. No. 184. 15 p.
136. Rubio M. Time for Peace Between Armenia and Azerbaijan. *U.S. Department of state*. 2025. URL: <https://www.state.gov/time-for-peace-between-armenia-and-azerbaijan/>
137. Rumer E., Sokolsky R., Stronski P. U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three. *Carnegie endowment for international peace*. 2017. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2017/05/us-policy-toward-the-south-caucasus-take-three?lang=en>
138. Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests. 2008–2009. URL: <https://www.everycrsreport.com/reports/RL34618.html>

139. Sadri H. A. Conflict and Cooperation in the South Caucasus Region: From Theory to Policy. Lanham, MD: Lexington Books. 2023. 388 p.
140. Sammut D., Cvetkovski N. The Georgia–South Ossetia Conflict. Confidence Building Matters. London: VERTIC. 1996. No 6. 32 p.
141. Simons G., Chifu I. Realist and Constructivist Interpretations and Representations of the Second Nagorno-Karabakh War: As an Event and as a Process. *MDPI*. 2025. URL: <https://www.mdpi.com/2673-5172/6/1/21>
142. Solingen E. Regional orders at century's dawn: Global and domestic influences on grand strategy. Princeton studies in international history and politics. Princeton, NJ: Princeton University Press. 1998. 332 p.
143. Stalin J. V. Marxism and the National Question. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1913/03a.htm>
144. Śliwiński K. The Security Complex of South Caucasus and its Role in Global Geopolitics. *World and New World Journal*. 2025. URL: <https://worldnewworld.com/page/content.php?no=4411>
145. TANAP's capacity to be doubled: Minister. *Hürriyet Daily News*. 2022. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/tanaps-capacity-to-be-doubled-minister-177529>
146. Tatikyan S. U.S.-Brokered TRIPP in the Armenia-Azerbaijan Deal: Opportunities and Risks. *EVN Report*. 2025. URL: <https://evnreport.com/politics/u-s-brokered-tripp-in-the-armenia-azerbaijan-deal-opportunities-and-risks/>
147. Terms of the Karabakh truce – corridors, boundaries and peacekeepers. *JamNews*. 2020. URL: <https://jam-news.net/who-and-what-will-control-in-karabakh-news-maps-agreement-peacekeepers-regions-azerbaijan-armenia/>
148. The Georgian - South Ossetian Conflict. Chapter 4. *Danish Association for Research on the Caucasus*. URL: <https://caucasus.dk/chapter4.htm>
149. The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer. *International Crisis group*. 2023. URL: <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>

150. The Pressing Task of Advancing Peace Talks in the South Caucasus. *International Crisis group*. 2023. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/pressing-task-advancing-peace-talks-south-caucasus>
151. The Red Army invasion of Georgia. *DBpedia*. URL: https://dbpedia.org/page/Red_Army_invasion_of_Georgia
152. The Russian Civil War. *Alpha History*. URL: <https://alphahistory.com/russianrevolution/russian-civil-war/>
153. The Shah Deniz Field. *The Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan*. 2025. URL: <https://minenergy.gov.az/en/qaz/sahdeniz-yatagi>
154. The South Caucasus: a challenge for the EU / Баев. Р. та ін. ; за ред. Lynch D. Paris: Institute for Security Studies. 2003. 205 p.
155. The South Caucasus and Its Neighborhood. From Politics and Economics to Group Rights / за ред. Gamaghelyan P., Huseynova S., Karapetyan M., Rumyansev S. Istanbul: Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation. 2016. 327 p.
156. The Southern Gas Corridor. *Trans Adriatic Pipeline AG*. URL: <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor>
157. UN General Assembly. Annex to the letter dated 23 October 2017 from the Permanent Representative of Georgia to the United Nations Office and other international organizations in Geneva addressed to the President of the Human Rights Council. 2017. 4 p.
158. Valansi K. Why the Middle Corridor matters amid a geopolitical resorting. *Atlantic Council*. 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/ac-turkey-defense-journal/why-the-middle-corridor-matters-amid-a-geopolitical-resorting/>
159. Wallerstein I. *The Modern World-System I*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press. 2011. 753 p.
160. Waltz K. N. *Theory of International Politics*. University of California, Berkeley. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company. 1979. 251 p.

161. Wezeman P., Kuimova A., Wezeman S. Trends in international arms transfers, 2020. Solna: Stockholm International Peace Research Institute. 2021. 12 p.
162. What NATO Summit Declaration Says on Georgia. *Civil Georgia*. 2008. URL: <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=17521>
163. Wolff S. Georgia: Abkhazia and South Ossetia. *Princeton University. Encyclopedia Princetoniensis*. URL: <https://pesd.princeton.edu/node/706>
164. World Health Organization. Refugee Response in Armenia Public Health Situation Analysis. 2023. 14 p.
165. Wrobel R. The Changing Geopolitics in the South Caucasus During the War in Ukraine: Chances and Risks for the Region. *Journal of Contextual Economics – Schmollers Jahrbuch*. 2025. pp. 1–24.
166. Xucla J. The role of Nagorno Karabakh in the narrative of the construction of the national identity of Azerbaijan and a new post-conflict identity. *Europolity*. 2024. Vol. 18, No. 2. P. 181–202.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ключові зовнішні актори та їхня політика на Південному Кавказі

Характеристики впливу	Держави			
	Туреччина	Іран	США	Росія
Основні політичні цілі	Посилення регіонального впливу, підтримка тюркського світу, стабільність регіону	Збереження впливу, протидія Туреччині та Ізраїлю, регіональна стабільність	Стабільність, демократія, енергетична безпека, протидія впливу Росії та Ірану	Збереження домінуючого впливу, контроль над конфліктами, протидія НАТО та ЄС
Ключові економічні інтереси	Транзит енергоносіїв, транспортні коридори до Центральної Азії	Транзитні маршрути, проект INSTC, енергетична співпраця з Вірменією	Транзит енергоносіїв, торговельні зв'язки	Контроль енергетичних та транспортних коридорів, економічна залежність Вірменії
Стратегії впливу	«М'яка сила», військова та економічна підтримка Азербайджану	Культурні та релігійні зв'язки, підтримка Вірменії	Дипломатична підтримка, фінансова допомога, військова співпраця	Військова присутність, підтримка сепаратизму, економічні важелі
Відносини з Азербайджаном	Стратегічний союзник («одна нація, дві держави»)	Складні, конкуренція за вплив	Прагматичне співробітництво, розбіжності щодо демократії	Складні, але прагматичні, економічна співпраця
Відносини з Вірменією	Відсутні дипломатичні відносини, спроби нормалізації	Тісні, стратегічне партнерство	Стратегічне партнерство, підтримка реформ	Вплив через ОДКБ та ЄАЕС, погіршення відносин
Відносини з Грузією	Тісні партнерські відносини, підтримка євроатлантичної інтеграції	Обмежені, прагматичні	Стратегічне партнерство, підтримка євроатлантичної інтеграції	Складні, окуповані території, економічні зв'язки

Додаток Б

**Оцінка стратегій ключових зовнішніх акторів на Південному Кавказі
(2022–2025 рр.)**

Критерії оцінки	Держави			
	США	Китай	Росія	Іран
Ключова стратегічна мета	Сприяння тривалому миру, інтеграції регіону у світові економічні мережі; стратегічне стримування РФ та Ірану.	Диверсифікація логістичних маршрутів (TITR); розширення гео економічної присутності та підтримка безпеки ланцюгів постачання.	Збереження залишкового контролю, використання військових та політичних важелів для підтримки впливу; перешкоджання інтеграції регіону із Заходом.	Недопущення позарегіональної присутності (США/Ізраїль); уникнення економічної та географічної ізоляції.
Основні інструменти впливу	Посередництво у врегулюванні конфліктів; фінансова та технічна підтримка логістики; дипломатичне залучення.	Масштабні інвестиції в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях»; стратегічні партнерства (Азербайджан, Грузія); використання «м'якої сили» та прагматичної торгівлі.	Залишкова військова присутність; економічний тиск; опосередкований вплив; інструменти ОДКБ.	Жорстка дипломатія (погрози військового реагування); співпраця з РФ для протидії Заходу; розробка альтернативних коридорів (Аракс).
Оцінка стратегічної ефективності	Зростаючий вплив. Успішна маргіналізація російських форматів та створення геополітичних важелів через інфраструктуру.	Зростаючий вплив. Швидко заповнює економічний вакуум; успішно позиціонується як надійна	Критичне послаблення. Втрата провідного статусу у регіоні після 2023 року; підірвана довіра Вірменії; обмежені ресурси через війну в Україні.	Підвищена стратегічна вразливість. Вплив знижується через зростання Азербайджану та конкуренцію коридорів; ефективність

		альтернатива Росії та Заходу.		залежить від готовності застосувати силу для захисту стратегічних меж.
Ключові ризики/ Обмеження	Загострення конфлікту з Іраном через TRIPP; нестабільність партнерів.	Конкуренція з Туреччиною; залежність від стабільності морських перевезень через Каспій; відсутність військових гарантій.	Повний перехід регіону до прагматизму і ситуативної вигоди над усталеними альянсами; потенційна втрата баз; економічна ізоляція та санкції.	Посилення присутності США/Ізраїлю поблизу кордонів; обмежені економічні можливості; регіональне зменшення впливу.